

OCCASIONAL PAPER, 6th Year, 2007, No.9

ISPAIM

**Institutul pentru Studii Politice de Apărare
și Istorie Militară
București, România**

90 DE ANI

**DE LA INTRAREA ROMÂNIEI
ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL**

OCCASIONAL PAPER, 6th Year, 2007, No.9

**Institutul pentru Studii Politice de Apărare
și Istorie Militară
Institute for Political Studies of Defence
and Military History**

**Masă Rotundă organizată de Institutul pentru Studii
Politice de Apărare și Istorie Militară și Comisia
Română de Istorie Militară la Cercul Militar Național,
14 noiembrie 2006**

**Round-Table organized by the Institute for Political
Studies of Defence and Military History and The
Romanian Commission of Military History at The
National Military Club, 14th November 2006**

Prepared by: Ruxandra Vidrașcu, Alexandru Madgearu,
Cerasela Moldoveanu, Traian Dvorski

Typewriter: Mara Băhnăreanu

Layout: Maria Dumitru

**90 DE ANI
DE LA INTRAREA ROMÂNIEI
ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

90 YEARS SINCE ROMANIA'S
ENTRANCE IN WORLD WAR I**

**Editura Militară/Military Publishing House
București/Bucharest, 2007**

Participanții la masa rotundă:

Ion Bulei, prof. univ. dr., Universitatea București
Nicolae Ciobanu, general de brigadă (r), dr., Universitatea Națională de Apărare „Carol I”
Sorin Cristescu, lector universitar, dr., Universitatea „Spiru Haret”
Cristian Dumitru, locotenent-colonel, cercetător științific gr. III ISPAIM
Maria Georgescu, prof. univ., dr., Universitatea din Pitești
Ion Giurcă, colonel (r) dr., Universitatea Națională de Apărare „Carol I”
Mihail E. Ionescu, general maior (r), prof. univ., dr., directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
Sergiu Iosipescu, cercetător științific gr. III, dr., șeful Biroului de Istorie, ISPAIM
Alexandru Madgearu, cercetător științific gr. II, dr., ISPAIM
Alexandru Mamina, cercetător științific gr. III, dr., Institutul de Istorie “Nicolae Iorga”
Andrei Miroiu, lector univ. dr., Universitatea “Nicolae Titulescu”
Petre Otu, colonel (r), dr. director adjunct al ISPAIM
Adrian Pandeia, directorul Editurii Militare
Șerban Pavelescu, cercetător științific gr. III, ISPAIM
Aurel Pentelescu, comandor (r), Comisia Română de Istorie Militară
Florin Șperlea, maior, dr., Serviciul Istoric al Armatei
Marian Ștefan, redactor, revista “Magazin Istoric”
Ruxandra Vidrașcu, cercetător științific gr. III, ISPAIM

Cuprins/ Summary

Alocuțiune inaugurală/Inaugural speech	7
Mihail E. Ionescu	
I. Intrarea României în Primul Război Mondial. Balansare versus aliniere / Romania’s Entrance in World War I. Balance versus Alignment	10
Referent: Andrei Miroiu	
Intervenții: Mihai E. Ionescu, Maria Georgescu, Sergiu Iosipescu, Sorin Cristescu, Ion Bulei, Alexandru Mamina, Florin Șperlea	
II. O dilemă strategică. Peste Carpați sau peste Dunăre? / A Strategic Dilemma. Over Carpathians or over the Danube?	40
Referent: Mihail E. Ionescu	
Intervenții: Nicolae Ciobanu, Adrian Pandeia, Ion Bulei, Ion Giurcă, Petre Otu, Sorin Cristescu, Mihail Ionescu	
III. Comandamentul superior al Armatei române în campania din anul 1916 / The Superior Headquarter of the Romanian Army in the 1916 Campaign	63
Referent: Petre Otu	
Intervenții: Ion Giurcă, Maria Georgescu, Mihail E. Ionescu	
IV. Societatea românească și operațiile din toamna anului 1916. Stări de spirit și atitudini / The Romanian Society and the Operations in Autumn 1916. States of Mind and Attitudes	87
Referent: Ion Bulei	
Intervenții: Ruxandra Vidrașcu, Alexandru Madgearu, Sergiu Iosipescu, Șerban Pavelescu	

Dezbateri finale: 104
Mihail E. Ionescu, Sergiu Iosipescu, Aurel Pentelescu, Marian
Ștefan, Ion Bulei, Cristian Dumitru

Alocuțiune inaugurală

Mihail E. Ionescu

Dezbaterea de astăzi se înscrie într-o serie de manifestări științifice prilejuite de împlinirea a 90 de ani de la intrarea României în Primul Război Mondial. Chiar în această dimineață, trecând pe lângă noul hotel Novotel, a cărui fațadă prezintă un „semn“ a ceea ce era Teatrul Național înainte vreme, mi-am amintit de demonstrația studenților din martie 1906, condusă de N. Iorga, prin care aceștia protestau împotriva spectacolelor interpretate în limba franceză pe scena Naționalului. La 10 ani de la aceste evenimente, în august 1916, România intra în război alături de Franța. Mi-aduc aminte și de teza de doctorat despre generalul Radu Rosetti, a profesorului Dinulescu de la Universitatea din Craiova, care ne-a arătat ce interșanjabile erau uniforme românești cu uniforme armatei franceze la 1916-1918 (generalul român era și în controalele armatei franceze). Iar la sfârșitul războiului, generalul Berthelot nota în memoriile sale: ce colonie frumoasă s-ar putea face din România; cea mai frumoasă colonie a Franței! Între notația ultimă de care am amintit și demonstrația studenților români sunt 14 ani.

În 2014, vom celebra 100 de ani de la declanșarea Primului Război Mondial. Deja sunt proiecte declanșate, care au ca punct final 2014, între care un proiect masiv al colegilor din Germania, de la Institutul de Istorie Militară de la Potsdam, care să re-

constituie împrejurările declanșării Primului Război Mondial și desfășurarea lui. Probabil că ne vom racorda și noi la un astfel de proiect. Am discutat cu domnul Petre Otu și despre realizarea unui proiect de genul *Lecții învățate și uitate din Primul Război Mondial*. 100 de ani reprezintă o distanță destul de mare pentru a avea timp să și uităm. În perspectiva comemorării centenarului, cu siguranță că vor apare o sumedenie de lucrări: dicționare, monografii, culegeri de documente, culegeri de studii, iar institutul nostru, ca și alte institute reprezentate aici, vor avea prilejul să se gândească încă de pe acum la acest eveniment.

Mi-aduc aminte că tot la etajul III al acestei clădiri, a Cercului Militar Național, în luna aprilie a acestui an, în organizarea Arhivelor Militare, a domnului colonel Alexandru Oșca, am participat la o sesiune de comunicări foarte interesantă. Îmi revine în minte comunicarea consacrată dezastrului de la Turtucaia, a domnului Otu, pe care am socotit-o semnalul declanșator la noi a ceea ce s-ar putea numi Primul Război Mondial *revisited*, în sensul că începem să ne gândim altminteri decât encomiastic la primul război mondial și să ne întrebăm ce s-a întâmplat cu adevărat. Au trecut 90 de ani de la zilele de început și mijloc ale lunii noiembrie 1916, când trupele invadatoare se apropiau de București. Pe planșetele stat-majoriștilor români, francezi și ruși se pregătea acum nouă decenii chiar ceea ce urma să fie, dacă nu se și declanșase deja, *Bătălia de pe Neajlov/Argeș*. Consider că astăzi este un moment extrem de potrivit pentru a discuta și despre acest eveniment.

După cum ați văzut din programul nostru, ne-am propus să discutăm patru mari probleme, dintre care prima - ***Intrarea României în Primul Război Mondial. Balansare versus aliniere*** se referă la opțiunea politică a României în primul război mondial. Îl avem aici pe domnul Andrei Miroiu, tânărul

autor al unei cărți care a lăsat o dâră în problematica relațiilor internaționale ale României. Veți vedea din comunicarea sa o altă viziune asupra primului război mondial. Apoi vom discuta despre ***O dilemă strategică. Peste Carpați sau peste Dunăre?*** În continuare, domnul Petre Otu va vorbi despre ***Comandamentul superior al Armatei române în campania din anul 1916***, încercând să identifice răspunderi, să emită evaluări și să vrea să clarifice ceea ce de 90 ani preocupă istoria militară românească, cauzele celor întâmplate în toamna-iarna anului 1916. În ultima parte - îl așteptăm pe Ion Bulei - am dorit să vedem și care a fost atitudinea, starea de spirit a societății românești în perioada în care armata română combătea pe front și în care trupele Puterilor Centrale aveau să ocupe o bună parte din România, din Vechiul Regat: ***Societatea românească și operațiile din toamna anului 1916. Stări de spirit și atitudini***. Nu vă mai amintesc de memoriile arhiepiscopului catolic al Bucureștilor, Netzhammer¹, despre întâlnirea sa cu Mackensen, comandantul trupelor de ocupație germane, la câteva săptămâni de la căderea Bucureștilor. Netzhammer notează remarca lui Mackensen privind atitudinea societății bucureștene, – aplauda ocupantul german – o societate care cu zece ani înainte se ducea încă la Teatrul Național pentru a urmări spectacolele care se jucau în limba franceză, boicotate de studenți.

Dorim ca dezbaterile să aducă în prim plan documente și interpretări noi, să adâncească perspectiva noastră asupra acestor evenimente și să completeze cunoștințele noastre asupra acestui segment complicat al istoriei noastre naționale.

NOTE

¹Raymund Netzhammer, *Episcop în România. Într-o epocă a conflictelor naționale și religioase*, Vol. 1, Editura Academiei Române, București, 2005.

I. Intrarea României în Primul Război Mondial.

Balansare versus aliniere

Mihail E. Ionescu

Îl rog pe domnul Andrei Miroiu să ia cuvântul. Domnia sa este lector la Universitatea „Nicolae Titulescu” din București, absolvent al Facultății de Științe Politice din cadrul Școlii Naționale de Științe Politice și Administrative, inițiatorul primului manual de relații internaționale din literatura noastră, recent apărut la editura Polirom; nu este singurul autor, dar este într-un fel coloana vertebrală a acestui manual, iar lucrarea sa de doctorat, *Balansare versus aliniere*, care este întrucâtva și titlul comunicării sale de azi, a fost publicată acum doi ani la editura Tritonic. Este un reprezentant de frunte al noului val, deopotrivă în științele politice, relațiile internaționale și istoriografia românească, sau, utilizând o sintagmă la modă, un reprezentant al generației așteptate.

Andrei Miroiu

Mă gândeam că acum se problematizează întreaga chestiune a comemorării intrării României în Primul Război Mondial. În vara aceasta am avut ideea ca în toamna acestui an, cu prilejul Sommet-ului francofoniei, - dar nici la anul nu ar fi târziu pentru că se comemorează 90 de ani de la bătălia din Moldova - și anume, ce-ar fi dacă s-ar conferi post-mortem gradul de mareșal al României generalului Berthelot? Ideea ar putea fi sugerată atât cercurilor politice superioare cât și celor militare. Ar fi o acțiune utilă și poate, o reparație. Este o idee de dezbătut.

Mihail E. Ionescu

Din câte știu, este cetățean de onoare al României.

Andrei Miroiu

Este. Și al mai multor orașe, cred că la Mărășești, la Focșani etc.

Mihail E. Ionescu

Este o personalitate la care trebuie să ne gândim.

Intrarea României în Primul Război Mondial.

Balansare versus aliniere

Andrei Miroiu

Tema comunicării mele vizează mai degrabă un aspect politologic, un aspect al relațiilor internaționale asupra deciziei de război, acum fac o primă afirmație cât de cât importantă, din 4 august 1916 pe stil vechi. O să amintesc și pe parcursul comunicării mele faptul că eu nu consider că decizia de război s-ar fi luat la Consiliul de Coroană. Pentru mine, Consiliul de Coroană, care a avut loc la zece zile după aceea, nu a avut alt rol decât de prezentare a unei decizii deja luate de un grup foarte restrâns din elita politică românească. Mai mult, înainte să pornesc, aș vrea să mă delimitez oarecum de viziunile mai degrabă patriotice cu privire la decizia din august 1916. Din manualele de istorie și tratatele de istorie după care am învățat, am aflat că deciziei de intrare în război din august 1916 i-am datora României Mare. Personal, nu sunt de acord cu acest punct de vedere. Eu cred că România Mare o datorăm unui concurs de împrejurări foarte fericit de la sfârșitul anului 1918. Mai degrabă, din punctul meu de vedere, poate datorită și faptului că m-am ocupat destul de mult, pe parcursul studiilor mele, de mișcarea conservatoare din România, cred că decizia de război din august 1916 a fost o eroare extrem, extrem de costisitoare. Nu știu dacă îi datorăm România Mare.

Știu sigur că îi datorăm 800 000 de morți în doi ani și jumătate. Populația României era la intrarea în război de 7,5 milioane de locuitori. Mai bine de 10% din populație a pierit în urma deciziei de război din august 1916. Practic, numărul morților, în urma acestei decizii de război, îl depășește, este aproape dublu față de cel din al doilea război mondial. Aceasta cu siguranță este o consecință a deciziei de război.

În cele ce urmează voi încerca să fac câteva considerații teoretice cu privire la modul în care mă raportează la decizia din august 1916:

- Prezumțiile mele sunt realiste: deciziile privind declanșarea conflictului militar aparțin elitelor politice;
- Deciziile reprezintă interpretarea dată de elite interesului național;
- Elita reprezintă un actor rațional, deci decizia este una de tip cost-beneficiu (această presupuziție este particular relevantă în cazul 4 august 1916, exclude variantele deciziilor pur-patriotice);
- Deciziile de război pot fi de aliniere (trecerea de partea actorului mai puternic) sau de balansare (trecere de partea celui mai slab sau schimbarea echilibrului general de putere).

Unele considerații par relativ simple, deciziile privind declanșarea conflictului militar aparțin liderilor politici. Nimeni nu decide în privința lor altfel. Sunt masele care manifestează la Teatrul Național, sunt chiar dezbaterile parlamentare. Toți cei prezenți cunoaștem foarte bine dezbaterile din presă, din perioada 1914-1916, cunoaștem agitațiile vremii, ne amintim de acțiunile lui Nicolae Filipescu, de acțiunile lui Nicolae Iorga, de acțiunile celorlalți politicieni și oameni de presă români care susțineau intrarea în război de o parte sau alta. Cu toate acestea, deciziile de război vizând angajarea în niște tratate internaționale care cel puțin pentru o perioadă, măcar scurtă, cum e cazul României,

au un caracter secret, nu pot aparține decât unui grup extrem, extrem de restrâns. De ce acest truism? Pentru că trebuie să înțelegem și cui aparține responsabilitatea. O să vedem mai încolo că ea aparține unui cerc mult mai restrâns decât ne putem închipui noi astăzi.

Al doilea punct, poate fi unul mai degrabă contradictoriu. Nu prezum un interes național care să preceadă interpretarea elitelor. Nu există așa ceva! Elitele au întotdeauna libertatea să spună: interesul național este următorul... Nu vine o mână divină care îi luminează și le spune: aceasta trebuie să se întâmple. Nu există nici un sentiment, nici un spirit universal care să postuleze: acesta este interesul național. La un moment dat, o elită îl construiește. O elită ne spune: acesta reprezintă interesul național. Dacă doriți să nu folosim o presupuziție constructivistă, vom putea spune că se alege între anumite seturi ale interesului național.

A treia presupuziție teoretică e legată de caracterul rațional al deciziei. Ce înțeleg prin caracterul rațional al deciziei și elita ca actor rațional? În primul rând, exclud constrângerile psihologice asupra deciziei și în al doilea rând, afirm faptul că aceasta este de tip cost / beneficiu, în sensul în care de fiecare dată se dorește maximizarea rezultatului cu minimum de cheltuieli. Am făcut precizarea că aceasta mă inspiră să cred și să consider că decizia din 4 august 1916 este inspirată mai degrabă de calcule de putere, calcule de tip cost / beneficiu, decât de o dorință pur patriotică. Nu exclud aceste considerente. Nu exclud faptul că intrarea în război a avut și aceste motivații. Mă refer la decizia particulară de război și la momentul 4 august 1916 ca el fiind o decizie rațională tip cost / beneficiu. Nu discut problematica generală a participării României la Primul Război Mondial, participarea României cu siguranță are și motivații

patriotice. Decizia este însă una rațională. În fine, mă încadrez într-o dezbatere mai largă a teoriei relațiilor internaționale, care tratează de fapt nu atât deciziile de război în sine, ci deciziile de intrare într-o anumită alianță politico-militară. Pe parcursul studiilor mele cred că am reușit să arăt că și deciziile de război pot fi analizate din aceeași perspectivă teoretică; respectiv, ele pot fi fie de aliniere, care înseamnă, acesta este acordul tuturor teoreticienilor, trecerea de partea actorului mai puternic la un moment dat, odată ce conflictul s-a declanșat sau de balansare, care poate însemna mai multe lucruri. Trecerea de partea celui mai slab, aceasta este interpretarea standard sau schimbarea echilibrului general de putere, faptul de a ține balanța, de a fi cel care hotărăște în ce parte se înclină ea atunci când aceasta este echilibrată. Dacă doriți, a doua este imaginea clasică a Marii Britanii în secolul al XVIII-lea, a doua dimensiune a conceptului de balansare.

În cele ce urmează sintetizez câteva chestiuni legate de configurația de putere externă. În curând voi discuta și despre cea internă, în momentul luării deciziei:

- deciziile de război sunt dependente de configurația de putere;
- pentru o putere minoră, configurația de putere e dată de polarizarea subsistemului său internațional;
- România în august 1916 subzistă într-un sistem internațional multipolar echilibrat; în ciuda ofensivei Brusilov, raportul de forțe pe frontul de est nu se schimbă în favoarea Rusiei;
- presiunea de luare a deciziei din partea aliaților vestici e mai degrabă o manevră diplomatică decât o constrângere reală.

În continuare, aș mai vrea să fac câteva precizări teoretice și anume: deciziile de război nu sunt niciodată independente. Pare un truism faptul că spun că acestea sunt dependente de configurația de putere. M-am gândit mult dacă să spun că sunt

determinate de configurația de putere. Nu cred că există o relație de determinare între configurația de putere la un moment dat și deciziile de război. Cred, mai degrabă, că nu sunt lipsite de considerare față de configurația de putere. A spune: configurația de putere de la un moment dat determină deciziile de război, înseamnă să adopți o poziție minimalistă. Înseamnă că deciziile de război nu pot fi decât de un anumit tip. Aceasta taie cu totul liberul arbitru și taie cu totul responsabilitatea și nu cred că este o poziție pe care ne-o putem asuma. Pentru o putere minoră, așa cum este România, configurația de putere este dată de polarizarea subsistemului său internațional. Întreprind prin aceasta o prelucrare neorealistă a conceptului de polarizare în relațiile internaționale care spune în felul următor: configurația de putere a unui subsistem internațional este dată de numărul marilor puteri existente la un moment dat în acel subsistem. În momentul 1916, configurația este multipolară. Eu nu admit ideea după care configurația de putere ar fi bipolară, întrucât nu există o unitate de păreri în interiorul aliaților, mai ales în jurul aliaților din Antanta.

O lungă vreme, după cum toată lumea de aici bănuiesc că știe, Rusia nu prea s-a dat în vânt după ideea engleză și franceză de a sprijini intervenția României în Primul Război Mondial. De abia foarte târziu, pe parcursul verii și-a schimbat punctul de vedere. Ce se întâmplă? În a treia afirmație, fac o declarație fundamentală, care este profund criticabilă și este criticată. O mare secțiune a istoriografiei românești și nu numai românești, ci chiar și occidentale, susține că decizia de intrare în război este cauzată de succesele ofensivei generalului Brusilov în Galiția. Pe de altă parte, există foarte multe demonstrații care susțin că raportul de forțe de pe frontul de Est nu s-a schimbat în favoarea Rusiei și nu se schimbă până la momentul luării deciziei. Eu

fac parte dintre cei care cred că în momentul 4 august 1916, când Ion Brătianu ia decizia semnării tratatului de alianță cu Antanta, ofensiva Brusilov se cam terminase. Și era foarte clar că ea nu va mai putea fi reluată și nu va putea întoarce frontul armatelor germane și austro-ungare din Galiția.

Al patrulea punct, iar este probabil foarte, foarte criticabil, pentru că mulți de aici știm că Puterile Occidentale au spus, în contextul negocierilor de semnare a tratatului, că acesta este ultimul moment în care oferă termeni atât de favorabili României. Personal, nu cred! Ar fi putut face chestia aceasta înainte. Ar fi făcut-o cu siguranță și mai târziu. Eu cred că a fost o manevră diplomatică. Nu cred că susțineau că nu mai pot oferi asemenea termeni.

Continui să susțin faptul că din punctul meu de vedere, Consiliul de Coroană din 14 august este irelevant. De ce susțin acest lucru? Personal, n-am înțeles niciodată dezbaterile despre relevanța Consiliului de Coroană. Singurul lucru interesant care se petrece la Consiliul de Coroană este opoziția lui Petre Carp și tergiversările lui Titu Maiorescu. Sau, dacă doriți, singurul lucru interesant este manevra politică foarte inteligentă a lui Ionel Brătianu, care îl făcea pe Titu Maiorescu, cu două zile înainte, să creadă că va fi numit prim-ministru după Consiliul de Coroană care urma a decide neutralitatea. Acestea sunt interesante, dar din punctul de vedere al deciziei de război nu sunt semnificative. În momentul când lumea se așează la masă, la Consiliul de Coroană din 14 august, regele Ferdinand spune: noi am decis, urmează să vă informăm. Nu este o dezbateră, nu este Consiliul de Coroană de la Sinaia din 1914, este poate unul din puținele Consilii de Coroană românești care a fost, pur și simplu, o întâlnire informativă.

Cum admit că putem construi un model al deciziei din august 1916? Elita face câteva prezumții fundamentale: 1. Că împrejurările sunt favorabile. În ce sens? Toate indiciile pe care le am, spun că elita politică, adică Ionel Brătianu, I. G. Duca și Vintilă Brătianu, cei trei lideri politici fundamentali care au fost în jurul negocierilor cu Antanta, a fost influențată de estimările optimiste pe care generalul Dumitru Iliescu le-a făcut asupra capacităților Armatei române de a executa *Ipoteza Z*. Mai precis, înclin să cred că acei care se aflau la conducerea armatei au oferit o imagine extrem, extrem de favorabilă, optimistă în privința capacităților militare ale României, mai ales în raport cu prezența militară austro-ungară în Transilvania, care era foarte redusă (Armata I austro-ungară avea ceva de genul 3 divizii și o 1 brigadă pe care trebuia să le opună celor 23 de divizii românești), apoi a prezumat o foarte mică capacitate de aducere a resurselor de pe celelalte fronturi germane și austriece și, în al treilea rând, aceasta a fost o presupuziție politică ce trebuie dezbătută – nu era foarte sigură intervenția Bulgariei în conflict împotriva României. Acum trebuie să mărturisesc că în cele ce urmează fac un artificiu teoretic. În mod obișnuit, realiștii nu admit că o putere minoră poate balansa în relațiile cu marile puteri. Eu susțin că, în anumite împrejurări, (4 august 1916 este o împrejurare de acest tip), o putere minoră poate schimba echilibrul de putere datorită avantajelor sale momentane, în care crede și ea și marile puteri. Eu sunt convins de faptul că marile puteri au crezut că impactul României la intrarea în război va fi decisiv, va schimba echilibrul de putere. Toți știm, din memoriile lui Ludendorff, că la azul veștii că România a intrat în război, Kaiserul era extrem de convins că războiul este pierdut și a continuat să fie astfel câteva zile, dacă nu săptămâni. Or aceasta mă face să spun, că în această împrejurare particulară, România s-a purtat ca o putere majoră.

A zis: eu pot să schimb soarta războiului, soarta generală a războiului. Credința elitei politice românești că poate influența aceasta a dus la o balansare de tip mare putere. România a crezut că poate schimba totul în august 1916.

Dezbateri

Maria Georgescu

Izbucnirea Primului Război Mondial a obligat elita politică românească să-și revizuiască politica externă și de securitate, în condițiile înfruntării între cele două blocuri militare Puterile Centrale și Antanta. În luarea deciziei finale, *establishment*-ul politic național s-a confruntat cu o mai veche dilemă geostrategică aceea a alegerii între opțiunea Vest și opțiunea Est, atunci aflate în competiție. Hotărârea luată în 1916 a păstrat tradiția orientării spre același azimut de securitate fixat în 1883, Vestul, deși partenerii erau alții. Situația geopolitică a României a determinat din nou conducerea politică de la București să gândească o altă alianță asimetrică care să servească mai bine celor două interese fundamentale ale țării: securitatea, dar și unitatea națională.

Alianța încheiată în 1883 de România cu Austro-Ungaria, la care a aderat imediat Germania, iar din 1888 și Italia, a scos la acea vreme țara din izolarea diplomatică în care se afla, oferindu-i o siguranță în fața tendințelor de expansiune ale Rusiei în Balcani și mai departe spre Strâmători și ajutând-o să-și consolideze poziția în sud-estul Europei. Această opțiune de securitate având ca orientare Vestul continentului era în concordanță și cu procesul de modernizare a statului român devenit independent din 1878 și ridicat la rang de regat din 1881, așadar cu un statut de egalitate pe scena internațională. Pe termen lung, alianța s-a dovedit nefirească pentru că stânjenea

guvernul de la București în sprijinirea eficientă a mișcării naționale a românilor din Imperiul austro-ungar, supuși unei politici brutale de deznaționalizare. Opțiunea din 1883 s-a erodat treptat și sub impactul schimbărilor produse în politica internațională. Agresivitatea implicării Austro-Ungariei în Balcani, cu deosebire în timpul războaielor balcanice (1912-1913), a fost privită cu neliniște de guvernul de la București, în condițiile în care celălalt competitor din zonă – Rusia – nu mai avea aceeași forță după înfrângerea suferită în războiul cu Japonia din 1905. Mai mult, în noua configurație politică, Rusia se afla la începutul secolului al XX-lea în alianța Vestului (Antanta), alături de Marea Britanie și Franța.

Complexitatea situației geopolitice dinaintea izbucnirii conflictului mondial, mai precis faptul că cele două mari imperii vecine care stăpâneau teritoriile românești, Austro-Ungaria și Rusia, se aflau în tabere militare opuse, prima în blocul Puterilor Centrale, iar cealaltă în coaliția Antantei, a determinat o diversitate de opinii în privința soluției de ales pentru realizarea unității tuturor românilor. Așadar, care era pentru factorul politic de decizie prioritatea: eliberarea teritoriilor ocupate de Austro-Ungaria (Transilvania, Bucovina, Banat, Crișana și Maramureș) sau a celor stăpânite de Rusia (Basarabia)? În funcție de răspuns s-au conturat orientările în conducerea politică românească, biruind în final cea mai puternică dintre ele, cea care s-a declarat pentru alianța cu Antanta. A fost o dispută care s-a dat între două curente de opinii, două mentalități, ambele bazate pe convingeri, ambele conștientizând eternul și constantul pericol ce-l reprezenta pentru România politica de expansiune a Rusiei, dar abordându-l fiecare în acea conjunctură din unghiuri diferite. Asumarea responsabilității unei decizii a fost dificilă și riscantă; oricare variantă lăsa în urmă răni deschise.

Momentul ce a marcat practic începutul oficial al desprinderii României din Tripla Alianță (poziție pe care o adoptase și Italia) a fost Consiliul de Coroană din 21 iulie/3 august 1914 la care au luat parte reprezentanți ai principalelor forțe politice și au hotărât ca soluție provizorie „expectativa armată cu apărarea frontierelor” (asumarea statutului de neutralitate a avut loc în septembrie 1914), soluție în acord cu vederile opiniei publice. Această poziție i-a permis guvernului român să pregătească intrarea țării în război alături de Antanta, preocupându-se îndeosebi ca pentru satisfacerea revendicărilor sale să aibă angajamentul ferm al tuturor Alianților, iar situația de pe fronturi să-i înlesnească armatei române implicarea cu succes într-un război de asemenea proporții.

După negocieri lungi și anevoioase atât în privința stabilirii limitelor spațiilor teritoriale din Imperiul austro-ungar locuite de români, ce urmau a fi unite cu Vechiul Regat, cât și în privința unei eventuale cooperări militare, s-a ajuns la semnarea Convenției secrete româno-ruse la 18 septembrie/1 octombrie 1914. Așadar, primul acord încheiat cu o mare putere vecină a fost cel cu Rusia. Dar aceasta avea în spatele ei doi aliați puternici, Franța și Marea Britanie, ce reprezentau Vestul, și de care România înțelegea să se apropie. Ca urmare, factorii de decizie de la București au întreprins în continuare un intens efort diplomatic pentru racordarea Occidentului la prevederile „Acordului Sazonov – Diamand”, reușind în final încheierea la 4/17 august 1916 a Tratatului de alianță și a Convenției militare dintre România și Antanta. Prin cele două documente secrete, cele patru puteri Franța, Rusia, Marea Britanie și Italia garantau integritatea teritorială a statului român și recunoșteau legitimitatea dreptului României de a uni teritoriile din Austro-Ungaria, locuite în majoritate de conaționali săi, fiind fixate și limitele teritoriale. În schimb guvernul român se obliga să declare război Dublei Monarhii, cel târziu până la 15/28 august, printr-o

ofensivă împotriva Austro-Ungariei și să sisteze relațiile comerciale cu inamicii Antantei. Cele două părți se angajau să nu încheie pace separată, marile puteri recunoscând României un tratament egal la viitoarea Conferință de pace. De asemenea se stabileau și modalitățile de cooperare militară, asigurându-se independența organizatorică și de comandament armatei române în acest război de coaliție.

Opțiunea guvernului român nu a fost între „germanism” și „slavism” sau între „hegemonia germană” sau „hegemonia rusească”, cum susținea Petre P. Carp, cel mai credincios și mai intransigent susținător al asumării răspunderii intrării în război alături de Puterile Centrale. „La urma urmei, fie că rușii vor fi stăpâni pe acele Strămtori, fie germanii, tot rău va fi pentru noi”, preciza ministrul de stat liberal Emil Costinescu în Consiliul de Coroană din 14/27 august 1916². Referindu-se la pericolul pentru România al ocupării Strămtorilor de către Rusia invocată de adeptii alianței cu Puterile Centrale - regele Ferdinand declara cu același prilej: „Mie personal nu îmi e frică de ruși, dar admitând chiar că ei ar constitui un pericol, mi se pare totuși evident că pentru noi pericolul va fi mai mare rămânând o țară de opt milioane de locuitori, decât devenind un stat de 14 milioane. În genere continua suveranul - altfel ne vom putea apăra într-un caz și într-altul. Iată de ce, departe de a fi convins de pericolul atotputerniciei rusești, văd în el un argument mai mult pentru a ne folosi de împrejurările actuale, a căuta să ne unim cu frații noștri și a ne mări hotarele”³.

Regele Ferdinand privea edificarea unității statale ca pe o garanție de securitate. Așadar, opțiunea nu a fost între unitate și securitate. Realizarea unității naționale implica de fapt păstrarea și apărarea securității naționale. În interesul suprem al țării, regele adresa un apel călduros la concordie, cu țintă exactă spre conservatorii cu opțiuni progermane mai mult sau mai puțin declarate: Al. Marghiloman, Titu Maiorescu, Teodor

Rosetti, dar mai ales spre P. P. Carp, cel care l-a înfruntat pe suveran, argumentându-și cu cinism convingerile în privința pericolului slav pentru securitatea României în cazul unei alianțe cu Sankt Petersburg-ul și a unei acțiuni militare corespunzătoare.

Referitor la importanța unui aliat minor într-o alianță asimetrică, așa cum a fost și România în cadrul Antantei, se poate spune că marile puteri sunt nevoite să prețuiască prezența și contribuția acestuia mai ales în momente de criză. Acest lucru s-a văzut și cu prilejul semnării documentelor din august 1916, între România și Puterile Antantei, în condițiile dramatice prefigurate de succesele militare ale Centralilor și a consumării ofensivei Brusilov căreia nu i s-a putut exploata succesul. Marile Puteri au fost nevoite atunci să răspundă tuturor solicitărilor noastre. Dar adevărata lor atitudine răzbate deosebit de elocvent dintr-o scrisoare prin care Nicolae Titulescu încerca, la scurt timp după declanșarea celei de a doua conflagrații mondiale, să-l atenționeze pe regele Carol al II-lea asupra modului în care marile puteri au tratat de fapt România în anii Marelui Război:

„Am citit telegrama prin care [Saint-Aulaire] anunța guvernului francez semnarea convențiilor militare cu România. Am simțit o dureroasă strângere de inimă și sunt sigur că toți vor simți la fel la cercetarea ei. Nu știu cum să rog pe toți cei care vor citi acum ceea ce scriu acum, să păstreze cea mai mare discreție, altfel nu mai aflu nimic și țara pierde un izvor de informație. *Saint-Aulaire anunță, încă de la intrarea noastră în război, că nu se mai pot ține angajamentele luate față de România.* El a dat tonul la Quai d'Orsay de la început în defavoarea noastră, și când peste această proastă pregătire a atmosferei românești în Occident au venit și fapte criticabile pentru Aliați, era fatal ca discuțiile de pace de la Conferință, să fie ceea ce au fost. Nu voi cita nici numărul, nici data telegramei lui Saint-Aulaire, mă

voi mărgini să spun că e anterioară cu câteva zile intrării noastre în război.

Extrag din ea părțile care interesează:

Saint-Aulaire anunță, încă de la intrarea noastră în război, că nu se mai pot ține angajamentele luate față de România. El a dat tonul la Quai d'Orsay de la început în defavoarea noastră, și când peste această proastă pregătire a atmosferei românești în Occident au venit și fapte criticabile pentru Aliați, era fatal ca discuțiile de pace de la Conferință, să fie ceea ce au fost”. În continuare prezintă extrase din telegrama lui Saint-Aulaire, anterioară cu câteva zile intrării noastre în război.

«Am onoarea a adresa excelenței voastre textul original care a fost semnat la București, la data de 17 ale acestei luni, 4 stil vechi, de miniștri Quadruplei Înțelegeri și de dl. Brătianu; conține câteva incorecțiuni; cum sensul acestor articole nu este mai puțin precis, *am crezut, colegii mei și cu mine, că era preferabil, să le adoptăm așa cum ne-au fost prezentate*, în loc să mai facem obiectul unor observațiuni *care ar fi riscat* de a ieși din domeniul gramaticii, de a se întinde la alte părți din text și *întârzia semnătura*. O clipă de fermă hotărâre e un lucru prea rar la președintele Consiliului Român, pentru ca graba noastră de a profita de ea să nu fi prevalat asupra unor considerațiuni, în fond secundare».

Baronul Fasciotti a părut puțin afectat de a trebui să dea adeziunea guvernului său unei clauze de garanții mai favorabile decât ceea ce a putut să obțină Italia. El s-a consolât de acest lucru în acești termeni: «Nu exista nici un inconvenient de a garanta României concesii imposibile de realizat; nu ne vom ține angajamentele noastre, fără nici o remușcare, pentru că nu avem nici un mijloc de a le executa. Această clauză de garanție ar fi fost mai jenantă dacă cercurile românești ar fi fost mai moderate».

Și Saint-Aulaire încheie telegrama lui cu aceste cuvinte: „Ministrul Rusiei a aprobat o observație atât de judicioasă”. Prin urmare, prin gura ministrului Rusiei - abilitatea supremă, dar cusută cu ață albă - *Saint-Aulaire exprimă și el părerea că Aliții pot, fără nici o remușcare, să nu ție angajamentele luate față de România, ca fiind irealizabile. Ce construcție absurdă: sau Aliții erau victorioși și puteau tăia în folosul României din corpul Austro-Ungariei ceea ce făgăduiseră, sau Aliții erau bătuți de Puterile Centrale și nu aveau nici o obligație față de România. Ce era realizabil? Desigur că telegrama lui Saint-Aulaire nu poate schimba cu nimic datoria noastră de recunoștință pentru Franța, dar ea ne arată ce se poate ascunde sub amabilitatea de formă a ambasadurilor străine. La Conferința Păcii, Franța a făcut cel mai mult pentru România, prin *Tardieu* și, cu tot caracterul lui impetuos prin *Clemenceau*. România trebuie menținută în granițele ei actuale și se poate menține. Aceasta este o chestiune de politică generală, dar pentru aceasta Majestatea Voastră și guvernul român trebuie să știe în plus, cât mai în detaliu, cum s-au petrecut lucrurile la trecuta Conferință de Pace, în vederea celei noi, oricât de îndepărtată ar fi ea, noi neputându-ne prezenta în fața lumii, cum încercăm unii s-o facă, ca îmbogății fără cauză. De aceea mi-am îngăduit să telegrafiez. Este război. Moartea este mai aproape de noi ca oricând”⁴.*

Mihail E. Ionescu

Pentru discuții îți ridic următoarea problemă. Ai spus că a făcut o alegere între Est și Vest și a ales Vestul. Dacă alegea Estul, cu cine se alia?

Sergiu Iosipescu

Sper să fie iertată intervenția în discuție a unui medievalist, într-o mai mică măsură modernist, oricum dintr-o perioadă anterioară prezentei dezbateri.

Dar cred că este bine de amintit și aici că în Franța, încă din secolul al XVII-lea Bernard de Montfaucon a pus bazele metodei critice în istorie, a verificării datelor izvoarelor și, totodată, a sublinierii importanței analizei lor, pentru că, tot citând, de data asta un binecunoscut medievalist, Fustel de Coulanges, istoria este totuși o știință tocmai prin critica și publicarea corectă a izvoarelor. Ce importanță pot avea toate acestea în dezbaterile noastre ? Cred că recursul la metoda critică este imperativ pentru a judeca bine chiar și o problemă ca aceasta, sau mai ales o problemă ca aceasta; să cercetăm izvoarele primare și judecata noastră să se bazeze pe critica foarte serioasă a lor. Trebuie să mărturisesc astfel și atașamentul meu față de un alt demers istoriografic, chiar aplicat și unor momente, destul de apropiate de noi, decât al istoriografiei actuale, întemeiată mai degrabă pe perspectiva analistului politic, așa cum se înțelege la noi aceasta.

Mi-am aplecat privirea și eu, de data aceasta cu mai multă atenție, asupra problematicii mesei noastre rotunde - dezbaterile publice și atitudinea elitei politice în legătură cu primul război mondial și cu intrarea noastră în luptă la 1916.

Foarte important îmi pare felul cum s-a judecat politica regelui Carol I înainte de și la 1914, pentru, ceea ce se spune foarte convins, menținerea României în alt sistem de alianțe decât cel național, introdus în 1916, după îndelungi negocieri.

Și iată, așa cum se întâmplă cel mai adesea, spre disperarea și deliciul istoricilor, noile surse răstoarnă sisteme de interpretare îndătinat chiar dacă rezistența față de, am spune, revelațiile documentelor se dovedește mai totdeauna înverșunată.

Prima informație provenită din arhivele belgiene, mi-a căzut întâmplător în mână. Este un document din decembrie 1911, care a fost semnalat de Marie-Rose Thielemans editoarea și comentatoarea carnetelor și scrisorilor de război ale regelui

Albert I al belgienilor⁵, publicație pe care o datorez bunăvoinței actualului director al Bibliotecii Regale din Bruxelles, domnul Patrick Lefèvre. Deci, pe scurt, la 11 decembrie 1911, regele Carol I comunică planul de război german Curții belgiene, atrăgând atenția regelui Albert asupra pericolului iminent al unei invazii care așteaptă Belgia prin aplicarea celebrului Plan Schlieffen. O explicație se impune. Regele Albert era nepotul de soră al regelui României și corespondența regelui Carol I, recent publicată de domnul Sorin Cristescu, - și ea o adevărată revelație - arată permanentă legătură, o adevărată comuniune de gânduri între suveranul român și sora sa, principesa Maria de Flandra. Cum se poate judeca această *trădare* a aliatului german? Ea relevă un sistem, o ierarhie de valori a regelui Carol I al României pentru care acordul internațional privind neutralitatea Belgiei, în subsidiar soarta ramurii familiei sale domnitoare în Belgia primau față de alianța României cu Centralii. Se poate trage de aici concluzia că regele Carol I nu mai lega strict la această dată, 1911- securitatea României de tratatele din 1883 cu Austro-Ungaria, Germania și ulterior Italia ?

Anul următor, 1912, este al tratatelor pentru reînnoirea alianței noastre cu Centralii. Or, după mărturia cunoscută a generalului Averescu, unul dintre oamenii de încredere ai regelui datorită capacităților sale, în cursul convorbirilor cu principele Furstenberg, ambasadorul Austro-Ungariei la București, suveranul român, relevând întreaga politică a Ballplatzului în ajunul primului război balcanic, conchidea că în condițiile persistenței susținerii de diplomația cezaro-crăiască a Bulgariei, „domnule ambasador, în cazul acesta, drumurile noastre s-ar despărți”⁶.

Și nu numai atât. Trebuie să observ însă în prealabil că, din păcate, limba franceză nu mai este atât de frecventată de istoricii

noștri, - engleza a câștigat tot mai mult teren, deși noi ne considerăm francofoni -, și astfel, o cantitate uriașă de informații din culegerile de documente și memoriile publicate de francezi în legătură cu primul război mondial⁷, scapă atenției istoriografiei actuale.

Mă refer întâi la memoriile lui Bernhard von Bülow. La 1902, cu ocazia încheierii convențiilor militare între Austro-Ungaria și Germania, cancelarul Reichului german, prințul Bülow însuși arată orientarea Statului Major cezaro-crăiesc spre o ofensivă la momentul oportun, fie contra Italiei, inamicul ereditar, fie contra sârbilor și românilor, „pe care ungerii îi disprețuiesc sau de care se tem”⁸. După opinia cancelarului von Bülow, în Balcani, Austro-Ungaria ar fi voit să folosească fără scrupule puterea Germaniei pentru a obține și mai multe rezultate decât înainte și, desigur, achiziții teritoriale, așa cum de altfel se va întâmpla în 1908, - opinie ce indică îndeajuns de clar raporturile dintre aliații principali, situație ce nu putea scăpa regelui Carol I al României.

Nu mă voi opri decât în treacăt asupra memoriilor ministrului de Externe al Rusiei din acei ani, Serghei Sazonov, publicate curând după război tot în cadrul mării colecții franțuzești amintite. Un capitol întreg⁹ este consacrat efortului său de a normaliza relațiile imperiului țarilor cu România în preajma Primului Război Mondial, capitol esențial pentru a înțelege geneza convenției ruso-române de la 1 octombrie 1914 *Acordul Sazonov-Diamandi* -, ultimul act politic major de politică externă al regelui Carol I prin care României i se recunoștea, în schimbul unei neutralități binevoitoare, dreptul asupra teritoriilor locuite de români din monarhia Habsburgică.

Mai mult Serghei Sazonov, întemeindu-se și pe publicațiile bolșevice ale documentelor secrete de politică internațională țaristă relevă încercările regelui Carol I de a opri Germania să susțină Austro-Ungaria în criza din lunile iunie-iulie 1914.

În sfârșit din aceeași colecție franceză de memorii și documente privitoare la Marele Război trebuie menționate expres scrierile generalului von Falkenhayn, fost șef al Marelui Stat Major German la începutul Primului Război Mondial, pentru a afla cât de inconsistentă ajunsese a fi alianța României cu Centralii la 1914 și cât, în realitate, se conta pe aceasta la declanșarea războiului¹⁰.

Trec acum la izvoarele românești ale chestiunii.

În ceea ce privește publicarea documentelor, dacă ne referim doar la proiectele și planurile de operații din publicația Marelui Stat Major - a comisiei Costandache pentru publicarea documentelor privitoare la primul război mondial, - sau ultima apariție, după știrea mea, *Proiecte și planuri de operații ale Marelui Stat Major român până în toamna 1916*, București, 1992, ele prezintă, din păcate, o formă, aș spune cu un termen francezesc, în dorința de a atenua convenita expresie românească spre a nu fie înțeleasă de toată lumea, *fautive*.

Deci, ceea ce avem în acest volum este o formă trunchiată, nedatată și în unele cazuri nedatabilă, a unor planuri de război care, analizate chiar și așa și cu elementele ce le-am prezentat anterior, relevă faptul că până la moartea regelui Carol I, la 10 octombrie 1914, **sub patronajul său, s-au pregătit toate ipotezele de război, inclusiv ipoteza de război împotriva Austro-Ungariei pentru eliberarea Transilvaniei.**

Vreau deci să subliniez, - fără a nega felul în care s-a manifestat, oricât ar părea de surprinzător, mai degrabă sentimental, suveranul român, la Consiliul de Coroană din 1914 -, că între simțământul datoriei față de țara sa - România, în primul rând, alături de cel față de familia de Hohenzollern Sigmaringen, - altceva decât familia de Hohenzollern al lui Wilhelm al II-lea - și cuvântul dat Puterilor Centrale, *simțământul datoriei l-a obligat*

pe rege, până la moarte, să pregătească tot ceea ce-i stătea în putință și pentru posibilitatea ca România să intre în război de altă parte decât a Puterilor Centrale. Față de care, după cum avem acum dovada, încă din decembrie 1911, regele României își lua o evidentă distanță.

Și nu trebuie uitat un alt moment important: anul 1892, în care, datorită, de data aceasta reginei Elisabeta, - altă persoană judecată cu oarecare pasiune, datorită exprimărilor ei pro-germane foarte vii în 1914 -, s-a făcut pasul fundamental al alianței noastre, a Curții noastre cu cea engleză: proiectul de căsătorie împlinit al moștenitorului tronului Ferdinand cu principesa Maria.

Sunt elemente, ce dau, cred, o altă viziune, aduc mărturii în plus pentru analiza noastră, până acum parcă prea grăbită și lipsită, din nenorocire, de încorporarea unui uriaș volum de surse privitoare la Primul Război Mondial, volum de surse absolut necesar pentru a avea cât mai multe atuuri în rezolvarea unui uriaș *puzzle* - spre a încheia anglofon.

Sorin Cristescu

Să-mi dați voie mai întâi să mă prezint. Sunt lector universitar la Universitatea „Spiru Haret”, editor și traducător al volumului *Correspondența personală a regelui Carol I*¹¹.

Aș vrea să subliniez două probleme. Deoarece s-a discutat aici despre Carol I, aș vrea să încerc să-i explic atitudinea. În al doilea rând, m-a preocupat foarte mult acea propoziție al lui Wilhelm al II-lea: „Totul este pierdut”. Voi răspunde astfel și lui A. Miroiu. Am studiat și m-am interesat de ce a spus aceste cuvinte kaiserul Wilhelm al II-lea. Cunoaștem atitudinea lui Carol I de la Consiliul de Coroană. O judecăm ca fiind, și este normal să fie așa, o atitudine sentimentală, de dragoste a regelui pentru patria de origine, Germania. Este pe undeva și credința, o spune regele

foarte clar, că Germania va învinge (nu aduce însă nici un fel de argument). Există însă un calcul politic foarte precis în atitudinea regelui. Vedem că regele României nu este un adept entuziast al alipirii Transilvaniei la România. De ce această atitudine și cum o explicăm? Este vorba despre un singur element, anume că regele și alți oameni politici au înțeles că alipirea Transilvaniei la România nu se putea face decât în condițiile destrămării Austro-Ungariei. Dar destrămarea Austro-Ungariei aducea în zonă hegemonia Rusiei, deci se putea crea o Românie Mare, dar numai sub hegemonia Rusiei. Regele Carol I nu dorea o Românie Mare sub hegemonia Rusiei. Faptul că în cazul destrămării Austro-Ungariei urma să se instaureze în zonă hegemonia rusă nu era numai opinia regelui Carol I. La începutul Primului Război Mondial se mai exprimă o persoană în același sens și anume, președintele american Woodrow Wilson. Când izbucnește războiul, acesta spune, conform consemnării lui Charles Zorge în monografia sa *Wilson, un cruciat la Casa Albă*¹²: „Războiul acesta este o mare nenorocire. Ori va învinge Antanta și atunci în Europa se va instaura hegemonia Rusiei ori vor învinge Puterile Centrale și atunci domnia militarismului prusac o să dureze generații”. Regele Carol I a murit fără a apuca să vadă cum Antanta a promis în octombrie 1915, Rusiei, că la tratativele de pace ea are dreptul să ocupe Strămtorile după care a mai urmat o înțelegere, între Franța și Rusia, în februarie-martie 1917, în care s-a spus că Rusia la pace are dreptul să-și stabilească frontierele occidentale în Europa unde va voi, cum va considera de cuviință, fără limită. Or, Brătianu a făcut bine când, aruncând România în război, a fixat frontierele, să știe și rușii că aici sunt niște frontiere pe care ar trebui să le respecte. Așa trebuie percepută atitudinea lui Carol I, spunând nu unei Românie Mari sub hegemonie rusească. Revoluția bolșevică a fost o întâmplare a istoriei ca și faptul că

tragedia din 1944-1945 nu s-a produs în 1918-1919. Aceasta a fost evoluția istoriei pe care n-au prevăzut-o nici regele Carol I, nici Petre Carp, nici Titu Maiorescu.

În a doua privință, afirmația kaiserului Wilhelm al II-lea: „Totul este pierdut”. M-am întrebat, de ce această importanță acordată României? Intrarea ei în război îl deprimă pe Kaiser. Despre intrarea României în război s-a știut în clasa politică germană, s-a știut cam cu 2-3 săptămâni înainte. Reichstag-ul a știut că România urma să intre în război. Și atunci, clasa politică a sugerat care era soluția militară pentru rezolvarea situației și anume aducerea în fruntea Înalțului Comandament German a cuplului dictator de tristă amintire, Hindenburg și Ludendorff. Clasa politică germană i-a cerut pe aceștia doi. De ce nu-i voia kaiserul Wilhelm al II-lea? Pentru că știa că dacă Hindenburg și Ludendorff vin în fruntea Înalțului Comandament German, atunci puterea lui politică în Germania lua sfârșit. Nu-i putea domina pe aceștia doi. Cunoștea ambițiile lor politice și știa că numirea lor în fruntea Armatei germane însemna sfârșitul domniei sale. Din acel moment, el ar fi fost un împărat marionetă. Evenimentele au confirmat acest lucru. A avut loc intrarea României în război și când el spune „totul este pierdut”, el știe că trebuie să-i aducă pe cei doi. Acum presiunile sunt directe. Cancelarul Theobald von Bethmann-Hollweg îi spune că aducerea lui Hindenburg și Ludendorff era singura speranță pentru menținerea dinastiei. Cu inima grea, Kaiserul a consimțit chiar în următoarele 24 de ore. Când spune „totul este pierdut”, el se referă în primul rând la venirea celor doi la putere, venire care nu mai putea fi împiedicată.

Kaiserul Wilhelm al II-lea a vizitat România la sfârșitul lunii septembrie 1917, în compania șefului său de cabinet, amiralul Alexander von Müller. Există și o fotografie în memoriile lui Constantin C. Giurescu¹³, care îl arată pe kaiserul Wilhelm al II-lea

plimbându-se prin București alături de mareșalul Mackensen. La sfârșitul vizitei, Kaiserul spune că România este o țară atât de frumoasă încât, după război, ea trebuie alipită Germaniei. Amiralul von Müller remarcă: „Maiestate, dar Reichstag-ul a dat o rezoluție a păcii, acum, în iulie, și am promis - fără anexiuni teritoriale”. La care Kaiserul răspunde: „Reichstag-ul poate să spună ce vrea, eu am un cancelar care este omul meu. Georg von Michaelis are în buzunar și pistolul și ordinul meu de a trage. Deci România trebuie să aparțină Germaniei”.

Maria Georgescu

De fapt, România nu s-a aliat în 1916 cu Rusia, ci a avut în vedere o alianță cu partenerii săi vestici Franța și Marea Britanie. România s-a aliat așadar cu „aliații aliatului”. Soluția pe care a ales-o guvernul de la București a fost aceeași ca în 1883, a fost varianta Vest. Știm foarte bine că în Primul Război Mondial, puterile care ne-au sprijinit în mod real au fost Franța și Marea Britanie, evident din motive politice și strategice proprii. Principalul ajutor extern în probleme de organizare și instrucție pentru refacerea armatei române după dezastrul din 1916 a venit din partea Misiunii militare franceze, condusă de generalul Henri Mathias Berthelot, chiar dacă el vedea România ca pe o posibilă „colonie franceză” de 15 000 000 de oameni. Rusia ne-a creat multe greutăți în timpul campaniilor din 1916 și 1917. Poate ar trebui să îi dăm dreptate lui Petre P. Carp și celor care au considerat că dacă rușii ajung la Strâmtori statul român se va desființa.

Ion Bulei

Până la Primul Război Mondial, politica externă a României este, cum spunea Take Ionescu la 1891, o politică a fricii, o politică dictată de prezența noastră în acest spațiu geopolitic în care Rusia inspiră frică. Deci o politică a fricii de Rusia și de

intențiile sale expansioniste în zonă. Rusia era, în expresia aceluiași Take Ionescu, „dușmanul natural”. Petre P. Carp o spune și mai limpede: niciodată România să nu fie acolo unde este Rusia, în alianța în care se află și Rusia. Ea trebuie să fie totdeauna în alianța contrarie. Pentru el, aceasta a fost credința unei vieți întregi. O atitudine cu totul exclusivistă. Alți oameni politici români nu gândeau atât de exclusivist. Take Ionescu sau I. I. C. Brătianu, recunoscând și ei pericolul politicii rusești pentru România, credeau că o alianță cu Rusia este posibilă, dar cu o condiție: în acea alianță să fie și mari puteri occidentale, care, prin prezența lor, să fie un fel de garanție față de intențiile politicii ruse (că aceste mari puteri erau Franța și Anglia, că, mai târziu a fost alianța atlantică, incluzând desigur și Germania, e indiferent). Până la urmă, România a făcut această politică promovată de Brătieni și de Take Ionescu. Așa a procedat și în Primul Război Mondial. Această politică presupunea că putem fi aliați cu Rusia, dar trebuia să punem această alianță sub pavăza unor mari puteri occidentale. Numai așa statul român putea supraviețui. De fapt, România a dus tot timpul această politică.

În legătură cu intervenția domnului Andrei Miroiu. Domnia sa a pus elita politică românească într-un creuzet. A luat-o din realitatea românească în care s-a manifestat și a așezat-o și analizat-o în afara acestei realități. A mai afirmat că elita putea să decidă cum voia. În realitate, elita nu putea face ce voia. România de atunci era totuși o țară constituțională, o țară liberală, cu instituții în stare de funcționare. Elita trebuia să răspundă misiunii sale de a reprezenta interesele acestui stat. Construcția domnului Miroiu e pur teoretică. E ruptă de realitate. Dacă ieșim din teorie și intrăm pe terenul practicii istorice, constatăm fără nici o dificultate că România a intrat în război atunci și nu mai devreme, deoarece numai atunci, în vara lui 1916, au acceptat rușii granițele

României viitoare cerute de Brătianu din 1914 (desigur, tratativele se desfășurau și cu celelalte state ale Antantei, dar în principal, ele s-au purtat cu Rusia de care trebuia să ne legăm efortul nostru militar). Or Rusia a opus rezistență la granița cerută de Brătianu în Banat, pentru că la Petrograd nu se voia ca orașul capitală al statului sârb, Belgradul, să ajungă un oraș de graniță și s-a împotrivit intrării întregii Bucovine în componența viitorului stat român, din cauza rutenilor, al căror număr era într-adevăr mare în această provincie. Abia în vara anului 1916, Rusia a fost de acord. Brătianu declarase că la 20 de zile după acest acord, România va intra în război. Din păcate, între timp, ocaziile favorabile unei intrări „de succes” în conflict se pierduseră. În anii neutralității, poziția elitei politice românești cu putere de decizie a fost clară: România urma să se alăture Antantei, problema fiind doar momentul când urma să aibă loc această raliere. Take Ionescu, de pildă, considera că România trebuie să intre în război într-un moment de utilitate militară, chiar dacă pregătirea diplomatică nu era definitivată. Ea se putea face și după intrare, poate în condiții mai bune, dacă actul României ar fi avut un efect militar important. Altfel, România risca să fie încercuită de Puterile Centrale, ceea ce de fapt s-a și întâmplat. Brătianu a insistat însă să obținem întâi recunoașterea granițelor propuse, ceea ce însemna că patru mari puteri erau de acord cu idealul nostru național. Până la urmă, punctul de vedere al lui Brătianu s-a impus. România a intrat în război în 1916, nici în 1914, nici în 1915, tocmai din acest motiv. Din păcate, reușită diplomatică însemnată, tratatul din 4 august 1916, nu a venit și într-un moment bun din punct de vedere militar. Dimpotrivă.

Andrei Miroiu

În principiu, nu aș avea vreun comentariu. Ceea ce m-a surprins a fost faptul că în dimineața de 4 august 1916, I. G. Duca

se duce la Brătianu, care sta cu hârtia în mână întrebându-se dacă s-o semneze sau nu. De aceea, nu cred că decizia de război s-a luat cu mult înainte de 4 august. Pur și simplu sta cu hârtia în față, în casa fratelui său, Vintilă, situată pe str. Lascăr Catargiu după cum relatează I.G. Duca și se întreba dacă s-o semneze sau să nu.

Mihail E. Ionescu

Ca orice om în fața unei mari decizii.

Andrei Miroiu

Da, dar există oameni care în fața unei mari decizii n-au semnat.

Alexandru Mamina

Fără a fi bănuț de opacitate față de discursurile teoretice sau teoretizante, în intervenția domnului Andrei Miroiu am remarcat doar trei adevăruri cu valoare de truism și atât: în război se moare (în legătură cu cifra de 800 000 de morți - unii dintre participanții la conflict au avut mai mulți, alții mai puțini); decizia aparține elitelor, guvernului în particular (vezi relația dintre guvern și Consiliul de Coroană, care nici măcar nu era un organism constituțional la data respectivă); o țară intră în război pentru a întoarce frontul inamic (analiza motivației care a determinat intrarea României în război).

Chestiunile care ar merita să fie analizate sunt cele privind relația dintre război și realizarea unității naționale, pentru a vedea dacă războiul a fost o condiție pentru realizarea unității naționale. Interesul național, considerat de domnul Miroiu o elaborare circumstanțiată a elitei pe care o invocă pentru a justifica o anumită opțiune, s-a materializat prin sentimentul public. Abordarea conform căreia elita și-a elaborat propria justificare, independent de interesul național, de sentimentul public, nu mi se pare adecvată. Trebuie să se țină seama că

România avea, în limitele de atunci, un regim reprezentativ care nu putea trece peste sentimentul public fără să-și pună în cauză legitimitatea și reprezentativitatea.

De asemenea, tradiția politică românească care data din secolul al XIX-lea, implica atât elitele cât și publicul. Aceasta era orientată către Franța și Transilvania. În ceea ce privește susținerea mișcării naționale românești, în cazul Transilvaniei era vorba de un proiect politic. Această tradiție politică reprezintă un factor eficient pe durata lungă a istoriei, care nu poate fi neglijat. Nu se poate vorbi, pur și simplu, despre un construct intelectual al elitei în justificarea deciziei politice, ci despre niște cauze profunde care țin de societate și de opțiunile din societatea românească.

Florin Șperlea

Și eu am ascultat cu interes comunicarea domnului Miroiu. Domnia sa a început prin a ne spune, n-am fost foarte sigur dacă aceasta a fost ideea, că este vorba de o comemorare (sau o aniversare?) atunci când vorbim despre cei 90 de ani de la intrarea României în Primul Război Mondial. Am înțeles, mai apoi, că era vorba, totuși, de o comemorare, de vreme ce numărul pierderilor umane a fost atât de mare. Eu cred, în primul rând, că atunci când discutăm despre idealul național, raportul costuri / beneficii nu este întotdeauna relevant. Dacă luăm în calcul doar raportul costuri / beneficii și analizăm nivelul de pregătire al Armatei române, presupun că România nici n-ar fi trebuit să intre în război în 1916. Spun aceasta mai ales în sensul celor afirmate de I. G. Duca în *Memoriile* sale. El susține că însuși Carol I imprimase ideea unei structuri militare care, la momentul potrivit, va fi sprijinită de Puterile Centrale. Așadar, chiar Carol I, care este făuritorul Armatei române moderne, după începuturile din vremea lui Cuza, gândea că această armată va fi, la momentul

critic, sprijinită de trupele Puterilor Centrale. Și mai cred că trebuie unele nuanțe atunci când analizăm rolul unei armate. Se știe, în general, că orice stat are un instrument de forță, Armata. Sigur că o mare putere utilizează și armata în beneficiul interesului propriu. O țară mică însă, după părerea mea, utilizează acest instrument de forță pentru a obține, în afara obiectivului principal al apărării frontierelor, unele beneficii la masa verde a păcii. Și cred că sacrificiul Armatei române, într-un context ca acela al Primului Război Mondial, dar și în Al Doilea Război Mondial, este foarte important și de luat în seamă pentru ceea ce se întâmplă poate nu atât în timpul conflagrației, cât mai ales după încheierea acesteia.

Andrei Miroiu

Criticile primite îmi vor fi foarte utile. Voi expune pe scurt câteva puncte de vedere și anume: la război se moare, dar nu 10% din populație. Noi nu știm nici câți au murit la 1907, și la anul sunt 100 de ani. Elita politică după Primul Război vorbește de 800 000 de morți.

Sergiu Iosipescu

Este o eroare: s-au înregistrat circa 339 000 morți și dispăruți în război.

Andrei Miroiu

În privința caracterului democratic / reprezentativ al regimului care ia decizia. Trebuie menționat că în iunie 1913, când Titu Maiorescu trebuia să decidă dacă România intra sau nu în Al doilea Război Balcanic, acesta s-a dus Ion Brătianu acasă, unde cei doi au vorbit timp de 2 ore. Ionel Brătianu nu a întrebat pe nimeni. A decis singur în ceea ce privește interesul național și spiritul public - barometru al interesului național. Este greu de crezut, în lipsa unor sondaje de opinie, care pe vremea aceea nu existau, că spiritul public era cel care spunea de ce parte trebuie

să se intre în război. C. Argetoianu spunea în memoriile sale că în seara de 14 august erau niște vagabonzi pe stradă care agitau niște steaguri. Când s-a dus la moșie să anunțe intrarea României în război pentru a lua Transilvania, țăranii au întrebat cum rămâne cu învoielile agricole de toamnă. Pentru a vedea care era sentimentul public trebuie deci ținut seama de sursa consultată. În ceea ce privește alegerea rațională, liderii militari au prezentat realitățile foarte cosmetizat în fața liderilor politici. În aceste condiții, la o lună de la intrarea României în război, Brătianu afirmă că a trebuit să vină războiul pentru a se realiza cât de proști erau generalii, recunoscând că avusese încredere în aceștia.

Mihail E. Ionescu

Era de așteptat ca prezentarea a două viziuni, una din perspectiva relațiilor internaționale și alta din perspectiva istoriei să trezească scânteii.

NOTE

¹ Gen. Ludendorff, *Memoriile generalului Ludendorff*, Editura Răspândirea Culturii, București, 1919.

² Ion Mamina, *Consilii de Coroană*, Editura Enciclopedică, București, 1997, p. 80.

³ Ibidem.

⁴ BAR, Colecția de Manuscrise, Arhiva Al. Lapedatu, XVII, varia 16.

⁵ Vezi Albert I, *Carnets et correspondance de guerre, 1914-1918*, prezentate de Marie-Rose Thielemans, Paris – Louvain la Neuve, Duculot, 1991.

⁶ Mareșal Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din război*, ed. Eftimie Aredeleanu și Adrian Pandea, vol.I, p.20.

⁷ Collection de mémoires, études et documents pour servir à l'histoire de la Guerre Mondiale.

⁸ *Mémoires du chancelier prince de Bülow, t. I, 1897-1902*, Plon, Paris, 1930, p. 479.

⁹ *Les années fatales, souvenirs de M. S. Sazonov, ancien ministre des Affaires Etrangères de Russie (1910-1916)*, Payot, Paris, 1927, p. 110-123.

¹⁰ Vezi E. von Falkenhayn, *Le Commandement Suprême de l'Armée Allemande 1914-1916 et ses décisions essentielles*, Charles-Lavauzelles & Cie, Paris, 1921, p.156-157.

* Cu greșeli.

¹¹ Sorin Cristescu, *Corespondența privată a regelui Carol I*, Editura Tritonic, București, 2005.

¹² Charles Zorgbibe, *Wilson, un cruciat la Casa Albă*, București, Fundația Europeană Titulescu, București, 2003.

¹³ Constantin C. Giurescu, *Amintiri*, Editura ALL, București, f.a.

II. O dilemă strategică. Peste Carpați sau peste Dunăre?

Mihail E. Ionescu

O precizare inițială. Subiectul abordat și încheierile desprinse verifică încă o dată adevărul lui Marc Bloch. Istoria este și cea ce a fost, dar și ce înțelegem noi să facem cu ea. De ce spun acest lucru? Dezbaterem aici, s-a discutat mult și în trecut și se vor mai confrunța și de acum înainte opinii diverse, chestiunea opțiunii României în 1916: peste Carpați sau peste Dunăre? La nord ori la sud? De ce spun acest lucru? **Teza mea esențială este că Rusia a fost marea putere care a presat și a impus ca România să atace spre nord. Tot Rusia a fost cea care a „ales” momentul intrării României în război.** Așa cum vom observa permanent că Brătianu ar fi preferat să nu intre atunci în război. De fapt, Brătianu ar fi preferat se pare chiar să nu intre defel în război, întrucât socotea că țara avea realizate interesele încă din octombrie 1914, când Rusia semnase acordul Sazonov-Diamandi¹. Potrivit acestuia, în schimbul neutralității, României urmau să-i revină teritoriile din cuprinsul Austro-Ungariei locuite de români.

Pe ce îmi întemeiez teza? Se cunosc ipotezele de acțiune din 1914, premergătoare intrării în război, elaborate de Marele Stat Major, inclusiv *Ipoteza Z*². Cercetările în arhive au identificat „ipotezele de război”, cum se chemau atunci „planurile de

campanie”, în care inamicul era reprezentat de Puterile Centrale³. Fie că doar ele au fost păstrate în arhive, fie că nu au fost identificate cele existente (pentru că trebuie că au fost) prevăzând război alături de Puterile Centrale, împotriva Antantei.

Faptul că nu s-au găsit decât ipotezele alături de Antanta ar arăta o premeditare în sensul idealului național inclusiv în planificarea militară, care, dacă ar fi reală, ar fi făcut superflue discuțiile de la primul Consiliu de Coroană (1914) și cele de la al doilea (1916), precum și extrem de greu înțeles „jocul” lui Brătianu sau presiunile Aliaților pentru intrarea în război.

O primă întrebare căreia vreau să-i găsesc răspuns în argumentarea tezei mele este următoarea: a declanșa ofensiva militară la Nord sau la Sud, era în fapt, dilemă război sau nu? Sunt elemente care arată că, de fapt, Ion I. C. Brătianu urmărea, practic, să nu intre în război și să fructifice la sfârșitul războiului, prezumat victorios pentru Antanta, promisiunea rusă din 1914. Aliații, la rândul lor, își dădeau seama de acest „joc” al lui Brătianu și au încercat să-l aducă în fața unei decizii: acum sau niciodată. Așadar, te decizi acum sau „te uităm” la pace. Pentru că presiunea de a intra era exercitată din partea Rusiei, prin mesajul transmis se subînțelegea că beneficiile așteptate de la acordul cu Rusia erau acum „legate” și de intrarea în război și nu doar de neutralitate.

Astfel că, în vara anului 1916, presiunea pentru intrarea României în război este exercitată de unde nimeni nu se aștepta, de la Sankt Petersburg. Șeful Stavkăi, generalul Alexeev, a vrut probabil să demonstreze francezilor că I. I. C. Brătianu nu voia să intre în război. Așa că a transmis la Paris: România să intre acum în război întrucât poate ajunge foarte ușor la Budapesta. Ofensiva Brusilov a ocupat toată Bucovina și poate continua, dar inamicul face mari concentrări. Acum trebuie să acționeze

România, atacând la Nord. Pe de o parte este benefic și pentru Rusia întrucât asigură flancul stâng al armatelor ruse în ofensivă, iar România poate înainta pentru că, în Ardeal, inamicul nu are forțe până la Budapesta. Dar la Petersburg se aprecia că România va ezita din nou, iar șeful Stavkăi a demonstrat acest lucru și Parisului, care până atunci considera că Rusia se împotrivesc intrării în război a lui Ion I.C. Brătianu.

Sursa esențială pentru această derulare a evenimentelor este Maurice Paléologue, ambasadorul Franței la St. Petersburg. El notează totul în memoriile sale, principalul (singurul) izvor al tezei noastre. Acesta, în virtutea atribuțiilor sale, are întrevederi cu factorii decizionali ruși și informează Parisul despre vederile acestora, inclusiv evaluarea sa proprie.

Iată, așadar, în ordine cronologică, notațiile lui M. Paléologue.

Miercuri, 3 mai 1916:

„Generalul Joffre îmi confirmă absolut opinia generalului Alexeev: „Ca și el, gândesc că ar fi folositor să facem cunoscut României că, deși de dorit, concursul ei nu ne este indispensabil și că această țară, dacă vrea să obțină ulterior compensațiile pe care le dorește, trebuie să se hotărască să presteze armatelor aliate concursul militar efectiv în forma pe care noi i-o cerem”⁴.

Așadar, mareșalul francez Joffre împărtășește opinia șefului Stavkăi conform căreia, România trebuie să intre în război conform intereselor aliate (ruse).

La 27 iunie, când rușii intră în Câmpulung, și deci Bucovina este cucerită de la Centrali ajungând la Carpați, Brusilov, în bună logică militară, trebuia să aibă flancul stâng asigurat. Sazonov, ministrul rus de Externe, îi spune atunci lui Maurice Paléologue:

Joi, 27 iunie 1916:

„Acum este momentul ca românii să intre în luptă! Ei vor avea drum liber spre Sibiu sau Timișoara sau chiar spre Budapesta. Dar Brătianu nu este omul făcut pentru decizii simple și rapide. Veți vedea cum ratează o oportunitate după alta”⁵.

Două zile mai târziu, după cum notează Paléologue, Alexeev trimite o nouă telegramă lui Joffre.

29 iunie 1916:

„Generalul Alexeev tocmai a trimis o notă generalului Joffre subliniind faptul că este de dorit la momentul actual, ca Armata de la Salonic să înceapă ofensiva împotriva Bulgarilor. El crede că ofensiva va obliga România fără îndoială, odată pentru totdeauna, să se implice din toate puterile alături de Antanta.

O lovitură în Bulgaria ar asigura României spatele și ar constitui o amenințare la adresa Budapestei. Intervenția necesară și profitabilă a României ar deveni, astfel, inevitabilă”⁶.

Observăm, desigur, din această notație a lui Paléologue, că la Stavka se gândea ansamblul operațiilor militare pe frontul de Est. Se cere deci, de la Petersburg, ca Sarrail să acționeze, „legând de mâini” Bulgaria și „eliberând” astfel de temeri România care ar putea astfel declanșa ofensiva în Nord. **Exigența unei ofensive Sarrail înainte de intrarea României în război are originea, conform acestui document, la Stavka și nu la București.**

1 iulie 1916:

„În Galiția, rușii, care abia ocupaseră Colomeea, îi urmăresc pe austro-germani în direcția Stanislau. În Bucovina, ei își consolidează succesele.

Începând din data de 4 iunie, armatele generalului Brusilov au făcut 217.000 de prizonieri. În Franța, o mare ofensivă an-glo-franceză s-a deschis pe Somme”⁷.

2 iulie 1916:

„Brătianu continuă să declare Parisului că reaua voință a Rusiei este singurul lucru care-l împiedică să ajungă la o decizie finală, fapt care provoacă o ploaie de telegrame nerăbdătoare care-mi sunt aduse la cunoștință. Pentru a pune capăt jocului echivoc al guvernului român, generalul Alexeev l-a informat că „momentul actual îi apare ca fiind cel mai favorabil pentru intervenția armată a României și că doar în acest moment intervenția poate interesa Rusia.

Ofensiva rusească este în plină desfășurare, austro-ungarii sunt încă șocați de înfrângerea lor de către italieni; englezii și francezii atacă cu toată forța pe Somme. Ce ar dori în plus domnul Brătianu? Realizează el că marile ocazii trec repede în timpul războiului?”⁸

A se observa că, fără să cunoască ansamblul, Ion I. C. Brătianu reclamă Parisului „reaua voință” a rușilor pentru a sta în afara conflictului. Doar că la Paris, se știa bine ce nu se știa la București (Ion I.C. Brătianu), anume că Rusia era cea care cerea imperativ intrarea în război. Această „melodie” despre „reaua” voință a rușilor este transmisă constant de la București la Paris, între 2 iunie și 4 iulie.

La 5 iulie, are loc o discuție a lui Paléologue cu generalul Polivanov, fostul ministru rus de Război. Discuția era despre continuarea ofensivei Brusilov, eventual spre Cracovia, cum spera ambasadorul Franței. Polivanov condiționa aceasta de intervenția României pentru a se avea acoperit flancul stâng. Dacă România rămânea neutră trebuia să se procedeze cu mult mai multă circumspecție, dar oricum, era necesară o imediată cunoaștere a deciziei Bucureștilor. Astfel generalul Polivanov spune că:

5 iulie 1916:

„Ofensiva armatelor noastre în Bucovina și Galiția este doar preludiul la ofensiva noastră generală. Efortul nostru principal trebuie îndreptat împotriva armatei germane; doar prin înfrângerea acesteia victoria va deveni sigură. / .../

În orice caz, aceasta depinde de atitudinea pe care o va lua România. Dacă vom fi siguri că armata română va intra în scenă în viitorul apropiat, flancul nostru stâng va fi acoperit și tot ceea ce vom avea de făcut va fi să fim în contact cu noii noștri aliați. Pe de altă parte, este sigur că dacă România rămâne neutră, vom fi obligați să fim mult mai precauți, și orice operație generală va fi amânată. Dar, oricare ar fi decizia guvernului român, trebuie să o știm de îndată. Autoritățile de la București par să nu știe că ne grăbim”⁹.

În 8 iulie 1916, ofensiva Brusilov se dezvoltă neașteptat de pozitiv. În aceeași zi, Sazonov are opinia următoare - consemnată de Paléologue - privind atitudinea României:

8 iulie 1916:

„Pe frontul de la Riga și în regiunea lacului Narotch, rușii au ocupat o mulțime de poziții germane.

În centru, ei avansează spre Baranovci.

În Volhynia, ei au trecut de Stokhod și se apropie de Kovel. În Galiția, ei se întind de-a lungul Carpaților. Începând din 4 iunie, au făcut circa 266.000 prizonieri (...). Acum este momentul ca românii să intervină” [s.n.]¹⁰.

Presiunea asupra Bucureștilor se intensifică și este în strânsă legătură cu stabilitatea flancului stâng al armatei ruse în ofensivă.

9 iulie 1916:

„Briand recunoaște în sfârșit, că pentru a obține intervenția armatei române, nu la Petrograd trebuie acționat, ci la București. El va exercita o presiune asupra lui Brătianu, punându-l, într-un fel, la zid.

Iată concluzia instrucțiunilor adresate ministrului nostru Blondel: «Toate condițiile puse de dl. Brătianu sunt astăzi îndeplinite. Intervenția României, pentru a avea o valoare, trebuie să fie imediată. Atacul viguros asupra armatelor austriece decimate și în retragere este o sarcină relativ ușoară pentru România și extrem de folositoare pentru Aliați. Această intervenție va desăvârși demoralizarea unui adversar dezechilibrat și va permite Rusiei concentrarea tuturor forțelor sale împotriva Germaniei, dând ofensivei sale maximum de eficacitate [...] Dacă România nu prinde ocazia prezentă, ea nu va regăsi posibilitatea de a deveni un mare popor prin reunirea tuturor fiilor săi»¹¹.

Avem, așadar, confirmarea faptului că la Paris, „jocul” lui Brătianu este înțeles, iar acesta este somat în consecință. Dacă a fost o presiune privind intrarea României în război, ea a fost aceea exercitată de St. Petersburg la Paris. Următoarea notație

selecționată din memoriile lui M. Paléologue relevă cum a acționat Antanta la București.

18 iulie 1916:

„A fost stabilit, în sfârșit, acordul între puterile aliate pentru a se cere colectiv României să adere fără nici o întârziere la alianța lor.

Generalul Alexeev a fixat pentru 7 august, data limită la care armata română să trebuiască să intre în campanie”¹².

5 august 1916:

„Generalul Alexeev se alătură opiniei generalului Joffre și a lui Briand. El consimte ca efortul armatei române să fie îndreptat exclusiv împotriva Austriei acceptând deci ca operațiile contra Bulgariei să fie amânate. De altfel, el crede că aceste operații se vor declanșa de la sine și insistă să se pună capăt în sfârșit, tergiversărilor lui Brătianu fixându-se irevocabil data la care armata română va trebui să intre în acțiune”¹³.

Ceea ce ne spune această notație este un element important al intrării României în Primul Război Mondial. Voia Rusia ca România să atace și Bulgaria? Dacă răspunsul este afirmativ, atunci Alexeev și-a schimbat în doar două luni avizul inițial, care solicita ca România să atace Austro-Ungaria prin Ardealul „golit” de trupe inamice. Dacă nu este așa, atunci de ce Alexeev este de acord ca operațiile României împotriva Bulgariei să fie amânate? O pistă de cercetare fecundă pentru ca, prin răspunsul deslușit la întrebările de mai sus, să pătrundem și în „intimitatea” gândirii politice și militare rusești/țariste. Se voia o „pedepsire” a

Bulgariei pentru „trădare”? Sau se încerca o satelitizare completă a României?

Oricum, în fapt, șeful Stavkăi renunța la operația militară **secundară** a României asupra Bulgariei și nu voia nicidecum azimut Sud pentru armata română. Rămâne deci în picioare teza că Alexeev voia atac la Nord („consimte ca efortul armatei române să fie exclusiv îndreptat împotriva Austriei”).

M. Paléologue, probabil enervat de ezitățile și „jocul” lui I. I.C. Brătianu, face, la 18 august, un catalog al ocaziilor pierdute de România pentru a influența remarcabil războiul.

Vineri, 18 august 1916:

„Brătianu și miniștrii guvernelor aliate au semnat ieri, la București, tratatul de alianță. /.../. Istoria va spune dacă Brătianu a ales bine momentul. În ceea ce mă privește, stărui în credința că prin exces de prudență sau de subtilitate, el a lăsat deja să treacă trei ocazii mult mai favorabile decât conjunctura actuală.

Prima ocazie a fost la începutul lui septembrie 1914, când rușii intraseră în Lemberg. La acea vreme, Austria și Ungaria, deconcertate, înspăimântate, erau incapabile să apere frontiera Carpaților; românii ar fi găsit toate drumurile deschise în fața lor.

A doua ocazie a fost în mai 1915. La această vreme, Italia tocmai intrase în scenă. Politic și militar, Rusia era în plină formă. Venizelos stăpânea la Atena. Iar, Bulgaria ezita încă ce cale să apuce.

În sfârșit, a treia ocazie a fost acum două luni și jumătate, la începutul mării ofensive ruse, înaintea sosirii întăririlor germane și turce în Galiția și Transilvania, înainte ca Hindenburg,

„mareșalul de fier”, să fi îndreptat spre frontul oriental toate eforturile virtuozității sale strategice.

Dar, în acțiune, nu trebuie niciodată să zăbovești asupra ipotezelor retrospective; ele nu sunt folositoare decât în stricta măsură în care luminează prezentul. Din acest punct de vedere, este evident că politica de amânare a lui Brătianu a făcut mult mai dificilă, mult mai aventuroasă acțiunea în care se angajează România. Mai constat că, din cauza greșelii sale, concursul armatelor ruse, aprovizionarea, transportul, adaptarea efortului lor la planul de acțiune balcanică, nu sunt gata. Lucrurile sunt încă în punctul în care erau acum șase luni cu ocazia conversațiilor mele cu Filipescu.

Intrarea României în alianța noastră nu constituie mai puțin un eveniment de mare importanță, nu numai pentru rezultatele pozitive în războiul actual, dar și încă pentru dezvoltarea ulterioară a politicii franceze în Europa orientală¹⁴. Vreau să ridic o întrebare referitoare la „prima ocazie” prezentă în concepția lui Paléologue. În septembrie 1914, a fost Marna și tot atunci, rușii vin către Lemberg. Ce ar fi însemnat ofensiva României în Basarabia desigur e o ipoteză contrafactuală care ar fi obligat armata rusă a se retranșa? Armata rusă nu terminase mobilizarea, iar capacitatea ei ofensivă se tocise, fiind nevoită să aștepte forțele din interior. O nouă lovitură ar fi pus Rusia într-o situație cel puțin delicată. Așadar, de ce Rusia, în septembrie 1914, a dat totul României pentru nimic?

În opinia noastră, ceea ce Rusia a oferit atunci României, a fost prețul ca Bucureștii să nu intre în război alături de Puterile Centrale, ceea ce ar fi pus Rusia într-o poziție extrem de dificilă.

Din această perspectivă, trebuie reconsiderat regele Carol I și, nu mai puțin, P. P. Carp. De ce, așadar, în momentul în care Carol I cerea în Consiliul de Coroană să ne îndeplinim obligațiile de alianță, Rusia oferea „idealul național”, fără a cere altceva decât neutralitatea (adică să nu acționăm)?

Nu zăbovim asupra celei de-a doua „ocazii pierdute”, dar ne oprim asupra ultimei, anume cea din „iunie 1916”. A greșit I. I. C. Brătianu când a tergiversat/amânat până când a fost constrâns să facă pasul? Întrebarea este dificilă, mult prea dificilă. Ce ar fi însemnat intrarea în război atunci altceva decât să fim victorioși alături de Rusia, fără a avea însă o garanție în fața orgoliului acesteia? Este de fapt ce întreabă în Consiliul de Coroană, două luni și jumătate mai târziu, P. P. Carp, pentru a primi un răspuns oarecum aiuritor: este mai bine să fii în fața unei Rusii aflate la Constantinopol, cu România mai puternică prin unirea cu Transilvania.

Sau, la urma urmei, o decizie de o asemenea gravitate se ia doar la o simplă solicitare cominatorie nici măcar prima a viitorului aliat? Ocazii mai fuseseră, iar Alianții nu dovediseră că au dreptate când reclamau acțiune neîntârziată, pentru că alții înainte (Italia, de pildă), mai mari și mai puternici, nu reușiseră să influențeze deznodământul războiului.

Credem că, în mai 1916, I. I. C. Brătianu a procedat corect să tergiverseze, văzând oarecum limpede că „ocazia” nu era decisivă pentru sfârșitul războiului. Două luni și jumătate mai târziu însă, în fața ultimatumului aliat „acum ori niciodată”, plus știrea că Ungaria tratează în secret cu Alianții, l-au convins să riște. Și, bineînțeles, a realizat probabil că promisiunea rusă din 1914 este legată acum de participarea la război.

În final, reproduc două extrase din două lucrări diferite. Ele, pe de o parte, amendează o parte din considerațiile lui M.

Paléologue (memoriile lui Serghei Sazonov), iar pe de altă parte, dezvăluie cât de complexă este problematica unei decizii și faptul că abordarea ei istoriografică reclamă compulsarea documentelor care luminează toate unghiurile de înțelegere (lucrarea lui Vasile Rudeanu). Dacă extrasul din memoriile lui S. Sazonov, fostul ministru de Externe al Rusiei în acea perioadă, citat deseori de M. Paléologue, arată că generalul Alexeev a fost constrâns de factorul politic să accepte și grăbească intrarea României în război „sub amenințarea, în caz de refuz, a privării ei de avantajele concesionate” în cazul lui V. Rudeanu descoperim o altă realitate. Anume că acum, chiar Rusia era interesată de intrarea României în război, armata română (câteva sute de mii de baionete) fiind capabilă, o dată ce aprovizionarea ei era inaugurată, să sprijine eficient operațiile militare ale colosului rusesc.

Așadar:

„Împins de alianții noștri, influențați ei înșiși de opinia publică, enervată după cum se vede, șeful Statului Major rus, generalul Alexeev, s-a găsit constrâns să ceară la finele lui august 1916, pornirea României asupra Austriei, sub amenințarea, în caz de refuz, a privării sale de avantajele concesionate. Sturmer vedea în aceasta un mare succes diplomatic. Era, dimpotrivă, o greșală foarte bine prevăzută de Statul Major General. Nu aveam puterea să ajutăm trupele române și să le scoatem nevătămate din încăierare. Doi ani de luptă groaznică afectaseră puternic armata noastră și munițiile ei, deja insuficiente la început, erau acum aproape cu totul epuizate. [...] Viitorul a dovedit cât de prețioasă ne-a fost neutralitatea României și cât de nefastă ne-a fost intrarea ei în război”¹⁵.

„[...] către mijlocul lui iulie 1916, toate condițiile puse de președintele nostru de Consiliu pentru ca România să intre în război erau îndeplinite.

Linia de aprovizionare a armatei române, care trecea prin Arhanghelsk, a fost astfel definitiv stabilită și deschisă. Ea a funcționat tot timpul cât țara noastră a fost în război. Obstacolul foarte grav pe care-l ridicaseră guvernele rus și englez ca să anihileze hotărârea guvernului francez de a porni România la război alături de Antanta, obstacol deci hotărâtor pentru intrarea României în război, nu mai exista”¹⁶.

Concluzii: Istoria este, așadar, și cum a fost, dar este, mai ales, cum o vedem noi, prin lupa timpului nostru. De aceea, „revizitarea” (revisited) evenimentelor este necesară mereu și mereu. Mai ales a celor majore. Am socotit că Primul Război Mondial a însemnat pentru România împlinirea idealului național. Așadar, alături de Antanta împotriva Puterilor Centrale. Într-un fel, eram sub imperiul faptului împlinit. Am văzut ce s-a întâmplat, că la 1918 s-a realizat Marea Unire, care a fost interesul nostru esențial și s-a trecut la înlănțuirea cauzală a evenimentelor. Acest model de scriere a istoriei României în Primul Război Mondial este „modelul Kirițescu”. Pentru că acest istoric este cel care a dat fâșia, dâra groasă pe care s-a „mers” în continuare în istoriografia românească privind perioada 1916-1918. Istoria se pare că nu a fost chiar conformă acestui „model”. Sunt multe lucruri care trebuie regândite și reevaluate, trebuie desprinse realitățile între care unele nu „încap” defel în „modelul Kirițescu”. Așa cum este și cazul deciziei României de intrare în război. Față de generațiile precedente, poate că tânăra generație

de istorici are datoria și menirea de a oferi o altă „citire” la aproape 100 de ani de la producerea acestui eveniment național de anvergură împrejurărilor premergătoare Marii Uniri din 1918.

Dezbateri

Nicolae Ciobanu

În legătură cu opiniile domnului Miroiu, consider că afirmația conform căreia pierderile Armatei române sau ale României în Primul Război Mondial sunt de două ori mai mari decât cele din cel de-al Doilea Război Mondial este o scăpare. Numai pe frontul de Est am pierdut 650 000 de oameni morți, răniți și dispăruți, care înseamnă prizonieri de cele mai multe ori.

O problemă de care m-am ocupat este aceea a probabilității ca Bulgaria să atace România. În planurile de campanie ale Marelui Cartier General, această probabilitate s-a luat în calcul pentru că se știa că practic Bulgaria are de plătit o poliță ca urmare a celui de-al Doilea Război Balcanic (1913) și de aici și ideea ofensivei limitate în sudul Dobrogei, după sosirea lui Zaionichovski, cu Corpul 47 de Armată rus. Esențial este că I. I. C. Brătianu a jucat de unul singur, dar a jucat în așa fel încât a negociat la sânge cu aliații și a obținut cam tot ce a vrut. În ceea ce privește poziția Rusiei, aceasta trebuie privită puțin în dinamică. Inițial, când marea Rusie nu reușise să-și mobilizeze întregul potențial de război, a făcut promisiunile României așa cum le știm, adică tot ce putea să i se dea, i s-a promis, dorindu-se doar un singur lucru, neutralitatea. Pe măsura evoluției lucrurilor, atitudinea s-a schimbat. Dacă la început voiam o Românie neutră, ulterior, au început presiunile pentru o Românie care să intre în război de partea Antantei.

Acum, privind atitudinea Rusiei în fapte. În timpul campaniei din 1916, se cunoaște că Rusia a trimis în Dobrogea oameni de mână a doua dacă nu de mână a treia. Oameni care nu aveau nici în clin nici în mănecă cu frontul, care se țineau de beții și alte lucruri. Mai mult, când România a avut nevoie de un sprijin al unor armate ruse, al unor divizii, de exemplu pentru blocarea inamicului în defileul Rucăr-Bran, rușii trimiseseră inițial o divizie, dar apoi au întors-o din drum ea nemairevenind pe front. Ca să nu mai vorbim despre Bătălia de pe Neajlov și Argeș, respectiv Bătălia pentru București, când practic, Armata rusă nu ne-a sprijinit efectiv cu nimic. În ceea ce privește Planul de Campanie al Marelui Cartier General al Armatei române, aș spune că a fost elaborat mai mult cu inima decât cu mintea, în sensul că a primat interesul național, să se facă totul pentru eliberarea fraților din Transilvania. Nu s-au luat în calcul toate posibilitățile de ripostă ale Puterilor Centrale, mai ales pe aceea de a se aduce noi forțe pe frontul din Transilvania. De aici și obiectivele fixate: ajungerea la Budapesta, realizarea joncțiunii între Dunăre și Tisa cu armatele aliate. Sigur, acum ele par aberații! Românii ar fi putut ajunge la Budapesta, dar cu căruțele care le aveau diviziile române, cu divizia română care avea 28 000 de oameni, care în marș se întindea pe aproape 50 km, era complicat.

Dacă ar trebui să revenim și la nivelul de pregătire al Armatei, la vina pe care o avea ministrul de Război de atunci, care era tot I. I. C. Brătianu și aservitul lui până în pânzele albe, generalul Iliescu, care a făcut practic tot ce i-a cerut Brătianu! Întrebat dacă este pregătită Armata, el răspundea afirmativ, că este pregătită până la ultimul bumb, dar de fapt lucrurile n-au prea stat așa. Sigur, găsesc îndreptățite ideile că negocierile cu Antanta în 1916 și intrarea României în război au fost practic decizia lui Brătianu. Cum a făcut-o, de ce a făcut-o acestea sunt alte probleme.

Intrarea României în război era totuși necesară pentru că fără intrarea în război riscam să nu primim chiar nimic.

Adrian Pandea

Domnul Andrei Miroiu a vorbit despre nevoia pe care a resimțit-o, de a aplica un nou model de gândire și, astfel, o explicație, unor evenimente care s-au desfășurat mai demult, respectiv Primul Război Mondial. Sunt foarte bucuros văzând că sunt oameni tineri care se apleacă asupra unor chestiuni de multe ori uitate la ora actuală și sunt bucuros că există, cu forța tinereții, dorința de a aduce lucruri noi și modalități noi de a explica niște lucruri pe care noi le considerăm, poate, de mult știute. Eu, de exemplu, sunt adeptul convins al istoriei contrafactice, de multe ori etichetată drept neștiințifică. Eu nu cred că un intelectual care se apleacă asupra unui eveniment istoric și caută o explicație se poate abține de la o judecată contrafactuală. Toți ne întrebăm ce s-ar fi întâmplat dacă un personaj istoric nu ar fi procedat într-un anumit fel, nu? Pe baza răspunsului la această întrebare, neverificat în vreun fel, se emit aprecieri asupra valorii acțiunilor etc.

Așadar nu este nici un fel de problemă să-ți pui întrebări, să le cauți răspunsuri. Acum însă chestiunea este cum se pune, cât putem să obținem din aplicarea unui model teoretic? Dacă aplici un model de acest gen pe o realitate, aș zice că există două posibile rezultate: 1) să obții o nouă interpretare, sau 2) o mare capcană. Desigur este și aceasta un rezultat, să încerci să aduci realitatea pe modelul tău teoretic. Or, este ceea ce se întâmplă în cazul domnului Miroiu, în mod evident. Îmi pare rău pentru tânărul nostru interlocutor, eu admir curajul lui de a pune o asemenea problemă, însă el este captivul unor lecturi, mai are încă timp, înțeleg că nu istoria este domeniul său principal de cercetare.

Toate le putem discuta, dar depinde cum. De exemplu, despre raportul dintre ofensiva Brusilov și decizia României de intrare în război nu cred că există motive să discutăm; aici i s-a acordat o importanță care nu a existat la momentul respectiv.

Al doilea lucru, chestiunile legate de Consiliul de Coroană. Eu nu cred că vreodată ne-am închipuit că, la vremea respectivă, s-au luat deciziile militare și politice acolo. Știm cine și cum lua deciziile. Sigur că se detașează un mare jucător al timpului, Brătianu. Dar nu cred că putem să facem o problemă din faptul că la Consiliul de Coroană respectiv s-a spus, s-a hotărât sau nu s-a hotărât. Că nu s-a hotărât, este clar că nu s-a hotărât acolo, cum nu s-au hotărât multe alte chestiuni. Cum nu s-a hotărât Flămânda în Consiliul de Război mereu invocat și există mărturia lui Prezan care spune că de fapt manevra se hotărăște în secret între Averescu și Brătianu. Deci sunt multe chestiuni din acestea, dar este o altă epocă, vorbim de alte chestiuni. Și aicea, deoarece vreau să închei cu aceste aspecte și să trec și la partea cu planurile de operații, întrebarea mea este, la sfârșit, în fond și la urma urmei, ceea ce am înțeles eu din demonstrație este faptul că domnul Miroiu contrapune într-un fel interesul sau idealul național cu „decizia rațională”, o decizie bazată pe „costuri și beneficii”. Așa am înțeles eu, așa a fost prezentat, dacă am înțeles greșit, îmi pare rău! În cazul de față, întrebarea mea este, dacă e vorba de o decizie rațională, unde este rațiunea? Aceasta este întrebarea!

Și acum câteva cuvinte la partea a doua, în privința lui Paléologue. El este o sursă foarte interesantă, dar el este influențat de ruși și exprimă de multe ori poziția acestora. Dacă vreți, cheia poziției pe care o susține este de găsit în însemnările de vineri 18 august 1916, reproduse aici. Rușii au cerut totdeauna ceva. Brătianu nu cerea altceva, era vorba de condiții, se semnează

sau nu se semnează. Paléologue spune că din cauza faptului că Brătianu nu s-a hotărât când trebuia să se hotărască, din această cauză nici ajutorul militar nu are valoarea pe care trebuia să o aibă. Atunci se confruntă două păreri: 1) că rușii intră nepregătiți pe frontul românesc din cauza amânărilor lui Brătianu, varianta Paléologue; 2) toate condițiile care au fost acceptate de Aliați, de ruși în special, au fost în mare parte semnate sub presiunea situației de pe fronturi; erau mai mult o momeală, decât o garanție.

În privința ipotezelor de război dinainte de 1916, cred că trebuie să ne referim la Puterile Centrale; văd că asta s-a omis din tot ce s-a discutat acum. Eram într-o alianță, care se reînnoia periodic, inclusiv planurile de operații. În privința raporturilor cu Puterile Centrale și Brătianu a luat o „decizie rațională”, a făcut raportul dintre costuri și beneficii. Costurile erau evidente și pentru el, că nu poate spune nimeni că nu știa că urma să fie prins în jocul marilor puteri de presiuni și oferte de tot felul; era un cost prezumabil. „Beneficiul” rămâne însă totuși, în opinia mea, același ideal național, nu prea văd altul.

Ion Bulei

Mă voi referi la două elemente. *Acordul Sazonov-Diamandi* prevedea doar la modul general teritoriile de sub dominația Austro-Ungariei, care urmau să se unească cu România în schimbul păstrării neutralității, fără nici o detaliere. Acest acord rămânea foarte vag, o făgăduială neprecizată, fără elemente concrete.

Un al doilea lucru pe care voiam să-l spun este că va apărea, în curând, grație domnului Pandea, un volum de documente militare italiene despre Primul Război Mondial (acesta ar fi al doilea volum)¹⁷. Din acest volum, am luat câteva elemente care pot fi interesante pentru discuția noastră, informații date de Ferrigo, atașatul militar al Italiei la București: o întâlnire cu Dumitru

Iliescu în 1915 și diverse discuții ale sale cu ofițerii ruși din Moldova. Din ele reiese că rușii veniți pe teritoriul românesc urmau să rămână doar în spațiul Moldovei și al Dobrogei; nu aveau ordin să se deplaseze în alt spațiu românesc. Dimpotrivă. În mai multe rânduri, revine Ferrigo cu această *ne-dorință* a rușilor de a participa la război în altă parte decât în spațiul pe care de la început l-au indicat. De aceea, ei nu participă la Bătălia de pe Argeș și nu ajută Armata română decât exclusiv pentru stabilirea frontului în Moldova. Un al lucru pe care îl spune Ferrigo este că în 1916, în iunie, el face un fel de memorandum împotriva Ipotezei Z, cu care se duce pe la toți ceilalți atașați ai Antantei la București și cu care se duce și la Brătianu căruia îi cere să-l invite și pe Dumitru Iliescu. Împotriva acestei *Ipoteze Z*, el vine cu un argument pe care îl știa mai bine decât alții, și anume că: „Sperați degeaba că veți fi ajutați de Armata de la Salonic”. El știa, dealtfel, că armata nu era pregătită de ofensivă. Dovadă că atunci când a fost atacată de bulgari, nu numai că nu a fost capabilă de ripostă, dar abia a rezistat pe pozițiile inițiale. Știa că un element important al acestui plan, atacul aliat dinspre Salonic spre Bulgaria, va lipsi. Și, plecând de aici, numeroase alte argumente pe care le aduce în favoarea unui alt plan de ofensivă, celălalt nepărându-i-se deloc realizabil. El era conștient de faptul că Bulgaria în acel moment era mult mai puternică decât se știa la București, și italienii sunt foarte buni cunoscători ai mediului bulgăresc. Erau atunci și vor fi și în Al Doilea Război Mondial, pentru că ei vor fi tot timpul interesați de Bulgaria.

Ion Giurcă

Eu voi vorbi foarte scurt despre două probleme. În legătură cu decizia lui Brătianu de a semna la 4 august pe stil vechi *Convenția politică și militară de intrare în război*. Eu cred că noi trebuie să privim lucrurile din perspectiva României. Din diverse

interese politice și militare, unii au dorit să intrăm în război în septembrie 1914, alții în 1915, alții în iunie 1916, dar Brătianu a rezistat tuturor acestor presiuni. Cred că a fost în primul rând o decizie politică, și Brătianu, din punctul meu de vedere, poate să fie un model de negociator în planul relațiilor internaționale, a intereselor unui stat, recte al intereselor României. Brătianu, când a obținut tot ceea ce a considerat el că este necesar pentru România din punct de vedere politic, a decis să intre în război.

A doua chestiune, în legătură cu planurile de campanie. De ce nu se găsesc planurile de campanie împotriva Puterilor Centrale sau alături de Puterile Centrale? Din punctul meu de vedere, cred că Planurile de campanie care s-au elaborat până în 1913, cele două ipoteze A și C, cu toate variațiunile în jurul lor, de fapt erau planuri în cadrul apartenenței României la Puterile Centrale, dar care erau planuri defensive, ce prevedeau respingerea unui atac din partea Rusiei sau din partea Bulgariei, probabil Germania și Austro-Ungaria urmând să acționeze împotriva Rusiei pe celebra direcție strategică Berlin-Varșovia-Moscova sau invers, care a fost totdeauna. Din 1914, planurile într-adevăr, sunt împotriva Puterilor Centrale. Eu nu am date, dar sunt convins că Brătianu, în calitatea lui de prim-ministru și de ministru de război pentru o perioadă, o fi dat și directive pe la Marele Stat Major, pe la Secția Operații, să le spună: „pregătiți planurile în următoarea variantă”. În condițiile în care și voința politică, dar și curentul național în România erau pentru un război alături de Antantă. Și, aș mai lua în considerare poate, să nu uităm că România nu putea să intre în război în 1914 în condițiile în care știm cum era armata în 1916, darămite cum era în 1914. Ce s-ar fi întâmplat să intrăm în situația de dotare și de pregătire a armatei în 1914?

Petre Otu

Armata de la Salonic. În legătura cu aceasta există două probleme. România a fost pusă să lupte pe două fronturi și aceasta a reprezentat o opțiune, o chestiune dificil de rezolvat pentru elita politică și militară a României.

Una din ideile care s-au vehiculat în interiorul acestei elite politice și militare a fost cum putem să evităm această situație de a lupta pe două fronturi. A fost o idee care s-a luat în considerare și anume să cedăm Bulgariei Cadrilaterul, pentru a evita un atac al Bulgariei asupra noastră, odată cu intrarea României în război. Ea este menționată, între alții, de generalul Alexandru Iarca, care încă de la 1 august 1914 i-a trimis un memoriu lui Brătianu.

A doua chestiune, *Peste Carpați sau peste Dunăre*, războiul în spațiul balcanic, deci războiul în regiunea sud-est europeană, s-a decis în spațiul balcanic. Amintiți-vă de ofensiva Armatei de Orient din toamna anului 1918, care a scos Bulgaria și Turcia din război. Decizia a fost aici. Și am așteptat și în Al Doilea Război Mondial o nouă deschidere a frontului balcanic așa cum s-a decis în Primul Război Mondial. Deci, deși noi ne-am luptat peste Carpați, războiul s-a decis pentru noi în Sud.

Sorin Cristescu

Ceea ce doresc eu să amintesc ar fi trebuit poate precizat la final, dar vreau să mă leg de afirmația pe care ați invocat-o, a lui Sazonov, care a spus că s-a demonstrat cât de prețioasă a fost neutralitatea României, cât de dezastruoasă participarea ei la război. Să știți că s-a făcut o statistică a germanilor, încă din 1934, în ce a constat contribuția României la Primul Război Mondial. Și anume că a prelungit Primul Război Mondial. De ce, pentru că prin înfrângerea ei parțială din 1916, România a pus la dispoziția Germaniei, și aici este o listă întreagă, sute de mii de

tone de cereale, sute de mii de tone de petrol și de alte materii prime, și anume, spune Ludendorff în memoriile lui¹⁸, că fără livrările românești, avioanele și automobilele Puterilor Centrale ar fi fost ținute la sol în primăvara lui 1918. Războiul naval s-a sprijinit o treime pe petrolul românesc, de fapt nu războiul marin, ci submarin pentru că nemții aveau submarine și Ludendorff a tras concluzia că România singură ne-a ținut și pe noi, adică Germania, Austro-Ungaria și Constantinopolul în anul 1917, spune Ludendorff, deasupra apei. Și o altă părere a unui general care a luptat în armata rusească pe frontul din Moldova, și anume generalul Gustav Mannerheim, viitorul mareșal de mai târziu; el spune că ceea ce s-a întâmplat cu România în 1916-1917 este un exemplu didactic că aliații slabi aduc mai multă pagubă decât folos¹⁹.

Mihail E. Ionescu

Când spune asta Mannerheim?

Sorin Cristescu:

Memoriile mareșalului Mannerheim au apărut inițial la Zürich în 1952.

NOTE

¹ *Războiul României. Documente oficiale*, București, 1921, p. 85; N. Dașcovici, *Interesele și drepturile României în texte de drept internațional*, Iași, 1936, p. 8.

² Centrul de Studii și Cercetări de istorie și Teorie militară, *România în anii Primului Război Mondial*, vol. I, Editura Militară, București, 1987, p. 212-222.

* Datele sunt pe stil nou.

⁴ Maurice Paléologue, *La Russie des Tsars pendant la Grande Guerre*, t. II, Paris, 1922, p. 256-257.

⁵ *Ibidem*, p. 299.

⁶ Ibidem, p. 305.

⁷ Ibidem, p. 305.

⁸ Ibidem, p. 305.

⁹ Ibidem, p. 308 - 309.

¹⁰ Ibidem, p. 312.

* Notele ultimative pentru intrarea României în război de partea Antantei au fost trimise la 18 iunie/1 iulie 1916 de Rusia și 19 iunie/2 iulie 1916 de Franța, susținute de demersurile similare ale Angliei și Italiei.

¹¹ Maurice Paléologue, *op. cit.*, p. 312.

¹² M. Paléologue, *op. cit.* p. 315.

¹³ M. Paléologue, *op. cit.*, p. 329.

¹⁴ M. Paléologue, *op. cit.*, p. 338-340.

¹⁵ S. Sazonov, *Les Années fatales – Souvenirs de S. Sazonov, ancien ministre des Affaires Etrangères de Russie (1910-1916)*, Paris, Payot, 1927, p. 286-287.

¹⁶ General V. Rudeanu, *Memorii din timpuri de pace și de război. 1884-1929*, ed. II-a, Dumitru Preda, col (rez) dr. Vasile Alexandrescu, Cavallioti, București, 2004, p. 167.

¹⁷ Rudolf Dinu, Ion Bulei, *La Romania nella grande guerra: documenti militari e diplomatici italiani 1914-1918*, Editura Militară, București, 2006.

¹⁸ *Memoriile gen. Ludendorff despre războiul mondial și prăbușirea Germaniei*, Editura Răspândirea Culturii, București, 1919.

¹⁹ Mareșalul Finlandei Carl Gustaf Emil Mannerheim, *Memorii*, Editura Militară, București, 2003.

III. Comandamentul superior al Armatei române în campania din anul 1916

Petre Otu

În numeroasele sale observații asupra războiului și a artei militare, Napoleon preciza că prefera să aibă o armată de iepuri, dar care să fie condusă de un leu, decât una de lei, comandată de un iepure. Prin această butadă, unul dintre cei mai mari șefi militari ai tuturor timpurilor dorea să sublinieze valoarea comandamentului unei armate, care determină, în mare măsură, soarta unui război.

În cele ce urmează ne propunem să analizăm modul cum a fost condusă armata română în campania din anul 1916, încheiată, cum se știe, cu o gravă înfrângere militară. Întâi de toate, termenul de comandament semnifică, în mod generic, organul de conducere al unei structuri militare de la eșalonul de regiment în sus². El poate fi comandament de unitate, mare unitate, de etapă, de armă, teritorial, suprem (de căpetenie) etc. Noi ne vom limita analiza doar la segmentul cuprins între divizie și comandantul suprem (inclusiv), excluzând regimentele, brigăzile, comandamentele de etapă sau cele create în mod temporar. Ele sunt, fără îndoială, importante, dar discuția lor comportă un caracter mai larg.

Structura și încadrarea comandamentului

La 15/28 august 1916 România a mobilizat: Marele Cartier General, patru comandamente de armată (1, 2, 3, 4), șase

comandamente de corp de armată (1, 2, 3, 5, 6, 7), 20 de divizii de infanterie, la care s-au mai adăugat, la 25 august/6 septembrie 1916 încă trei (diviziile 21, 22 și 23), două divizii de cavalerie, o brigadă de grăniceri, cinci brigăzi de călărași, alte unități și subunități. Efectivul total mobilizat a fost de 19 843 de ofițeri și elevi, 813 758 reangajați și trupă, el fiind repartizat astfel³:

Categorie		Procent
Armata de operații	15 949 ofițeri 642 139 trupă	75%
Zona interioară	3 894 ofițeri 191 619 trupă	25%

La rândul ei, armata de operații se diviza în trei categorii:

<i>Categorie</i>	<i>Ofițeri</i>	<i>Trupă</i>	<i>Procent</i>
Armata operativă	13 561	562 847	80,33%
Garnizoana cetăților	681	20 241	19,77%
Trupe și servicii de etapă	1 707	59 051	

Armata operativă cuprindea:

Categorie	<i>Ofițeri</i>	<i>Trupă</i>	<i>Procent</i>
Unități operative (combatanți)	11 890	511 000	90%
Servicii	1 671	51 000	10%

În sfârșit, o ultimă situație statistică, oarecum relevantă și pentru subiectul analizat, se referă la efectivele pe arme ale trupelor combatante:

Categorie	<i>Ofițeri</i>	<i>Trupă</i>	<i>Procent</i>
Cartiere generale	600	2 800	0,4%
Infanteria	8 116	413 839	80,6%
Cavaleria	772	21 037	4,2%
Artileria	1 763	47 046	9,3%
Geniu	375	18 844	3,7%
Aviația	40	1 000	0,2%
Marina	206	2 070	1%
Jandarmi	18	2 070	0,4%

La data intrării României în război, comandantul de căpetenie al armatei era regele Ferdinand, având la dispoziție pentru conducerea armatei Marele Cartier General, care reprezenta practic Marele Stat Major mobilizat. Compunerea acestuia la declanșarea războiului este prezentată în **Addenda**⁴.

Șef al Marelui Stat Major era generalul de divizie Vasile Zottu (1853-1916), provenit din arma geniu și trecut la infanterie (1904). El îndeplinea această funcție de la data de 1 aprilie 1914 și o mai

exercitase scurt timp (31 martie-18 noiembrie 1911). Anterior, generalul Zottu fusese comandant al „Cetății București” (18 noiembrie 1911-31 martie 1914). Numirea sa în fruntea Marelui Stat Major a reprezentat un fapt curios deoarece la 1 aprilie 1914 a fost trecut în rezervă pentru limită de vârstă, în aceeași zi fiind concentrat și numit, așa cum arătam, în cea mai înaltă funcție militară. Cu toate acestea, în timpul campaniei din toamna anului 1916, el nu și-a exercitat deloc atribuțiile, fiind șef doar cu numele. La 12 noiembrie 1916 s-a sinucis în locuința sa din București, din strada N. Golescu nr. 1⁵. Motivele acestui gest neobișnuit sunt controversate în istoriografia română. Radu R. Rosetti scrie că generalul Zottu era „un om de bine, cu simțământul onoarei foarte dezvoltat, cum a dovedit și prin sinuciderea sa după dezastrul de la Turtucaia”⁶. Generalul Zottu a fost însă bănuțit că, prin unele activități ale sale, ar fi favorizat transmiterea către inamic a Planului de campanie al armatei române. De altfel, numele său a apărut pe celebra „listă a lui Günther”, alături de ale celor care au colaborat cu Puterile Centrale. Sinuciderea ar fi fost determinată de respectivele acuzații. Informat de aceste scurgeri de informații, prim-ministrul Ion I. C. Brătianu l-a păstrat nominal ca șef al Marelui Stat Major, pentru a nu avea neplăceri cu Puterile Centrale, dar a însărcinat o altă persoană, respectiv pe generalul Dumitru Iliescu, cu pregătirea armatei pentru război. Oricum, generalul Vasile Zottu era „vădit nepotrivit pentru un loc de așa mare răspundere”⁷.

Numirea și, mai ales, menținerea cu atribuții pur nominale în fruntea celui mai înalt comandament în vremuri atât de frământate pentru țară a constituit o mare greșeală. România a intrat, practic, în Primul Război Mondial fără șef al Marelui Stat Major, iar pregătirea armatei pentru acest mare examen a fost încredințată generalului Dumitru Iliescu, subșef al acestui

organism. Pe marginea numirii și a activității generalului Iliescu în toamna anului 1916, s-a scris destul de mult în istoriografia română. Cel mai adesea, el a fost criticat foarte dur, uneori, fiind scos „țap ispășitor” pentru înfrângerile suferite de armata română în toamna anului 1916.

Fără a intra în detalii, apreciem că generalul Dumitru Iliescu a fost un ofițer inteligent, foarte cult, cu o foarte bună pregătire profesională în anumite domenii; fusese între altele și profesor la Școala Militară de Artilerie și Geniu. Moștenind o situație grea, evidențiată și de participarea armatei române la cel de-al Doilea Război Balcanic (1913), el a luat o serie de măsuri pentru întărirea capacității combative a organismului militar. În această activitate, generalul Dumitru Iliescu a fost sprijinit de prim-ministrul Ion I. C. Brătianu, de care era apropiat (fuseseră în aceeași perioadă la studii în Franța).

Ce i-au lipsit au fost în primul rând calitățile de strateg (comandant) și de ofițer de stat major și apoi autoritatea morală, fapt ilustrat și de contestarea vehementă din partea majorității corpului de generali ai armatei române. Desigur că unii dintre cei care l-au contestat doreau șefia Marelui Stat Major (cazul lui Alexandru Averescu este ilustrativ). Dar, în ansamblu, o parte din acuze s-au dovedit întemeiate, iar generalul Radu R. Rosetti lega managementul defectuos de absența, din motive de boală, a locotenent-colonelului Gr. Sârbu, principalul colaborator⁸. Tot generalul Rosetti arată că, în primele săptămâni de campanie, generalul Iliescu s-ar fi mutat din Periș, unde era dislocat Marele Cartier General, într-un sat vecin, pentru a putea locui împreună cu amanta sa. La evacuarea Perișului, generalul Iliescu a luat în vagonul său de dormit pe această femeie, fapt care i-a scandalizat pe generalul H. M. Berthelot și pe colonelul V. Pétin. În concluzie, situația de la nivelul conducerii Marelui Cartier General era

una anormală chiar pentru timpuri de pace, nemaivorbind de război.

Și la nivelul armatelor s-a creat o stare de lucruri improprie pentru un management eficient. Prin planul de campanie s-a prevăzut formarea, în caz de război, a patru armate. Acestea au fost create însă după declanșarea mobilizării și nu înaintea ei, așa cum ar fi fost firesc. Prin urmare, comandamentele de armată n-au putut să gestioneze această operație dificilă, ele preluând ulterior atribuțiile de conducere.

Neinspirată a fost și maniera de numire a comandanților de armate, prin încălcarea principiului potrivit căruia trecerea de la organizarea de pace la cea de război trebuie să se facă fără mari modificări. Comandant al Armatei 1 a fost numit generalul de divizie Ioan Culcer, subinspector general de armată, trecut în rezervă, dar menținut în activitate în baza unei legi speciale. Armata 2 a fost preluată de generalul Alexandru Averescu, fostul comandant al Corpului 1 armată, Armata 3 a trecut sub comanda generalului Mihail Aslan, fost comandant al Corpului 3 armată, iar Armata de Nord a rămas sub comanda generalului Constantin Prezan, comandant al Corpului 4 armată. Singurul care a păstrat sub autoritatea sa trupele pe care le-a avut în subordine anterior a fost generalul Constantin Prezan. În rest, comandanții de armată nu cunoșteau deloc sau foarte puțin comandamentele și trupele din subordine.

Generalul Ioan Culcer pierduse contactul cu trupa de trei ani de zile, iar generalul Alexandru Averescu a luat comanda a două corpuri pe care nu le cunoștea. Cât privește pe generalul Mihail Aslan, el a avut situația cea mai dificilă. Pe lângă faptul că nu știa aproape nimic despre trupele pe care urma să le comande, multe dintre ele erau doar în carnetele de mobilizare, marile unități erau dispuse pe un spațiu întins care mergea de la Vârciorova la malul Mării Negre.

Soluția cea mai eficientă ar fi fost ca generalul Alexandru Averescu să comande Armata 1, generalul Mihail Aslan, Armata 2, iar generalul Ioan Culcer, Armata 3. Prin aceste numiri s-ar fi asigurat respectarea principiului enunțat mai sus, comandanții de armată fiind, în cea mai mare parte, în mijlocul propriilor trupe și pe un teren cunoscut⁹.

Aceeași soluție lipsită de pragmatism s-a aplicat și la șefii statelor majore de la armate. La Armata 1 a fost numit generalul Alexandru Lupescu, din aparatul Ministerului de Război, în timp ce generalul Constantin Cristescu, subșef al Marelui Stat Major și unul din autorii Planului de campanie, a fost trimis la Armata 2, iar generalul Gheorghe Mărdărescu, fost șef de stat major al Corpului 2 armată, la Armata 3. Singurul care a rămas pe aceeași funcție a fost colonelul Iacob Zadic, șef de stat major al Corpului 4 armată, devenit Armata de Nord. Soluția optimă ar fi fost similară celei din cazul armatelor. Șefii de stat major ai Corpurilor 1 și 3 ar fi trebuit să-și urmeze comandanții, iar la Armata 3 să fi fost numit generalul Alexandru Lupescu. Cele mai bune echipe au fost cele de la Armata 2 și Armata de Nord și acest fapt s-a văzut în rezultatele acestor mari unități pe câmpul de luptă.

Și la corpurile de armată numirile au fost caracterizate de anumite bizarerii, care țineau însă de structura corpului de generali ai armatei române în preajma intrării în război.

De exemplu, printre cei șapte comandanți ai corpurilor de armată se aflau cinci geniști (generalii Dumitru Cotescu (C2A), Constantin Tănăsescu (C3A), Constantin Prezan (C4A), Gheorghe Văleanu (C5A), Ioan Rașcu (C7A), un cavalerist (generalul Ioan Popovici) la C1A și un artilerist (generalul Gheorghe Georgescu). După cum se observă, printre ei nu se găsea nici un infanterist, deși infanteria reprezenta aproape 81% din totalul trupelor. Investiția generalilor proveniți din geniu

la comanda marilor unități a reprezentat una dintre cauzele care au micșorat valoarea comandamentului armatei române din toamna anului 1916¹⁰.

Desigur că au existat excepții notabile cum a fost, de pildă, Constantin Prezan ajuns șef al Marelui Stat Major. Dar, în ansamblu, cei mai mulți dintre aceștia s-au dovedit inapți pentru comenzi superioare.

De altfel, în perioada de până la Primul Război Mondial ofițerii proveniți din arma geniu au beneficiat de avansări spectaculoase, grație măsurii pe care au luat-o miniștrii de Război, de fuzionare a genului cu infanteria. S-a ajuns, astfel, la situații neconforme cu realitatea, care au și stârnit, cum era de altfel de așteptat, discuții aprinse în rândul corpului ofițeresc. Astfel, în 1912, armata română dispunea de doar două regimente de geniu. Existau însă patru generali de divizie, nouă generali de brigadă și 14 colonei, aparținând specialității respective. O asemenea stare de lucruri, întâlnită și la artilerie și cavalerie, pleca de la premisa, ce s-a dovedit falsă, că pregătirea științifică superioară a ofițerilor din armele tehnice asigură automat competențe sporite în executarea actului de conducere a trupelor¹¹.

A mai existat o cauză importantă a acestei situații anormale modul arbitrar de acordare a gradului de general. Până în anul 1905, înaintarea la acest grad atât de râvnit se hotăra de Consiliul de Miniștri pe baza propunerii ministrului de Război. Era evident că politicul avea un foarte mare rol, astfel că, în epocă, printre ofițeri circula butada potrivit căreia gradul de colonel era cel mai înalt din ierarhia militară întrucât gradul de general era apanajul politicului¹².

Ulterior, avansarea la gradul de general a devenit atributul Comitetului inspectorilor generali, un organ tehnic compus, inițial, din 21 de persoane, iar din 1913, din 19 membri și prezidat

de ministrul de Război. Soluția a fost, fără îndoială, mai bună, dar nu a eliminat complet neajunsurile. Ministrul de Război a continuat să aibă o poziție discreționară în procesul acordării gradului de general, iar înaintarea ofițerilor depindea de persoane străine de armă și de comandamentul respectiv.

În concluzie, modul de organizare și încadrare a comandamentului superior al armatei române la începutul intrării în război a reflectat starea deficitară din timp de pace. Deși conflictul mondial se derula de aproape doi ani de zile, autoritățile politice și militare de la București au luat puține măsuri pentru studierea experienței beligeranților și implementarea concluziilor și învățămintelor în structurarea și pregătirea comandamentelor superioare și inferioare.

De asemenea, o altă cauză a disfuncționalităților la acest nivel, care impune însă o discuție mai amplă, a fost conduita adoptată de regele Carol I. Suveranul nu a fost interesat de formarea comandamentului deoarece era convins că într-un viitor conflict, România va lupta alături de Germania. În acest caz, ofițerii germani ar fi avut un rol important în exercitarea comandamentului, fie prin comanda directă a unor mari unități și unități, fie prin rolul de consilieri ai comandanților români¹³.

Aspecte ale funcționării comandamentului în timpul campaniei din 1916

La 15/28 august 1916, România a declarat război Austro-Ungariei, iar armata română a declanșat operațiile pe frontul din Carpați conform Planului de operații *Ipoteza Z*. Odată cu acestea au început să apară și primele disfuncționalități legate de modul de organizare a comandamentului superior.

Prin Planul de campanie, problema atât de delicată a trecerii Carpaților a fost rezolvată într-un mod ingenios, prin formarea unor grupuri de acoperire de valoarea aproximativă a unei divizii, care au debarșat rapid la Vest și Nord de munți. Această soluție a avut dezavantajul că s-au comprimat, în același spațiu de timp, trei operații ce ar fi trebuit să se desfășoare succesiv: mobilizarea și acoperirea ei; concentrarea forțelor în vederea declanșării atacului peste Carpați; ofensiva propriu-zisă. Unitățile din grupurile de acoperire și-au îndeplinit misiunea, dar ele trebuiau să realizeze mobilizarea. În plus, formațiunile de asigurare materială rămăseseră pe teritoriul Vechiului Regat, ceea ce a creat mari greutăți aprovizionării.

În dorința de a realiza surprinderea trecătorilor, Marele Cartier General a venit cu o inovație. A subordonat direct, în faza inițială, grupurile de acoperire, hotărând, în același timp, desfășurarea, concentrarea strategică a armatelor pe teritoriul inamic sub protecția grupurilor de acoperire, transformate în avangărzi. În a 17-a zi de mobilizare, armatele 1, 2 și de Nord urmau să se concentreze în zone distincte, definitivând, astfel, desfășurarea strategică.

Dincolo de aspectele operative pe care nu le analizăm, Marele Stat Major s-a substituit în mare măsură comandamentelor subordonate, cărora le-a limitat drastic inițiativa. De altfel, ele nici nu au cunoscut prea multe detalii despre propria misiune.

Evoluția evenimentelor se cunoaște, multe din misiunile stabilite de Marele Stat Major au rămas pe hârtie. După 17 zile de la mobilizare (31 august/13 septembrie 1916) trupele române suferiseră, deja, o serie de înfrângeri, iar starea de spirit a armatei și a populației se modificase radical.

Un alt neajuns însemnat privind exercitarea comandamentului a fost lipsa de fermitate în urmărirea hotărârilor adoptate. Cazul

cel mai pregnant și cel mai discutat în istoriografie este schimbarea planului de campanie, decisă la consfătuirea de la Periș (2/15 septembrie). S-a oprit ofensiva în Transilvania, unde se obținuseră unele rezultate meritorii, mai ales în cazul armatelor 2 și de Nord și s-a organizat „celebra“ manevră de la Flămânda (10/23 septembrie-23 septembrie/6 octombrie 1916).

Această schimbare a impus restructurarea comandamentului. S-a creat Grupul de armate „Sud”, compus din Armata 3 și Armata de Dobrogea și comandat de generalul Alexandru Averescu. La comanda Armatei 2 a fost numit generalul Grigore Crăiniceanu, chemat din rezervă. El a fost vădit nepotrivit pentru această funcție. I.G. Duca, om politic care îl cunoscuse bine, scria despre el că era „de o nervozitate patologică, de o incoerență în hotărâri, de o lipsă de solicitudine pentru trupa lui, de o brutalitate pentru ofițeri, care ne înspăimântase”¹⁴. După desființarea Grupului de armate „Sud”, la 25 septembrie/8 octombrie 1916, generalul Alexandru Averescu a revenit la comanda Armatei 2, unde a găsit o situație pe care o caracterizează dezastruoasă.

Funcționarea comandamentului a fost afectată și de dese schimbări la nivelul armatelor, corpurilor și diviziilor. Această situație s-a datorat faptului că mulți comandanți nu au dat randamentul scontat. Lista generalilor și a ofițerilor superiori care au fost înlocuiți din funcție cuprinde nume ilustre, din care reținem Ioan Culcer, Mihail Aslan, Gheorghe Georgescu, Dumitru Cotescu, Constantin Teodorescu, Alexandru Socec ș.a.

Ierarhia stabilită în timp de pace a Armatei române nu a confirmat decât în parte examenul dur al războiului, lăsând mulți corijenți. Dar, nu numai la noi s-a întâmplat acest lucru, ci la toate armatele țărilor beligerante. În Franța, după grava înfrângere de la Charleroi, care a deschis drumul spre Paris, generalul Joseph Joffre a renunțat la 70 de generali. În Germania,

după primele săptămâni de luptă, generalul Prittwitz von Gaffron, comandantul Frontului de est, a fost schimbat din funcție. Prin urmare, „Aslanii, Teodoreștii, Basarabeștii concluziona I. G. Duca sunt din nenorocire manifestațiunile unui fenomen general, să reducem deci și noi lucrurile la adevărata lor proporție”¹⁵.

Din acest punct de vedere, pe care îl împărtășim, campania din anul 1916 a confirmat valoarea multor generali și ofițeri aflați în fruntea unor comandamente înalte. Printre ei amintim pe Constantin Prezan, Alexandru Averescu, Eremia Grigorescu, Constantin Christescu, Gheorghe Mărdărescu, David Praporgescu ș.a.

A existat, în întreaga campanie din toamna anului 1916, un amestec de fapte de eroism și de lașități, de competență și lipsă de profesionalism, de hotărâri chibzuite și decizii eronate. Din această perspectivă, ea a fost o lecție învățată pe viu, în chip tragic. Erorile comandamentelor pe întreaga structură ierarhică s-au materializat în înfrângeri militare, pierderi de vieți omenești, distrugerii de bunuri materiale, ocuparea unor regiuni importante ale teritoriului național.

Organizarea defectuoasă a comandamentelor superioare și deficiențele manifestate au reprezentat doar una din cauzele dezastrului militar din toamna anului 1916. În anul 1917, pe baza experienței triste, lucrurile s-au îmbunătățit considerabil, iar performanțele militare au fost de cu totul altă natură.

Raporturile dintre politic și militar în campania anului 1916

Istoriografia română a discutat foarte mult despre rolul factorului politic în conducerea operațiilor armatei române în

campania dezastruoasă din toamna anului 1916. Uneori, o parte a responsabilității ce revenea autorităților militare a fost transferată decidentului politic, respectiv guvernului condus de Ion I. C. Brătianu.

Examinarea critică a documentelor și a mărturiilor arată că, dimpotrivă, prim-ministrul și ceilalți membri ai cabinetului său au intervenit relativ puțin în afacerile militare, lăsând rezolvarea lor pe seama organismelor specializate. Un exemplu îl reprezintă Consiliul de Război de la Periș, unde s-a hotărât schimbarea planului de campanie. Deși a întrevăzut neajunsurile unei atari decizii, Ion I. C. Brătianu a lăsat pe militari să hotărască. Practic, Ion I. C. Brătianu și-a impus punctul de vedere doar în câteva probleme, este adevărat foarte importante.

Una dintre ele a fost, așa cum am arătat, șefia Marelui Stat Major. Ion I. C. Brătianu, cunoscând animozitățile dintre generalii români, a preferat să aibă alături un om de încredere. Nu a încredințat această funcție generalului Alexandru Averescu, fără îndoială mult mai potrivit, din mai multe motive. Generalul Averescu era apropiat cercurilor conservatoare, Take Ionescu fiind unul dintre mentorii săi. Liberalii nu ar fi văzut cu ochi buni încredințarea șefiei Marelui Stat Major unei persoane apropiate de adversarii lor politici. În al doilea rând, relația dintre Ion I. C. Brătianu și Alexandru Averescu era tensionată din cauza episodului înlăturării generalului din funcția de ministru de resort în anul 1908. Premier în acel moment, Ion I. C. Brătianu a găsit o metodă inedită de a scăpa de incomodul său ministru. A prezentat demisia cabinetului și apoi a format noua echipă guvernamentală cu un alt titular la Departamentul de Război.

În al treilea rând, Ion I. C. Brătianu și alți colaboratori apropiați îl bănuiau pe Alexandru Averescu de ambiții politice și nu doreau

să-i încredințeze demnități atât de importante de unde și-ar fi putut pune în practică planurile. De aceea, pe toată perioada războiului, Alexandru Averescu a fost menținut comandant de armată, departe de sfera înaltă a puterii.

De reținut este că, după ieșirea Rusiei sovietice din război, Ion I. C. Brătianu a considerat că Alexandru Averescu era persoana potrivită pentru a încheia pacea cu adversarul. În consecință, s-a format un guvern Averescu, care a încheiat preliminarile Păcii de la Buftea. El n-a mai apucat să negocieze și să semneze tratatul de pace final, acest lucru revenind cabinetului conservator condus de Alexandru Marghiloman.

Deși generalul Alexandru Averescu s-a bucurat în primii ani postbelici de o imensă popularitate, el n-a știut să o gestioneze, sfârșind prin a fi un instrument al planurilor lui Ion I. C. Brătianu, care a dominat cu autoritate viața politică a țării până la moartea sa (1927).

Un alt posibil candidat care ar fi putut exercita în condiții mai bune atribuțiile de șef al Marelui Stat Major a fost generalul Constantin Christescu. Deși fusese subșef al acestui organism și s-a ocupat de planurile de campanie, el n-a reușit atunci să se impună.

Cât privește pe generalul Constantin Prezan, el era cunoscut ca un ofițer merituos, dar marile sale de calități de comandant au ieșit în evidență în primele luni de campanie.

Cu neobișnuita lui putere de pătrundere, Ion I. C. Brătianu a sesizat lipsurile în pregătirea armatei, inclusiv valoarea relativ scăzută a comandamentului în raport cu noile cerințe de purtare a războiului. Prin urmare, încă din cursul tratativelor cu Antanta, el a cerut trimiterea, în România, a unei Misiuni Militare Franceze, imediat după declanșarea mobilizării. Brătianu i-a declarat lui Saint-Aulaire, ministrul francez la București, că era

dispus să-l numească șef al Marelui Stat Major pe comandantul acestei misiuni¹⁶. De altfel, la sosirea Misiunii Militare Franceze, prim-ministrul și, apoi, regele Ferdinand, i-au cerut generalului H. M. Berthelot, să accepte funcția de șef al Marelui Stat Major. Berthelot a refuzat propunerea și a rămas doar consilier al suveranului și al premierului¹⁷.

Pe fondul înfrângerilor militare și al criticilor la adresa activității lui Dumitru Iliescu, venite atât din partea unor militari, cât și a unor oameni politici, Ion I. C. Brătianu a fost nevoit să-l schimbe din funcție. În locul său a fost numit generalul Constantin Prezan, care va rămâne în această postură până în martie 1918. Măsurile luate de acesta au contribuit la refacerea armatei române și la obținerea marilor victorii din vara anului 1917, de la Mărăști, Mărășești și Oituz.

O altă decizie cu implicații majore a fost investirea lui Vintilă Brătianu, fratele șefului cabinetului, în funcția de ministru de Război, chiar în ziua declanșării mobilizării. Până la această dată, portofoliul respectiv fusese deținut de prim-ministru. Deși mulți au cerut numirea lui Vintilă Brătianu, premierul a refuzat pentru a nu fi învinuit că prezidează o formațiune de familie. Odată cu declanșarea operațiilor, „soluția” Vintilă Brătianu la Ministerul de Război s-a impus și ea a fost una care a avut rezultate pozitive. Spre deosebire de prim-ministru, om de concepție și largă viziune, Vintilă Brătianu era o personalitate cu mare putere de muncă, un spirit metodic și riguros, toate aceste calități punându-și amprenta asupra funcționării departamentului de resort.

Campania din 1916 a evidențiat disfuncționalități în relația dintre factorul politic și corpul superior de comandă al armatei române. Păstrarea nominală în funcția de șef al Marelui Stat Major a generalului Vasile Zottu, încredințarea pregătirii armatei

și apoi a conducerii acesteia în timp de război unui subordonat au fost erori plătite scump.

De asemenea, faptul că la Ministerul de Război nu a fost numit un titular, fie el militar sau civil, l-a obligat pe regele Ferdinand să treacă Marele Stat Major în subordinea Marelui Cartier General. Organului de conducere strategică i s-au extins astfel prerogativele, pe lângă conducerea forțelor și mijloacelor în zona de operații, el având competențe și în zona interioară¹⁸.

Ezitățile prim-ministrului de a transmite portofoliul administrației militare către altă persoană („soluția” Vintilă era cea mai bună) a avut consecințe negative asupra pregătirii armatei pentru război.

De asemenea, lipsa de fermitate a guvernului în eliminarea disputelor dintre militarii de rang înalt s-a repercutat asupra eficienței activității de conducere. În același timp, în primele luni de campanie s-au manifestat în continuare slăbiciuni în gestionarea unei probleme delicate înaintările în grad. Iată, de pildă, la 21 noiembrie/4 decembrie 1916 s-au făcut avansări masive în rândul ofițerilor, sub pretextul de a se ridica moralul¹⁹.

Această măsură este greu de înțeles după o bătălie pierdută, cea de pe Neajlov-Argeș, care a dus la ocuparea Bucureștilor, la 6 decembrie 1916. Cu o zi înainte de intrarea dușmanului în Capitală, prințul moștenitor Carol a organizat o petrecere pentru a sărbători avansarea sa și a unor colegi. Acest fapt arată că o parte a elitei politice și militare românești era în contratimp, ca să folosim un eufemism, cu aspirațiile și situația reală a țării.

În concluzie, campania din toamna anului 1916 a arătat că societatea românească și armata sa nu au fost pregătite în totalitate pentru marele examen al războiului. Treptat, s-a instalat, la nivelul opiniei publice, conștiința faptului că „așa nu se mai poate”. Pe această bază a început să prindă rădăcini teza

„Răspunderilor” pentru nepregătirea țării, acțiune în care s-a remarcat generalul Alexandru Averescu. În 1918, ea va domina dezbaterile publice, dar redresarea morală și pedepsirea vinovaților vor rămâne la stadiul de simplă intenție.

ADDENDA

STRUCTURA COMANDAMENTULUI SUPERIOR AL ARMATEI ROMÂNE LA INTRAREA ÎN RĂZBOI

MARELE STAT MAJOR

(MARELE CARTIER GENERAL)

Șef:

general Vasile Zottu

Subșefi:

general Dumitru Iliescu

general Dumitru Stratilescu

EȘALONUL 1

Secția I Operații – col. Ioan Rășcanu

Biroul 1 Operații – mr. Radu R. Rosetti

Biroul 2 Informații – lt.col. Eracle Nicolescu

Secția a II-a Transporturi – lt.col. Mihail Ionescu

Biroul 3 Transporturi – mr. Dumitru Motaș

Biroul 4 Comunicații – mr. Nicolae Saita

Secția a III-a Adjutantură – mr. Richard Petrescu

Biroul 5 Personal, situații – mr. Gheorghe Ioanide

Biroul 6 Materiale, trofee – mr. Ioan Sichițiu

Serviciul cartierului eșalonului 1

Serviciul telegrafo-poștal

EȘALONUL 2

Comandamentul general al etapelor

gl. bg. I. Popovici

Serviciul:

artilerie – gl. bg. Radu Toroceanu

marină – contraamiral Constantin Bălescu

geniu – gl. bg. Scarlat Panaitescu

intendență – gl. intendent Constantin Zaharia

sanitar – gl. medic Ilie Antoniu

EȘALONUL 3

Serviciul:

tezaur

justiție militară

religios

EȘALONUL 4

Serviciul:

atașați militari

presă

COMANDAMENTELE DE ARMATĂ

Comandamentul Armatei 1

comandant: general de divizie (rez.) Ioan Culcer

șef de stat major: general de brigadă Alexandru Lupescu

Comandamentul Armatei 2

comandant: general de divizie Alexandru Averescu

șef de stat major: general de brigadă Constantin Cristescu

Comandamentul Armatei 3

comandant: general de divizie Mihail Aslan

șef de stat major: general de brigadă Gheorghe Mărdărescu

Comandamentul Armatei de Nord

comandant: general de divizie Constantin Prezan

șef de stat major: colonel Iacob Zadic

CORPUL 1 ARMATĂ

comandant: general de divizie Ioan Popovici

șef de stat major: colonel Ioan Vlădescu

CORPUL 2 ARMATĂ

comandant: general de divizie Dumitru Cotescu

șef de stat major: colonel Ioan Ghinescu

CORPUL 3 ARMATĂ

comandant: general de divizie Constantin Tănăsescu

șef de stat major: colonel Alexandru Mărgineanu

CORPUL 4 ARMATĂ

comandant: general de divizie Constantin Prezan

șef de stat major: colonel Iacob Zadic

CORPUL 5 ARMATĂ

comandant: general de divizie adj. Gheorghe Georgescu

șef de stat major: colonel Constantin Scărișoreanu

CORPUL 6 ARMATĂ

comandant: general de brigadă Gheorghe Văleanu
șef de stat major: colonel Henri Cihoschi

CORPUL 7 ARMATĂ

comandant: general de divizie Ioan Rașcu
șef de stat major: colonel Toma Lișcu

Dezbateri**Ion Giurcă**

Pentru început mă refer la mobilizarea comandamentelor. Mobilizarea, începând de la cea a Marelui Cartier General²⁰, a comandamentelor de armată, a comandamentelor de corp de armată și pentru diviziile înființate, a constituit cea mai mare eroare din punctul meu de vedere! Practica militară dovedește că între perioada de decizie de intrare în război și momentul intrării în război trebuie să se execute o mobilizare în secret. Normal, ar fi trebuit să se execute o mobilizare în secret a Marelui Cartier General, a comandamentelor de armată, corpurilor de armată și diviziilor care se înființau și a unităților nemijlocit subordonate acestora, în principal a transmisiunilor, care să asigure legăturile. Planul de Mobilizare al Armatei române prevedea constituirea Marelui Cartier General în 8 zile, a comandamentelor de armată în 5 zile. Secția Operații din Marele Cartier General se ocupa de mobilizarea Marelui Cartier General la Școala Superioară de Război. Deci, concluzia este că în loc ca aceste comandamente să se ocupe de conducerea operațiunilor și a mobilizării unităților și marilor unități, ele s-au mobilizat singure. Apoi, rocada aceasta de comandanți. Averescu spune

foarte clar în memoriile²¹ sale: în a cincea zi de la mobilizare m-am dus la Ploiești, l-am găsit pe generalul Cotescu, comandantul Corpului 2 armată; l-am întrebat care este situația trupelor, iar Cotescu îmi spune: nu știu, mă duc la Sinaia unde am punctul de comandă, să mă interesez. Iar Averescu când se duce la Sinaia, găsește un sublocotenent la punctul de comandă care habar nu avea despre ce era vorba. Putem vedea astfel cam care erau raporturile de comandament la nivel Marele Cartier General, comandament de armată, comandant de corp de armată și putem trage concluziile de rigoare.

Tot în legătură cu problema mobilizării, precizez că mobilizarea nu se desfășura pe teritoriul advers, deci în Transilvania, acolo avea loc constituirea unităților și marilor unități mobilizate. Deci, grupurile de acoperire desfășurau acțiuni militare, iar întrunirea structurilor unităților mobilizate trebuia să se execute în raioanele fixate prin Planul de Campanie, prin *Ipoteza Z*. Era vorba despre constituire și nu mobilizare, care se executa practic pe teritoriul propriu. Aici se primeau resursele, care aflau, prin trecători, în Transilvania. Dacă am face un calcul al timpului pentru a vedea cum s-au desfășurat acțiunile, putem ajunge la niște concluzii. Eu cred că generalul Dabija²² face o analiză foarte bună și care cred că trebuie luată în considerare. În ceea ce privește calitatea comandamentului, din datele pe care le am, la data intrării României în război, Armata română dispunea de 430 de ofițeri și generali cu pregătire militară superioară, cu școli de război, școala de război făcută la noi sau în alte locuri. Foarte puțin, raportat la numărul de comandamente care s-au constituit la mobilizare. După aceea, dacă vedem și unde erau repartizați acești absolvenți, pe mulți nu-i găsim la unitățile operative, acolo unde trebuiau să conceapă și să conducă operațiuni, ci pe la diferite servicii. O eroare a fost faptul că din

ordinul regelui Ferdinand, dacă greșesc cumva, să fiu corectat, s-a dispus ca Marele Stat Major, partea sedentară, să fie subordonată Marelui Cartier General. De fapt, Marele Stat Major, partea sedentară, trebuia să fie, ceea ce numim astăzi, generatorul de forțe și resurse. Or, Marele Cartier General, care ar fi trebuit să se ocupe exclusiv de planificarea și conducerea operațiunilor militare, trebuia să coordoneze și activitatea Marelui Stat Major, partea sedentară, ceea ce evident îi îngreuna situația. O altă greșală, după părerea mea, a constituit-o întreruperea, în 1914, a cursurilor Școlii Superioare de Război, care au fost reluate abia în 1919. Mai trebuie avut în vedere raportul ofițeri activi/ofițeri de rezervă, nivelul de pregătire al ofițerilor activi și al celor de rezervă.

În legătură cu atitudinea lui Brătianu, consider că el a făcut și greșeli, cea mai mare fiind aceea că nu s-a implicat în deciziile politico-militare. Dacă a luat decizia introducerii țării în război, trebuia să-și asume răspunderile în continuare. I.G. Duca spune foarte clar în memoriile²³ sale, referindu-se la o discuție între Brătianu și I.G. Duca, în legătură cu propunerea lui Averescu de oprire a ofensivei pe frontul din Transilvania și mutarea efortului pe frontul din Sud. Brătianu îi spune lui I.G. Duca că nu este de acord cu această variantă, că mai bine ar fi să continuăm ofensiva în Transilvania, dar că nu se amestecă în treburile generalilor. A fost perioada aceea de două săptămâni de cădere psihică să spunem a lui Brătianu, în legătură cu insuccesele inițiale ș.a.m.d. Deci, sunt multe probleme, care cred că merită o analiză puternică și realistă în privința mobilizării și activității comandamentelor în faza inițială a războiului. Campania din 1916 s-a pierdut în primele două săptămâni. Dacă am fi avut o structură de comandament mobilizată, probabil operațiunile s-ar fi condus mai bine, s-ar fi asigurat un ritm de ofensivă ceva mai ridicat și poate lucrurile ar fi decurs altfel, dar situația a fost necorespunzătoare.

Maria Georgescu

Berthelot a spus că suntem admirabil de dezorganizați.

Mihail E. Ionescu

Comunicarea domnului Otu, completată de domnul colonel Giurcă, ne-a arătat practic, o armată decapitată, condusă doar de 400 de ofițeri brevetati de stat major, cei mai mulți dintre ei ambușcați în vreo patru eșaloane, care a trebuit să între într-un război și i s-a întâmplat ce i s-a întâmplat. Deci o înfrângere extrem de rapidă.

NOTE

¹ Studiul a apărut și în „Revista de Istorie Militară“ nr. 5-6/2006.

² Haralambie Georgescu, *Dicționar enciclopedic militar*, C-D, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1997, p.121.

³ *România în Războiul Mondial 1916-1919*, vol. 1, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1934, p. 59.

⁴ Vezi Addenda.

⁵ Teofil Oroian, Gheorghe Nicolescu (coordonatori), *Șefii Statului Major General Român 1859-2000*, Editura Europa Nova, București, 2001, p. 73-77.

⁶ General Radu R. Rosetti, *Mărturisiri (1914-1919)*, Editura Modelism, București, 1997, p.102.

⁷ I. G. Duca, *Memorii*, vol. III, Războiul, Partea I (1916-1917), ediție și indice de Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, București, 1994, p. 24.

⁸ Radu R. Rosetti, op.cit., p.103.

⁹ Generalul G. A. Dabija, *Armata română în Războiul Mondial (1916-1918)*, cu o prefață de general de corp de armată Alexandru Averescu, vol. I, Editura I. G. Hertz, București, p.162.

¹⁰ Generalul Alexandru Iarca, *Memorialul meu*, Librăria și Tipografia Ioan Călinescu, Buzău, 1922, p.193.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, p.189.

¹³ *Ibidem*, p.197.

¹⁴ I. G. Duca, *op. cit.*, p. 36.

¹⁵ *Ibidem*, p. 23.

¹⁶ Contele de Saint-Aulaire, *Confesiunile unui bătrân diplomat*, traducere din franceză de Ileana Sturdza, introducere și note de Mihai D. Sturdza, Editura Humanitas, București, 2002, p. 57.

¹⁷ *Ibidem*, p. 81.

¹⁸ Col. (r) prof. univ. dr. Ion Giurcă, locotenent-colonel dr. Vasile Popa, *Locul și rolul Statului Major General și al Marelui Cartier General în reformele organismului militar în anii 1916-1920, în Statul Major General. 1859-2004. Istorie și transformare*, Centrul Tehnic Editorial al Armatei, București, 2004, p.74.

¹⁹ General Radu R. Rosetti, *op.cit.*, p.161.

²⁰ Pe larg în Ion Giurcă și Vasile Popa, *op. cit.*, Centrul Tehnic Editorial al Armatei, București, 2004.

²¹ Pe larg în Petre Otu, *Mareșalul Alexandru Averescu. Militarul, omul politic, legenda*, Editura Militară, 2005.

²² Pe larg în Generalul G. A. Dabija, *op. cit.*

²³ Pe larg în I. G. Duca, *op. cit.*

IV. Societatea românească și operațiile din toamna anului 1916. Stări de spirit și atitudini

Mihail E. Ionescu

Acum trecem la ultima parte și-l invităm pe prietenul nostru, domnul profesor Ion Bulei, șeful catedrei de Istorie de la Facultatea de Istorie a Univ. București, binecunoscut pentru numeroasele lucrări consacrate Primului Război Mondial.

Ion Bulei

Acum îmi aduc aminte de memoriile Marthei Bibescu¹, care evocă multe sale întâlniri cu lordul Thomson, atașatul militar al Marii Britanii la București. Din cauza lui a ars de fapt palatul familiei Bibescu de la Posada. Thomson dusese acolo corespondența de la Legația Marii Britanii la București, nemții au știut de asta și „întâmplător”, castelul a luat foc.

Mihail E. Ionescu

Atunci Thomson a atras-o în Intelligence Service.

Societatea românească și operațiile din toamna anului 1916. Stări de spirit și atitudini

Ion Bulei

Cu puțin timp înainte de mobilizare, în 1916, Thomson vede lume multă pe străzi. Era împreună cu Martha Bibescu, se duceau

spre Posada, unde palatul deja arsese, și spune că a întâlnit pe drumuri țărani, mulți țărani, dintre care mulți erau foarte veseli, aveau o bucurie de sărbătoare întipărită pe chip. El se gândea că, de fapt, acești țărani nu știau nimic din ceea ce îi aștepta. Erau niște oameni care în curând vor cunoaște istoria, tragedia acesteia. Istoria însemnând războiul.

Astfel, efectul Turtucaia este extrem de important. Este de fapt cea mai mare înfrângere a românilor în Primul Război Mondial, și efectul ei a fost absolut dezastruos. Ce au făcut acolo generalul Aslan și generalul Teodorescu, acesta din urmă părăsind pur și simplu armata pe care o lasă fără comandă, a fost și de neexplicat și de neiertat. A fost un dezastru! De fapt, nici n-a apucat bine să se dumirească lumea de începutul războiului, de intrarea în Transilvania, de începutul eliberării Transilvaniei, (vezi articolele din „Gazeta de Transilvania” sau articolul lui Iorga din „Neamul Românesc”, *A sosît ceasul*), că în zece zile a venit acest duș rece care, dintr-o dată, a pus sub semnul întrebării totul. Cum a fost posibil ca dintr-o armată de circa 27 000 de oameni, să se predea 25 000? Dacă citim memoriile lui Goga, pe ale lui Argetoianu, pe ale lui Duca sau mărturiile de tot felul ale prizonierilor români care s-au găsit în Bulgaria sau au fost duși în Turcia, constatăm ce efect extraordinar a avut această înfrângere de la Turtucaia. Imaginea României, în ochii românilor, este prăbușită. Imaginea României în Balcani, înălțată așa de sus în 1913, este și ea la pământ. În căutarea unor țapi ispășitori pentru umiliția de la Turtucaia, lumea își aduce aminte, dintr-o dată, de toate hoțiile, de toate furturile care s-au făcut în timpul celor doi ani de neutralitate. Lumea constata, cu uimire, incapacitatea ofițerului român de a conduce. Mulți se întrebau cum a fost posibil ca regele Carol, un mare iubitor al armatei române, să fi lăsat o astfel de armată? Octavian Goga, un mare

luptător pentru intrarea în război, se trezește dintr-o dată cu realitatea acestuia, care este așa de dezastruoasă, încât el pur și simplu disperă de totul și are cuvinte extraordinar de dure la adresa Vechiului Regat, punând la îndoială sinceritatea luptei pentru idealul național care i se părea deja o iluzie. Deci, efectul Turtucaia a fost profund resimțit de societatea românească, care era total nepregătită să-l accepte. Rămân cred oricând adevărate vorbele lui Clemenceau, după care România, în 1916, era pregătită pentru victorie nu pentru război. De felul cum era această societate românească în anii aceia premergători războiului, noi am încercat să surprindem elementele care o caracterizau, să fixăm reperele dinamicii ei în cărțile noastre: *Arcul așteptării. 1914. 1915. 1916 și 1916. Zile de vară*². Mă voi referi însă la alte elemente, care mi se par a fi netratate sau insuficient tratate.

Este, de pildă, o problemă care nu este încă rezolvată în istoriografia română. Ce s-a întâmplat cu acei militari români, care, în retragerea din 1916, nu au mai urmat armata și au rămas pe la casele lor, nu au mai urmat exodul spre Moldova? Ei erau dezertori. Problema lor s-a tot preumblat în cercurile politice până la 1925, când practic a fost înmormântată. Parcă nici n-a mai existat. Dar această problemă însemna mult pentru redresarea morală a armatei și a soldatului român, a ținutei sale în fața istoriei.

Mă opresc apoi la Alexandru Marghiloman. Până la urmă, el a fost conștient o rezervă politică, ceea ce eu însumi am sugerat în cartea noastră despre conservatorii români? (Marghiloman este acela care, în 1900, la Paris, declara că România nu trebuie să pună niciodată toate ouăle în același coș. În situație ei geopolitică nu-și putea permite). Din câte am citit, din câte știu, nu s-au adus de mai tinerii istorici alte elemente, care să susțină ideea de rezervă politică sau s-o combată. Idee, pe care însuși

Marghiloman a susținut-o, pe care Brătianu n-a negat-o. Se știe că germanii, în toate spațiile ocupate atunci în război, au folosit administrația de la fața locului pe care doar o supravegheau. Se știe că Brătianu a lăsat la București o întreagă funcționărie care urma să se ocupe de populație în timpul ocupației. Rămânerea lui Marghiloman la București trebuie pusă în evidență în acest context și mai ales în acela al salvării monarhiei române în condițiile în care războiul s-ar fi dovedit pierdut (nimeni nu știa atunci cum se va sfârși). Monarhia a fost oricum serios amenințată în timpul discuțiilor preliminare Păcii de la București. Regele Ferdinand era în pericolul de a-și pierde tronul. Marghiloman este cel care, prin prezența și prin tot ce a făcut, a împiedicat aceasta, împotrivindu-se și lui P. P. Carp. Acesta credea că în schimbul sacrificării lui Ferdinand, România va obține condiții mai bune la pace, la pacea separată cu Puterile Centrale, cel puțin, aceasta era teoria lui. Deci Marghiloman, cum o declară el și în discursul său de mare succes din parlament, din noiembrie 1919, apare ca un sacrificat pe altarul construcției naționale. O opinie care trebuie amendată cu ideea că Marghiloman chiar credea sincer în victoria Centralilor.

Pe urmă, ar trebui analizată atitudinea sub ocupație. De pildă aceea a unor capi ai Bisericii. Pentru că se știe, mitropolitul-primat Konon, care rămăsese la București, semna manifeste pentru pace, foarte compromițătoare. Nu le făcea el, dar el le semna. Care a fost deci atitudinea Bisericii?

După aceea, cred că mai multe s-ar putea scrie despre atitudinea unor intelectuali. Tot îl serbăm acum pe Dimitre Onciul, care a contribuit foarte mult la salvarea documentelor de la Arhivele Naționale. Dar Tzigara-Samurçaș? Recentele fragmente de însemnări publicate de Ioan Lăcustă dau o imagine mult mai nuanțată a controversatului personaj.

Apoi despre problema Basarabiei în tratativele cu Puterile Centrale. În primăvara lui 1918, mulți români credeau că războiul alături de Antanta era pierdut. Marghiloman ajunsese s-o creadă cu adevărat cu convingere. Și, în realitate, noi am pierdut războiul. L-au câștigat Aliații, din fericire. Până atunci însă diplomația română n-a neglijat ceea ce România putea obține spre Răsărit, dacă spre vest și nord românismul părea deocamdată oprit. În aceste condiții, s-a discutat la Tratatul de pace de la Buftea-București problema Basarabiei, și Puterile Centrale au fost de acord ca Basarabia să revină României. Chestiunea aceasta n-a fost discutată de istoriografie. Odinioară nu se putea scrie. Eu am găsit suficiente documente în legătură cu acest aspect, dar nu le-am folosit.

După aceea, dincolo de tresăriri patriotice târzii, ar trebui studiat dacă există o rezistență sub ocupația Puterilor Centrale. Se știe că această ocupație a fost diferită de la ocupant la ocupant, că, în Dobrogea, bulgarii au făcut un adevărat dezastru, considerând provincia drept pradă de război. Germanii n-au procedat așa. Ei au pus la punct un aparat administrativ eficace pentru exploatarea teritoriului, nu pentru furturi și distrugerea patrimoniului cultural, religios. Este de ajuns să citești memoriile reginei Maria³ și să vezi că atunci când se întorc suveranii în București, în aceeași zi se duc și iau masa la Cotroceni și beau din paharele din care băuseră și în 1916 și iau masa folosind tacâmurile de atunci. V. G. Morțun, care și-a dat vestita lui colecție de tablouri cu tezaurul care a luat drumul Moscovei, a lăsat unele din tablouri și la București, în casa lui de aici. Pe cele dintâi, el nu le-a mai văzut, dar pe cele de la București le-a găsit unde le-a lăsat. Războiul încă mai avea reguli. Dar ele nu erau respectate de toți. Trebuie nuanțat acest tip de ocupație exercitat în diferite zone ale României.

Despre rezistența sub ocupație s-a scris, dar pe plan local. Și nu sunt studii convingătoare, după mine. Multe se mai pot scrie despre momentul acesta cu adevărat neobișnuit pe care-l trăiește națiunea română atunci.

Despre relațiile noastre cu rușii în timpul războiului s-a scris de asemenea puțin. Ele sunt însă foarte interesante pentru a caracteriza alianța ruso-română din timpul războiului. Până în momentul în care intervine morbul revoluției și destramă armata rusească, până în acel moment exista un anumit comportament al rușilor față de români: foarte de sus și foarte arogant, inclusiv cu Armata română. Există și un alt comportament, după aceea, după ce încep tulburările în cadrul armatei rusești. Sunt o mulțime de povești, dar povești reale, care întregesc imaginea unui stat sub ocupație și în partea Moldovei, unde nu erau trupele Puterilor Centrale, dar erau cam 1 000 000 de soldați ruși. Armata rusă și cea română, pe de altă parte sunt doi aliați care de fapt nu aveau absolut de loc încredere unul în celălalt. În documentele italiene la care m-am referit sunt numeroase astfel de mărturii care arată limpede că între cele două armate nu domnea decât suspiciunea.

Ruxandra Vidrașcu

Permiteți-mi să prezint câteva considerații privitoare la societatea civilă și campania anului 1916.

Cercetarea Primului Război Mondial mai ales a participării României la această conflagrație rămâne deschisă celor mai diverse forme de abordare; pe lângă o mai bună reconstituire a operațiilor militare și a evenimentelor politico-diplomatice, cunoașterea modului în care societatea civilă s-a raportat la conflict este de certă actualitate.

În cazul României, precizăm că societatea civilă avea câteva trăsături specifice, determinate de factori economico-sociali, de natură politică și de tradiție culturală.

România anului 1916 în pofida demersurilor de modernizare era o țară ce purta o puternică amprentă de tradiționalism. În economie, predomina agricultura. Aproximativ 80% din populație trăia în mediul rural, univers dominat încă de raporturile dintre marii proprietari și masa proprietarilor mici. Valorile satului românesc rămăneau cele românesc ortodoxe, preoții, învățătorii și jandarmii reprezentând autoritățile locului peste care se suprapuneau proprietarii și arendașii de moșii. Cu toate că lumea satului stătea sub semnul frământărilor sociale din 1907, populația rurală avea un comportament **de respect deosebit față de stat, armată, biserică și monarhie**. În același timp, masa rurală a populației României era obișnuită cu privațiunile și cu un nivel de trai, în general, de supraviețuire. Societatea civilă în sensul larg al noțiunii (spațiu de manifestare a civismului, în afara statului și partidelor politice) aproape că nu poate fi reconstituită în mediul rural. **Aceste caracteristici ale majorității populației relevă, atât capacitatea ei de a suporta vicisitudinile războiului și ocupației străine, cât și seriosul efort uman și de voință impus de operațiile militare propriu-zise. Un amestec de docilitate și inteligență, de resemnare relativă și de surprinzător elan de luptă explică, în parte, comportarea „armatei române de țărani” în anii 1916-1919, purtată pe drumului războiului, de la agonia din decembrie 1916 până la triumful deplin din august 1919.**

Elemente de societate civilă se întâlneau însă în universul urban, populat cu întreprinzători, profesori, avocați, politicieni, rentieri, negustori mici și mijlocii, muncitori calificați, ucenici etc. Distanța dintre sat și oraș era încă mare, situație ilustrată de comportamentele sociale și individuale ale epocii precum și de promotorii de direcții culturale. În sens negativ, orașele se

deosebeau de sate și prin „aura lor de corupție, de „amestec etnic”, de spații ale intrigilor, comploturilor și ale autorității de stat. În sens pozitiv, orașele ofereau condiții superioare de nivel de trai și de realizare individuală.

Dincolo de astfel de catalogări unele reale orașele au devenit, mai ales la cumpăna secolelor XIX-XX, spații de cristalizare ale societății civile moderne. În orașe, s-au constituit grupuri de presiune cu interese economice. Tot aici au activat principalele organizații culturale axate pe ideologia națională, animate de personalități de talia unui Nicolae Iorga. Asociațiile și societățile de asistență, binefacere, promovare a învățământului activau cu precădere în orașe, ca și cele religios-caritabile. Principalele publicații și gazete de opinie apăreau în orașe și tot în ele se desfășurau și întrunirile cele mai animate. Sunt numai câteva motive pentru care aproape întreaga luptă politică și de mobilizare națională pentru intrarea în război și eliberarea Ardealului aproape că s-a concentrat numai la nivelul centrelor urbane.

În București se concentrau principalele instituții de stat: regele, președintele Consiliului de Miniștri, ministerele, conducerea armatei, administrației și justiției, parlamentul. Politica înaltă reprezenta apanajul unei elite, poziția ei fiind favorizată de avere, prestigiu personal și de sistemul de vot cenșitar. Statul de inspirație franceză predomina în raporturile cu individul și îndeplinea funcții esențiale în modernizare, inclusiv în cea economică. Intrarea României în război a fost pregătită și executată sub controlul liberalilor conduși de puternicul lor lider, I. I. C. Brătianu; acesta avea un stil de gestionare a puterii aproape autoritar, bazându-se pe cooperarea regelui Ferdinand I și plasându-și persoane afiliate în mod individual și politic în posturile cheie din stat. Influența altor

grupări politice și grupuri de presiune, cu excepția conservator-democraților, abia dacă se simțea în adoptarea deciziilor hotărâtoare. I. I. C. Brătianu superviza armata, economia de război, politica externă și chiar Casa Regală. „Mă văd în odaia lui Brătianu rememora Nicolae Iorga în momentul când știrile veneau de pretutindeni, mai grele de cum i se păreau meticolosului calculator, care credea că fiecare din cifrele sale e exactă și socoteala perfect trasă. Război de câteva luni, două, trei, căci pacea se apropie, și ea ne va da executarea integrală a tratatului; siguranță în ce privește Bulgaria, neamestec al Germaniei. Lovitură năprasnică, neștiută de nimeni; căci totul a fost pregătit așa, încât la Viena să nu se afle decât după ce trupele noastre vor fi departe în Ardeal. Omul mândru și rece avea înfățișarea sigură care se potrivește cu o astfel de stare de spirit. Nici o întrebare, nici o îndoială. Niciodată n-a apărut mai stăpân: pe dânsul, pe rege, pe noi toți, pe soartă. Așa sunt toți aceia de care numai poezii și naivii pot să țină seamă”⁴.

Conducerea fermă a statului a constituit în acea situație deosebit de periculoasă una din premisele mobilizării societății românești și instituțiilor de putere pentru a traversa perioada 1916-1919. Totuși, fără solidaritate națională și fără „instinctul sănătos” al majorității populației, România s-ar fi prăbușit încă din decembrie 1916. Un rol deosebit în cimentarea acestei solidarități naționale care a depășit diferențele de opinie cu privire la orientarea politică a statului și importante decalaje de avere și de educație l-a jucat învățământul. Alături de acesta, mișcarea culturală națională a avut contribuții notabile în cristalizarea principalelor convingeri în cadrul societății.

Astfel, decenii de-a rândul, școala a format în spiritul idealului unității românești, a respectului față de moștenirea istorică și de figurile emblematice ale trecutului. Concomitent, s-a pus

accentul de ideea de servire a statului, precum și pe „misiunea europeană” a României la „Porțile Orientului”. Mișcarea națională prin asociațiile și ligile sale a scos în evidență solidaritatea de neam și de istorie dintre românii din Vechiul Regat și provinciile aflate în cadrul imperiilor Rus și Austro-Ungar. Pe de altă parte, personalitățile culturale și politice ale vremii și-au fixat atenția și asupra ideilor de „solidaritate latină”, sentimentele pro-franceze fiind deosebit de puternice la București.

În acest context istoric, declanșarea Campaniei anului 1916 a fost salutată drept etapă hotărâtoare pentru eliberarea Transilvaniei de sub stăpânirea austro-ungară. Suportul popular pentru efortul de război era pe deplin asigurat. În afară de „germanofili” din cercul T. Maiorescu P. P. Carp Al. Marghiloman și de o minoritate socialistă, **războiul de eliberare devenise un demers acceptat de întreaga societate.**

Primele șocuri au survenit însă după pierderea pozițiilor de la Turtucaia, la sfârșitul lunii august 1916. „Germanofili” au devenit brusc mai activi, iar din saloanele capitalei s-au revărsat „torente” de reproșuri la adresa lui I. I. C. Brătianu. La scurt timp, a început să se zdruncine și încrederea în aliați, deoarece armata franco-britanică din Balcani nu acționa, iar comportamentul trupelor ruse era cel puțin ciudat! „Așa cum a fost, -afirma I. G. Duca - Turtucaia a avut două consecințe dezastruoase: una morală și alta materială. Cea morală: abia pornisem atât de bine, trecuserăm fără greutate Carpații, ne vedeam înaintând spre inima Ardealului și iată-ne deodată bătuți la Sud de bulgari și amenințați cu invazia lor în Dobrogea. Înfrângerea era așa de răsunătoare, încât nu numai că anula toate succesele, netăgăduitele succese de la Nord, dar arunca de la început un fel de val de discreditare asupra întregii noastre intrări în acțiune. Neajunsurile trebuia repede să le resimțim în armată, în populația civilă și în afară”⁵.

Totuși, atâta timp cât inamicul rămânea fixat pe frontiera din munți și cât la Dunăre nu se înregistrau acțiuni de amploare, moralul liderilor și al populației s-a păstrat la cote normale. Abia spre mijlocul lunii noiembrie, odată cu sporirea presiunii trupelor Puterilor Centrale pe fronturile de Nord și Sud, au apărut și semne serioase de panică. Trupele s-au comportat în continuare normal, deși de multe ori comandamentele de nivel mediu și superior au fost sub așteptări. Regele și premierul au acționat cu destul sânge rece. Parte din elită se pregătea să părăsească țara, iar o minoritate se arăta dispusă să *salveze statul și Coroana* printr-o pace separată cu Puterile Centrale.

În noiembrie-decembrie, administrația a încercat în continuare să controleze evenimentele și populația, mai ales că se prefigura retragerea generală a armatei în Moldova. Premierul a cerut autorităților locale să rămână în zonele ocupate din Muntenia, Oltenia și capitală. S-a tolerat menținerea unei „rezerve” politice la București, în frunte cu Al. Marghiloman. Contingentele tinere, trupele combatante, administrația centrală, regele, guvernul și parlamentul s-au retras în relativă ordine în Moldova, frontul stabilizându-se în Poarta Focșanilor, după pierderea *Bătăliei pentru București*. S-a format un guvern de uniune națională și s-a reorganizat conducerea superioară a armatei. Din nefericire, Vechiul Regat a intrat practic sub două ocupații militare: la Vest de Siret, cea a Puterilor Centrale, la Est de Siret cea a Comandamentului Superior rus, prin intermediul așa-numitului *Front românesc*. În continuare, în anii 1917-1918 vor marca transformări de conținut în societatea românească, în gândirea și acțiunea politică a principalelor grupuri economico-sociale și partide. Începutul acestor prefaceri poate fi căutat și în evenimentele din august-decembrie 1916.

Sub impactul evoluțiilor militare din toamna anului 1916, câteva întrebări chinuitoare au început să preocupe zone tot mai largi ale societății:

- Cum s-a achitat guvernul de responsabilitatea pregătirii alianțelor și armatei în anii 1914-1916?

- Ce rol a fost rezervat parlamentului în adoptarea deciziilor din august 1916?

- A respectat premierul I. I. C. Brătianu constituția în guvernarea sa de neutralitate și de război?

- Pe ce criterii s-a încadrat conducerea superioară a armatei în campania din 1916?

- De ce Armata a intrat în luptă aproape nepregătită din punct de vedere operativ, al dotării și înzestrării?

- Elita politică și militară din Vechiul Regat a fost la înălțimea responsabilităților sale politice și militare în campania din 1916? S-a solidarizat această elită cu masa populației sau a împins greul efortului de război asupra acesteia? Prin urmare, se putea menține în continuare „sistemul aristocratic” al vechii României, ori societatea avea nevoie de o transformare profundă, economică socială și politică?

Asemenea interogații și multe altele se vor contura mai bine în anii 1917-1918. Contextul extern marcat de prăbușirea imperiilor multinaționale europene și de regresul regimurilor conservator-aristocratice va stimula dezbaterile despre dreptate civilă, libertăți civile, reorganizarea societății, raporturile dintre stat, comunitate și individ. Civismul va câștiga vertiginos teren, ca și voința prefacerii relațiilor agrare, democratizării societății și a sistemului de vot. Pe un astfel de fundal de transformare social-politică se va ajunge chiar la apariția unui „partid al tranșeelor” (*Liga* și apoi *Partidul Poporului*), condus de controversatul personaj care a fost generalul Al. Averescu.

Sesizând la timp trendul perioadei, I. I. C. Brătianu și Partidul Liberal vor reuși să direcționeze evenimentele, realizând atât unificarea deplină de stat, cât și reformele agrare și constituțională, decizii prin care s-au frânat tentațiile de radicalizare a populației, în sens bolșevic sau fascist.

Din păcate, multe dintre întrebările de la finalul anului 1916 au rămas decenii de-a rândul fără răspuns. O explicație pentru această situație rezidă și în mediocra dezvoltare a spațiului societății civile până la prăbușirea regimului comunist, în decembrie 1989.

Alexandru Madgearu

Îngăduiți-mi să prezint un aspect al situației din Vechiul Regat în timpul ocupației inamice.

Ocuparea Dobrogei de către armatele Puterilor Centrale a dat ocazia unor arheologi germani și bulgari de a cerceta unele monumente de arheologie militară antică și medievală timpurie, care prezentau un interes nu doar științific, ci și propagandistic (pentru Bulgaria). Este vorba de cele trei valuri de pământ care se întind de la Cernavoda (Axiopolis) la Constanța și de sistemul circular de valuri de pământ din zona Niculițel⁶.

În armata germană fusese mobilizat ca ofițer de rezervă arheologul Carl Schuchhardt, care încă din 1884-1885 și 1898 efectuase cercetări de teren de-a lungul valurilor din mijlocul Dobrogei, publicând două studii în reviste arheologice din Germania⁷. Alături de investigațiile lui Grigore Tocilescu, cercetările sale au contribuit decisiv la topografierea celor trei valuri și la formularea unor puncte de vedere asupra cronologiei lor. În toamna anului 1917 și în primăvara anului 1918, Schuchhardt a reușit, folosind logistica armatei germane, să execute cercetări de anvergură de-a lungul valurilor, inclusiv prin

săpături în câteva dintre castrele așa-numitului “val de piatră” și ale valului mare de pământ. Probabil, el a reușit să convingă superiorii că aceste fortificații puteau avea încă o funcție defensivă, așa cum au avut-o în timpul Războiului Crimeei, ca aliniament pentru dispunerea artileriei⁸. Dealtfel, se știe că feldmareșalul von Mackensen era interesat de monumentele romane din Dobrogea. Într-o convorbire cu arhiepiscopul catolic de București Raymund Netzhammer, el aprecia că „în principiu, și astăzi se caută aceleași puncte de atac și apărare, cum o făceau romanii”, referindu-se la Axiopolis și la valurile de pământ care încep acolo⁹. Rezultatele cercetărilor lui Schuchhardt au fost valorificate într-o comunicare prezentată la Academia din Berlin, publicată în 1918, rămasă multă vreme cel mai valoros studiu asupra problemei¹⁰.

Este remarcabil faptul că arheologul german a avut și ideea fotografierii din avion a valurilor. Este, din câte cunoaștem, primul caz de aplicare a fotografiei aeriene în arheologie. Fotografiile s-au conservat în arhivele Institutului Arheologic German și au fost puse la dispoziția doamnei dr. arheolog Ioana Bogdan-Cătănicu în 1978, în vederea realizării unui studiu despre valuri, prin comparație cu aerofotografii realizate între 1959 și 1970 (rămas nepublicat până în 1996, din motive de secret militar)¹¹. Fotografiile din ianuarie 1918 sunt extrem de importante pentru cunoașterea monumentelor, deoarece în deceniile următoare valurile au fost grav afectate de lucrările agricole și de construcția canalului Dunăre-Marea Neagră.

Alte săpături au fost executate la Histria și Callatis de către arheologul german Jacobs, din însărcinarea administrației militare germane a Dobrogei, în primăvara anului 1918¹².

În nordul Dobrogei, sistemul de valuri de la Niculițel a fost cercetat de către Karel Škorpil, un învățat ceh care a fost

creatorul arheologiei bulgare și care se ocupase și de fortificațiile liniare din sudul Bulgariei. În 1917, el a efectuat săpături în fortificația centrală a acestui ansamblu, iar rezultatele au fost publicate într-un volum de studii de istorie și etnografie, apărut la Paris în 1918, care urmărea să convingă puterile învingătoare că Bulgaria are drepturi istorice asupra întregii Dobroge¹³. Škorpil a reușit să realizeze un plan complet al fortificațiilor, dar săpăturile nu au scos la lumină materiale arheologice capabile să le dateze. Cu toate acestea, el era convins că ele reprezintă locul ocupat de Asparuh înainte de instalarea definitivă a protobulgarilor în zona de la vest de Varna, în 680-681. Astfel, revendicarea Dobrogei de către Bulgaria ar fi căpătat un argument solid, fiindcă acolo ar fi fost amplasat primul centru de putere al protobulgarilor. Dealtfel, identificarea sistemului de fortificații de la Niculițel cu așa-numitul „Onglos” menționat de sursele bizantine este până în prezent susținută de diverși istorici bulgari, dar fără temei, căci izvoarele atestă amplasarea sa la nord de Dunăre.¹⁴ Lăsând la o parte scopul evident propagandistic al cercetărilor efectuate de Škorpil la Niculițel, trebuie recunoscut faptul că ele au reprezentat prima investigație de mai mare amploare a sitului. Škorpil a mai făcut cercetări de teren și la alte fortificații din Dobrogea (Rasova, Seimenii Mari, Peceneaga, Jijila, Turcoaia), în speranța că ar fi protobulgare¹⁵, dar acestea sunt de fapt castre romane.

Fără a fi arheolog, un ofițer din armata bulgară, Ikonomov, a efectuat un sondaj în marele oraș roman Libida de la Slava Rusă, descoperind o parte dintr-o bazilică paleocreștină cu trei abside, pavată cu mozaic, al cărei plan va fi apoi publicat de R. Netzhammer¹⁶. Pe baza planului, monumentul a putut fi datat la sfârșitul secolului al VI-lea¹⁷.

În concluzie, posibilitățile logistice oferite de armatele de ocupație au permis efectuarea unor cercetări arheologice ale căror rezultate au contribuit la progresul cunoașterii Dobrogei antice și medieval timpurii. Ele au avut însă un scop tendențios, destinat sprijinirii pretențiilor Bulgariei de a anexa întreaga Dobroge.

Șerban Pavelescu

Aș dori să fac câteva remarci pe marginea a tot ceea ce s-a spus până acum. Cum nu am reușit să gădesc spațiul necesar pentru a interveni în discuțiile de dimineață, intervenția mea se va referi și la acestea. Cu regretul de a interveni în absența autorului primei intervenții din cadrul mesei noastre rotunde, intervenție la care fac referire, trebuie să subliniez, contrar celor afirmate de acesta, că elitele, atâtea câte le avea România aceluși timp și atâta cât au fost implicate în adoptarea deciziei de intrare a țării în război, departe de a acționa singure, au făcut acest pas în directă conexiune cu masele, care le justificau, fie și prin simpla lor prezență și prin recunoașterea lor ca elite, acțiunea. Mai mult decât atât, acțiunea elitelor în discuție era condiționată de mase, decizia de intrare în război fiind punctul final al unei largi dezbateri în opinia publică asupra opțiunilor pe care le avea de făcut România, discuții și luări de poziții care se întind pe tot parcursul celor doi ani de neutralitate. În acest context, decizia luată în august 1916 de către rege, premier și membrii cabinetului său, decizie adoptată la un moment impus de reunirea condițiilor militare și politice necesare acestui pas, este o hotărâre care exprimă nu numai viziunea acestei elite asupra cursului evoluției statului român, ci și un curent majoritar în opinia publică românească.

Prezentă sau nu în adoptarea hotărârii de intrare în conflict, societatea românească a resimțit din plin impactul războiului.

Unul dintre primele lucruri pe care le putem invoca în susținerea acestei aserțiuni este dezastrul de la Turtucaia, care ilustrează o primă constatare pe care dorim să o aducem în discuție. După părerea noastră, cei doi ani de neutralitate și experiența anterioară a celui de-al doilea război balcanic (1913) nu au pregătit cu nimic societatea și Armata română pentru noul timp de conflict armat în care intraseră. Nimeni din România, de la cei care au decis războiul și până la ultimul țăran care a pus mâna pe armă și a plecat peste Carpați sau la Turtucaia, nu a sesizat această schimbare a caracterului războiului. România intră în conflict fără a pricepe că este vorba de un război total, fără a pricepe că este vorba de un război care implică pe toți membrii societății românești, deopotrivă combatanți și necombatanți. Realmente, nu cred că cineva din înalta societate românească a conștientizat ce se întâmpla cu adevărat, iar memorialistica epocii o dovedește din plin.

Socotesc, de asemenea, că Turtucaia produce mai mult decât o scădere a moralului Armatei, ea introduce în discuție un clivaj la nivelul comandamentului și funcționării armatei române care va fi doar parțial rezolvat în iarna anului 1916 și primăvara lui 1917. Este vorba despre o neîncredere funciară a acelor comandanți în comandanții lor. De asemenea, este vorba despre o disjunctie care va fi depășită foarte greu, între cadrul activ și de rezervă. Și nu vorbim aici de un plus de încredere și respect pentru ofițerul activ. În fine, este vorba nu numai despre problemele pe care armata le are în interiorul său, ci și de o anumită rezervă instalată în relația acesteia cu societatea românească. Victoria din 1918 va estompa aceste realități, care vor continua să persiste multă vreme după aceea, minând cadrele restructurării și reformei militare de după război.

Dezbateri finale

Mihail E. Ionescu

Avem o sumedenie de probleme de discutat. O privire asupra societății românești, care ne desparte de viziunea edulcorată a unei unanimități de voință, general națională, animată de un ideal național împărtășit de o opinie publică nedeslușită de Șerban Pavelescu. Ce era această opinie publică, când R. Vidrașcu ne-a arătat că aveam 80% locuitori la țară cei mai mulți ignoranți, neinformați?

Deci, avem o altă imagine asupra societății românești și o altă imagine asupra armatei. Această imagine este propusă aici spre amendare, spre critică sau spre justificare.

Sergiu Iosipescu

A trecut deja un an de zile, cred, de când au venit colegii de la Institutul de Istorie Militară de la Potsdam și ne-au prezentat proiectele lor în curs pentru anul 2014, comemorarea centenarului declanșării Marelui Război. Ei au și lansat proiectul pentru noua istorie germană a primului război mondial. Discuția de astăzi este binevenită, pentru că de acum, din vreme, ne putem da seama de cumplitele lipsuri de documentare ale noastre. Ele au apărut stringent încă odată cu istoria militară pe care o începusem și sperăm s-o continuăm, aceea din anii 1970, când pentru prima dată s-a înțeles deplin că istoria militară nu se poate face fără dublă partidă, fără cunoașterea adversarului. Și de incapacitatea, de fapt, de aici, a unei analize, cu metode noi, a ceea ce s-a întâmplat, măcar, în anii aceia, afirmație pe care mă grăbesc să o susțin cu câteva exemple.

Iată de pildă amintitele memorii ale generalului Falkenhayn, care deschid o pistă nebănuită. În 1915-1916, deci până la intrarea

în război a României, Falkenhayn spune, că pentru a disuada guvernul român să se alătore Antantei, a chemat pe atașatul român la Marele Cartier German arătându-i dislocările de trupe făcute la frontiera Transilvaniei și capacitatea lor de respinge un atac de peste munți¹⁸. Desigur era o pledoarie pro domo a fostului șef militar german, dar mă întreb, pentru cercetarea noastră de istorie militară, dacă s-au căutat vreodată rapoartele, depeșele acestui atașat militar român pe lângă Marele Cartier German până în 1916 !?

Incitat de domnul general Ionescu revin însă la ipotezele de război.

Ipoteza A. Un memoriu din decembrie 1909 către regele Carol I, semnează șeful Secției II, Popovici, deci Statul Major General, cu precizarea secret, deci la rege, sub egida căruia intra politica externă și militară, așa cum se știe. În memoriu se arată că scopul *Ipotezei A* este împotriva Rusiei, argumentându-se prin existența românilor din Basarabia, dar continuându-se, surprinzător, *repet: este un memoriu pentru rege: „avem români și în Basarabia, dar avem și în Transilvania; prin urmare nu s-ar putea pretinde politicii românești de nu a avea și o țintă națională de urmărit; această țintă nu trebuie pierdută din vedere, fiind că numai ea va da războiul ce l-am întreprinde atunci caracterul său național; singurul care trece peste toate celelalte considerații, prin puterea lui de convingere, prin măreția jertfelor, pe care națiunea va fi capabilă din patriotism și din voința de a se împuțernici să le îndeplinească cu devotament și voință nestrămutată. (...) Concentrarea în *Ipoteza A*, ne asigură libertatea de acțiune, în așteptarea evenimentelor dintr-un război ruso-austriac”¹⁹. Deci, la 1909, aceasta era una dintre interpretările dezvoltătoare ale *Ipotezei A* !!!*

Mihail E. Ionescu

În prezența lui Carol I, spune el treaba asta?

Sergiu Iosipescu:

În orice caz este pentru ochii regelui Carol I, și desfășurările imediat următoare, evocate mai înainte, dau seamă că suveranul român a luat aminte de aceste argumente.

Referindu-mă la comunicarea domnului general Ionescu, cred că nu am discutat presiunile, amenințările politico-militare ce au planat sau au fost exercitate în anii 1914-1916 asupra României, din partea ambelor tabere, unele dintre ele fiind amenințări directe cu ocupația. Așa un act aflat, cu totul întâmplător, cu mulți ani în urmă, într-o expoziție a Serviciului Istoric al Apărării Franței la Vincennes:

„Al doilea birou, 13 octombrie 1915, ora 20, seara, Operațiune Prioritar

Telegramă cifrată

Generalul Comandant șef, către generalul de la Guiche

Comunicați generalului Alexeiev telegrama următoarele:

Apreciez personal că ar fi de cel mai mare interes ca armata rusă să contribuie și ea la ajutorul pe care aliații îl dau sârbilor. Sprijinul dat de armata rusă ar avea un efect material și moral cu atât mai considerabil cu cât se va produce mai repede. Ne putem întreba chiar dacă o acțiune de acest gen nu ar fi de natură să aducă România să-și țină angajamentele și să intervină în timp oportun. Dacă trecerea prin România, care pare militar cea mai bună soluție, este considerată, diplomatic, delicată, calea cea mai grabnică ar fi poate de-a lungul Dunării. Aș fi recunoscător înaltei dumneavoastră excelențe pentru avizul dumneavoastră în această chestiune, care în ochii mei prezintă un interes de prim ordin.

Joffre”²⁰.

Deci la 15 octombrie 1915, în momentul prăbușirii Serbiei, se avea în vedere și posibilitatea trecerii armatelor ruse peste România.

Ajung și închei cu o ultimă chestiune de actualitate, pentru mine ca istoric și chiar de natură personală - proiectul politic de unire a Basarabiei. Nu este o chestie care nu a preocupat. Dimpotrivă, există un proiect clar, în ceea ce privește Basarabia, care este al unei părți a Partidului Conservator și, într-o privință, al regelui Carol I. Nu mult înaintea sfârșitului său, el mărturisea Sabinei Cantacuzino că nu ar fi voit să închidă ochii fără ca România să nu reia cele trei județe ale Basarabiei pierdute în 1878, în vremea domniei sale, pierdere pe care regele nu putea să o uite. O datorie neîmplinită.

Unirea Basarabiei în 1918 a fost înfăptuirea programului conservator afișat la începutul războiului, al grupării Carp, dar Alexandru Marghiloman este cel care l-a dus la bun sfârșit. Se poate dar spune că Unirea cea Mare, de la 1918, a fost opera conjugată a celor două principale partide politice ale Vechiului Regat al regelui Carol I.

S-a spus aici că la momentul armistițiului s-a pus problema monarhiei. De așa ceva nici nu încăpea discuție atunci și mai cu seamă din partea Centralilor. Nu monarhia era în discuție în 1917, ci dinastia, sau chiar numai persoana regelui Ferdinand I.

Se mai face astăzi curent greșeala vorbindu-se de începuturile monarhiei constituționale la 1866. Eroare, monarhia constituțională începe la noi, în forme specifice, dar reale, la 1831-1832 și mai democratică, cât s-a putut, la 1858. Ideea de a-l considera pe Cuza un fel de președinte de republică, idee scumpă unora, încearcă să ascundă un program politic foarte contemporan, pentru care s-a introdus și termenul anistoric de *regalitate*. Știam asta și înainte de 1989 și după 1989. Monarhia nu a existat la români numai între 1866 și 1947 ci ea a fost de la întemeierea principatelor române în secolele XIII-XIV și până la acapararea, deplină, sovieto-comunistă a regatului României la 1947.

Din păcate, și cu asta închei cu adevărat, cercetările de opinie din trecut nu se întemeiază, așa cum s-ar cuveni, pe vechile anchete sociale, pe chestionarele adresate preoților dar și sătenilor în general, în legătură cu viața lor și cele câteva idealuri pe care le aveau. Unele dintre aceste chestionare mai există la Academie, altele, ceva mai speciale, în arhiva fostei Comisiuni a Monumentelor Istorice. Dar ele încep odată cu anchetele Regulamentului Organic, ale vremurilor Unirii și domniei lui Cuza Vodă, pentru a căpăta consistența necesară prin monografiile de județe inițiate de Ion Ionescu de la Brad și Alexandru Odobescu.

Mihail E. Ionescu

Unde sunt răspunsurile preoților, învățătorilor ?

Sergiu Iosipescu

La Biblioteca Academiei Române.

Mihail E. Ionescu

Din ce perioadă?

Sergiu Iosipescu

Din 1878-1914. Deci sunt tot felul de chestionare, sunt chestionare sociologice. Sunt fondurile existente în arhiva lui Tocilescu, în special.

Alexandru Madgearu

Vorbiți de chestionarele Tocilescu și Nicolae Densușianu.

Sergiu Iosipescu

Și despre chestionarele Tocilescu și Densușianu, dar și de altele. Noi am uitat că de pe la 1910 au început și anchetele sociologice.

Mihail E. Ionescu

Bine, anchete sociologice a făcut și Vasile M. Kogălniceanu.

Ion Bulei

La Arhivele Naționale, în fondul Ministerului Instrucțiunii, sunt tot felul de răspunsuri din partea învățătorilor la cererile

lui Spiru Haret. El este cel care are un plan național în domeniul învățământului. Plan foarte bine pus la punct. Nu se referă doar la organizarea școlii primare, secundare, nu se referă doar la felul cum se formează învățătorii, se referă la totul. Și învățătorii au fost puși atunci să scrie monografiile despre localitățile rurale, într-adevăr avem mărturii foarte interesante despre cum arăta un sat și cam ce se făcea într-un sat, care era viața acolo.

Mihail E. Ionescu

Cam când apar monografiile ?

Ion Bulei

Monografiile apar din ultimele decenii ale domniei regelui Carol I. Dar nu sunt monografii propriu-zise. Multe au doar câteva fraze: la noi aveam biserica cutare, la noi a fost cutare.

Sergiu Iosipescu

Se mai adaugă datele comisiei germane de inventariere din vremea ocupației de la 1916-1918.

Ion Bulei

Acelea sunt foarte interesante, dar n-au fost studiate.

Sergiu Iosipescu

Comandamentul german a dispus efectuarea unor studii foarte complexe, a unor cercetări multidisciplinare mergând până la fiecare sat în parte. Există publicații germane de arhitectură rurală românească făcute atunci ca și cercetări arheologice, despre care ne-a dat câteva deslușiri colegul nostru, domnul Alexandru Madgearu.

Aurel Pentelescu

Voi prezenta câteva observații și considerații la cele spuse de domnii Andrei Miroiu, Mihail E. Ionescu și Ion Bulei.

Am avut senzația că domnul Miroiu tratează elitele în mod abstract, ca fiind ceva global, ele funcționând ca un balon pe care îl iei, îl joci de colo, colo. Fără a-l ridica în slăvi, Ionel Brătianu

a fost tributar modelului părintelui său și, după cum ne spune Gheorghe Brătianu în amintirile sale, *File rupte din cartea războiului*, modelului Mihai Viteazul²¹. Gheorghe Brătianu a dat tatălui său să citească un studiu despre Mihai Viteazul și, cu o săptămână înainte de a se declara războiul din 1916, îi cere părerea. Gh. Brătianu, la 18 ani, avea nevoie de părerea tatălui său. Acesta îl întreabă: „De ce l-ai condamnat pe Mihai Viteazul pentru că nu a reușit? Tatăl meu, nu a reușit la 1848, dar a reușit mai târziu”. Deci este o chestiune de model. Ionel Brătianu a trăit sub imperativul modelului tatălui său. Nu poți reuși dintr-o dată. Dincolo de unele limite omenești, trebuie să remarcăm că Ionel Brătianu avea o ținută intelectuală deosebită. Nu era un pătimăș, cum era chiar Petre Carp. Elitele nu trebuie considerate numai în generalitatea lor, ele funcționează prin oameni, deciziile funcționează prin oameni.. Ca dovadă, și doamna Ruxandra Vidrașcu se întreba ce au făcut elitele în timpul ocupației. Voi spune mai departe că ele se aflau în lagărul de la Săveni sau în alte situații, sub administrația germană de la București. Apreciez ca bună concepția de reevaluare a sistemului istoriografic, dar unele aspecte trebuie privite prin firea oamenilor, prin psihologia lor și nicidecum la modul general, cu psihologia noastră de astăzi.

A doua chestiune, legată de intervenția domnului Ionescu privind modelul Kirițescu sau alte modele, citând din Marc Bloch care spune că istoria este ce a fost, dar depinde și de felul cum o utilizăm. *Școala de la Annales* a contribuit substanțial în dinamica cercetărilor istorice din secolul al XX-lea. Istoriografia română din acea perioadă s-a înscris în acest circuit al cercetării substanțiale. Nu exista alt model, în afara celui abordat de Kirițescu, atunci când a fost scrisă istoria Primului Război Mondial. Modelul Kirițescu, la care mulți suntem tributari și acum, se referea la România Mare, la triumful obținut, favoriza anumite stări de

spirit, dădea satisfacție intelectuală și emoțională celor care lecturau ș.a.m.d. Chiar Constantin Kirițescu spune că a scris despre istoria războiului pentru generația tânără de atunci, pentru generațiile viitoare. Fără îndoială, ideea acestui model nu poate să continue în cercetarea istorică, mai ales de astăzi. Ne despart 10 ani până la centenarul intrării României în Primul Război Mondial, până la centenarul făuririi României Mari. ISPAIM, Comisia Română de Istorie Militară vor lansa probabil un proiect de cercetare și consider întâlnirea de azi un prim pas în reanalizarea, pe criterii moderne, a ceea ce s-a petrecut în acea perioadă, a deciziilor care s-au luat în contextul internațional complex al anilor 1916-1920.

Nu sunt întru totul de acord cu ceea ce a spus domnul Șerban Pavelescu, că România n-a știut ce vrea la intrarea în război. A știut foarte bine, prin conducătorii pe care i-a avut, dar a făcut ceea ce s-a putut și ceea ce am văzut.

Ultimul aspect, legat de intervenția domnului profesor Bulei. Este o temă într-adevăr puțin cercetată în istoriografie. Aș vrea să spun că am îndrăznit, eu nefiind totuși un specialist în Primul Război Mondial, să scriu despre poliția militară în teritoriul ocupat de germani. Era administrație germană, iar poliția românească era subordonată poliției ocupantului. Regimul lagărelor de internare era foarte sever. Din datele statistice ale surselor românești rezultă că situația din teritoriul ocupat era foarte dură. De aceea, în ceea ce privește această comuniunea dintre elită și mase reprezintă o chestiune aparte. Așa cum s-a spus, societatea românească era foarte diversificată, stratificată. Nu trebuie să aplicăm mentalul de astăzi evenimentelor de atunci. Documentele menționează de pildă revolta ziaristilor. „Gazeta Bucureștilor” apărea în limba germană, iar ziaristii români nu au vrut să mai publice și au cerut ca ziarul să aibă conducători români. Așa a

ajuns Constantin Stere în fruntea ziaristilor din teritoriul ocupat. Sunt foarte multe aspecte care se cer nuanțate. Să nu-i tratăm în mod global pe cei ce s-au aflat sub ocupația inamică a anilor 1916-1918!

Marian Ștefan

Câteva constatări pe care le-am făcut în urma diverselor lecturi de-a lungul anilor, din materiale editate, inedite ș.a.m.d. În opinia mea, ca observație globală, în societatea românească nu atât la începutul războiului, cât mai ales după existau doi poli. N-aș vorbi despre elită, i-aș spune mai degrabă clasă politică. Într-o societate ca aceea românească, zbuciumată și „hârșită” de istorie, era mai greu să se cristalizeze și consolideze o elită politică. Mai potrivit mi se pare termenul de clasă politică.

Sorgința, componența, reacțiile ei în anumite momente mă îndrituiesc să o denumesc clasă politică. Pentru că nu pot să-l așez pe Take Ionescu, un mare om politic, pe aceeași treaptă cu un nobil român, cu un descendent al unei familii domnitoare. Și a simțit el însuși asta, pe pielea lui. Dar dacă spun poporul de rând, acela este ca un bloc unitar în reacțiile sale. Clasa politică, în schimb, nu contenește să se dividă. Și înainte, în timpul discuțiilor despre ce trebuia să facă România, sunt partizani pro și contra Antantă, pro și contra Puterilor Centrale. Când s-a intrat în război, lucrurile păreau să se mai clarifice. Ceea ce se întâmplă cu clasa politică rămasă la București? Cu câteva excepții: Titu Maiorescu, Petre Carp și alți câțiva, ceilalți ajung la un compromis, chiar la colaboraționism cu ocupantul.

Dar mie mi se pare a fi și mai rușinos ce se întâmplă dincolo, în Moldova, cu clasa politică. Sunt aspecte de care noi nu ne-am ocupat îndeajuns. Au fost niște fapte de-a dreptul scandaloase. Aduceți-vă aminte când se discută ce să facem, unde să stabilim

sediul guvernului. Rușii au insistat foarte mult ca guvernul, în general, autoritățile române, să-și schimbe sediul, să treacă dincolo de Nistru. Li se și pregătiseră clădiri speciale la Odessa, la Harkov și în alte locuri. Iorga a avut însă un rol foarte important în rezolvarea problemei și luarea unei decizii de rămânere în teritoriu. În fond, asta însemna legitimitatea guvernului prin rămânerea și funcționarea lui pe teritoriul național.

Au existat discuții foarte interesante și despre trimiterea tezaurului, în cele două etape. Dacă tot stabilizaseră rușii frontul pe Siret, ce rost mai avea să trimiți tezaurul în Rusia? Mulți sunt de părere că, dacă tezaurul ar fi fost surprins de germani la București, probabil îl recăpătam după Conferința de pace. Ar fi avut altă soartă.

Apropo de cine suntem și cum ne comportăm în anumite situații. Studiind documente legate de tezaurul Băncii Naționale la Moscova, am găsit foarte multe informații despre exodul membrilor familiilor nobile, și liberale și conservatoare: mame, soții, cumnate, bunici, care au plecat toate la Moscova, pentru a se pune la adăpost. E de mirare ce căutau acolo, cât de mulți oameni erau acolo și cum trăiau acolo... Tarafuri de lăutari români cântau în cele mai mari hoteluri din Moscova și multe, multe altele. Remarcă și Alexandru Lapedatu, într-un jurnal pe care-l ține când este trimis la Moscova să vadă ce se mai întâmplă cu tezaurul.

Dacă a existat o rezistență împotriva ocupantului la București? Da, cred că da. Absolut întâmplător, într-un tomberon de gunoi, cineva a găsit un sac mare cu documente, probabil din familia Paleologu. Au stat ani de zile, fără să știe nimeni de ele; apoi mi le-a adus cineva. Eu însumi le-am ținut câțiva timp, fără să le acord atenție. Apoi, m-am lămurit. Aparțineau acelei „elite” bucureștene rămasă la București, pro-regalistă, unor familii foarte apropiate

reginei Maria. Cum își manifestau sentimentele lor anti-ocupant? De pildă, de ziua reginei, s-au strâns într-un parc și au organizat un fel de serbare. Au spus poezii, au închinat versuri reginei și cineva făcea curieratul; trimiteau aceste scrisori reginei, la Iași.

Mai există, în acest set de documente, manifeste editate de rezistenții din București, copiate pe foițe de hârtie, care se împăturau și, cu creioane colorate, se desena în colț tricolorul românesc, apoi erau aruncate pe stradă. Sunt scrise cu litere de tipar și apoi multiplicare la șapirograf. Există luări de atitudine, în aceste manifeste, împotriva lui Carp și a lui Marghiloman. Deci, nu știu la cel nivel a existat această reacție, dar a existat. Pe mine mă mai preocupă o problemă: în ce măsură, revoluția rusă, burghezo-democratică și apoi bolșevică, a influențat sau nu, radicalizarea reformelor politice din România postbelică? N-am adus întâmplător în discuție revoluția rusă. Personal, sunt nesatisfăcut de modul cum privim încă lucrurile.

În foarte puține cărți și studii s-au relevat stări de fapt care nu prea ne plac. Spre pildă, vorbim despre corpul voluntarilor români, ca despre expresia cea mai înaltă a comunității de simțăminte. Din câte știu eu, de la oameni care s-au ocupat cu această problemă, atitudinea lor pe front n-a fost deloc la înălțimea așteptărilor. Au existat fenomene de dezertare, de sustragere de la îndeplinirea unor ordine.

În legătură cu modul cum societatea românească a sancționat unele atitudini, eu am găsit un material, o monografie. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, în anii 1944-1945, a fost o emulație în privința redactării de monografii de localități. Foarte mulți învățători, care fuseseră pe front și erau lăsați la vatră, și-au ales ca subiect la lucrarea de grad viața lor de pe front, în segmentul respectiv al frontului. Uneori, sunt mărturii extraordinar de interesante. De pildă, în timpul retragerii, în octombrie-

noiembrie 1916, foarte mulți soldați, și știm cu toții asta, s-au făcut rătăciți de unitățile lor și, pentru că treceau prin localitățile de baștină, unii au rămas, mai mult sau mai puțin, alții definitiv.

Ce se întâmplă când mă duc eu la primărie și găsesc un tabel cu țărani împroprietăriți în 1921-1922. Găsesc o listă cu toți gospodarii din sat. Dacă unul dintre ei a stat numai câteva săptămâni pe front, a primit mai puțin pământ. Este vorba despre suprafața pe care a primit-o la împroprietărire. Asta înseamnă că existau suspiciuni în legătură cu comportarea lui. Și obștea n-a putut trece cu vederea acest lucru. În legătură cu ce v-a deranjat, domnule colonel Pentelescu, când Ș. Pavelescu a zis că nu prea știam ce voiam în război. Senti-mentul meu este că nu prea știam la ce să ne așteptăm. Ce ne aștepta, mai ales. Și, din păcate, nu numai omul de rând, ci chiar și cei din frunte. Am să vă dau un jurnal al lui țăran, un sergent major, de fapt, care ține un jurnal o lună și jumătate, până cade prizonier. Să vedeți ce a însemnat războiul și cum s-a trezit acest om în mijlocul vâltorii evenimentelor... Tânărul scrie cu o sinceritate formidabilă.

Iarăși, nu s-a scris și nu există materiale suficiente, după părerea mea, despre soarta prizonierilor români în diferite țări. Acum un an sau doi, a fost publicat un volum de documente ale Crucii Roșii despre soarta prizonierilor străini din Moldova. Colegul Ioan Lăcustă a îngrijit un volum cu memoriile liberalului ieșean Gheorghe Gh. Mărzescu... Eu am încredere foarte mare în flerul lui Lăcustă, care este scriitor și plonjează altfel în realitate. Mi-a mărturisit că dacă ar avea timp și suficient talent ar vrea să scrie o carte despre Moldova anilor 1916-1918, unde se mișcă o lume despre care habar n-avem, dar care ne-ar ajuta să ne înțelegem mai bine într-un ceas de răscruce al istoriei noastre.

Cristian Dumitru

În spiritul a ceea ce s-a discutat la începutul mesei rotunde despre lecții învățate și uitate, aș vrea să punctez faptul că România, cu două excepții, recte campania din 1913 și cea din 1919, a fost angajată în alianțe și coaliții asimetrice. Din acest fapt, a decurs inclusiv modul în care s-au desfășurat luptele în care a fost angajată armata noastră de cele mai multe ori. Aici facem referire la toamna anului 1916, în care alianța cu Rusia era profund dominată de neîncredere, aspect subliniat și de profesorul Ion Bulei. Practic, noi eram aliații rușilor, dar știam că aveam în spate Anglia și Franța, acestea furnizându-ne încrederea de care putea fi vorba față de aliatul rus.

Aș vrea să evoc foarte scurt o discuție pe care am avut-o anul trecut, fiind împreună cu domnul Sergiu Iosipescu la Sofia, la sesiunea organizată cu ocazia împlinirii a 90 de ani de la intrarea Bulgariei în război. Acolo am avut prilejul să discut cu academicianul Volkov din Rusia. Referitor la manevra de la Flămânda, l-am întrebat dacă are știință despre vreun document existent la Moscova conform căruia, evaluând felul cum au procedat rușii în Dobrogea, dar și în timpul desfășurării Bătăliei Bucureștilor, generalul Alexeev ar fi ordonat altceva, peste capul generalului Averescu, în legătură cu modul de angajare a Armatei de Dobrogea împotriva bulgarilor. Cunoaștem că planul de operații prevedea ceva, iar desfășurarea luptelor a însemnat altceva.

Foarte diplomatic, dânsul mi-a spus: „Este foarte posibil să existe”.

Mihail E. Ionescu

Poate că nu știa. Poate fi un răspuns pe care îl dai atunci când nu știi.

Sergiu Iosipescu

À propos de Flămânda, vreau să adaug că avem din fericire, deși nu este foarte cunoscut, dar este și pe Internet, *Raportul*

filomareșalului Mackensen către împărat după campania din 1916. Singurul lucru care este menționat ca fiind o strălucire a comandamentului român este Flămânda, altceva de bine nu este nimic.

Mihail E. Ionescu

Discuția noastră îmi oferă în încheiere nu atât prilejul unor concluzii, pe care le socot prezumțioase, față de evidenta multitudine a semnelor de întrebare sau noilor interpretări avansate, cât a unor constatări. Asemeni colegilor noștri de la Institutul de Istorie Militară de la Potsdam - Berlin este cazul unei revizitări a Primului Război Mondial prin sursele sale primare, edite și inedite, prin izvoarele secundare contemporane. Sunt convins că într-o multitudine de aspecte răspunsurile noastre vor fi altele, amendând serios modelul Kirițescu. Avem până la comemorarea celor 100 de la începutul primului război mondial încă vreo câțiva ani pe care va trebui să-i folosim, dacă este posibil, asemeni colegilor germani.

Închei mulțumindu-vă tuturor pentru participare!

NOTE

¹ Martha Bibescu, *Jurnal Politic 1939-1941*, București, 1979.

² Ion Bulei, *Arcul așteptării. 1914, 1915, 1916*, Editura Eminescu, București, 1981; *1916 - Zile de vara*, București, Editura Eminescu, 1978.

⁴ Nicolae Iorga, *Orizonturile mele, O Viață de om așa cum a fost*, Editura Minerva, București, 1984, p. 338.

⁵ I. G. Duca, *Memorii*, Vol. III, *Războiul*, Partea I (1916-1917), Editura Machiavelli, București, 1994, p. 23.

⁶ Descrierea lor și istoricul cercetărilor până la nivelul anilor 1960 la I. Barnea, Șt. Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, vol. III, București, 1971, p. 97-119. Pentru cercetările mai noi, vezi: Gh. Papuc, *Despre valorile*

transdobrogene, "Pontica", 25, 1992, 323-329; A. Barnea, *Voies de communication au Bas-Danube aux IVe-VIe s. ap. J. C.*, în *Études byzantines et post-byzantines*, III, București, 1997, p. 29-42; J. Napoli, *Recherches sur les fortifications linéaires romaines*, Roma, 1997, p. 54-56, 102-104, 341-358.

⁷ C. Schuchhardt, *Die römischen Grenzwälle in der Dobrudgea*, "Archäologisch-Epigraphische Mitteilungen", 9, 1885, p. 87-113; Idem, *Die Anastasius-Mauer bei Constantinopel und die Dobrudscha-Wälle*, "Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts", 16, 1901, p. 107-127.

⁸ P. Squatriti, *Moving Earth and Making Difference: Dikes and Frontiers in Early Medieval Bulgaria*, în F. Curta (ed.), *Borders, Barriers, and Ethnogenesis. Frontiers in Late Antiquity and the Middle Ages*, Turnhout, 2005, p. 77.

⁹ R. Netzhammer, *Op. cit.*, vol. I, București, 2005, p. 710.

¹⁰ Idem, *Die sogenannten Trajanswälle in der Dobrudscha*, "Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse", 12, Berlin 1918, p. 4-66.

¹¹ I. Bogdan-Cătănciu, *I Valli di Traiano nella Dobrugia. Considerazioni sulle fotografie aeree*, în *Omaggio a Dinu Adameșteanu*, a cura di Marius Porumb, Cluj-Napoca, 1996, p. 201-226.

¹² R. Netzhammer, *op. cit.*, vol. I, p. 771, 810.

¹³ K. Škorpil, *Anciens monuments bulgares dans la Dobroudja*, în *La Dobroudja. Géographie, histoire, ethnographie, importance économique et politique*, Sofia, 1918, p. 145-152.

¹⁴ Al. Madgearu, *Recent discussions about Onglos*, în *Istro-Pontica. Muzeul Tulcea la a 50-a aniversare, 1950-2000. Omagiu lui Simion Gavrilă la 45 de ani de activitate, 1955-2000*, Tulcea, 2000, p. 343-348.

¹⁵ R. Rašev, *L'Onglos - témoignages écrits et faits archéologiques*, "Bulgarian Historical Review", 10, 1982, 1, p. 77.

¹⁶ R. Netzhammer, *Die christlichen Altertümer der Dobrudscha*, București, 1918, p. 154-156; Idem, *Episcop...*, vol. I, p. 785.

¹⁷ V. Lungu, *L'evoluzione tipologica delle basiliche della Scythia Minor*, în *Von der Scythia zur Dobrudja*, hrsg. von Ch. Choliolčev, R. Pillinger, R. Harreither (Miscellanea Bulgarica, 11), Wien, 1997, p. 105.

¹⁸ Vezi E. von Falkenhayn, *op.cit.*, p. 214-216.

¹⁹ Comisia română de Istorie Militară, Arhivele Ministerului Apărării naționale, *Proiecte și planuri de operații ale Marelui Stat major Român (până în anul 1916)*, București, 1992, p. 58, 59.

²⁰ Château de Vincennes, Exposition 1984, exponat 177, doc. 4109.

²¹ Gh. I. Brătianu, *File rupte din cartea războiului*, Editura Scripta, București, 2006.

